

“Nous sommes des Eugénistes chrétiens”

Eugenetica in de Belgisch-katholieke *Société de Saint-Luc* (1922-1956)

Kaat Goossens

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de geschiedenis

Promotor: prof. dr. Kaat Wils
Co-promotor: dr. Maarten Langhendries

Academiejaar 2025-2026

354.311 tekens

*Copyright informatie:
studiewerk van een student in het kader van de academische opleiding
en examenbeoordeling.
Na deze beoordeling vond geen correctie plaats
van het studiewerk.*

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de Faculteit Letteren
voor geloofwaardig auteurschap.

Gedragscode en transparantieverklaring voor het gebruik van GenAI

Geef aan met "X":

☐ Ik heb geen GenAI-tool gebruikt.

☒ Ik heb een GenAI-tool gebruikt. In dit geval, geef aan **welke tools** (bijv. ChatGPT, MS Copilot...):

GenAI-tool gebruikt als/voor:	Naam van de gebruikte GenAI-tool. Indien nuttig, omschrijf hoe je GenAI gebruikte, in verhouding tot de gedragscode.	Gedragscode:
Als taalhulp voor het nakijken of verbeteren van zelf geschreven teksten		Dit gebruik is gelijkaardig aan tools voor spelling- of grammaticacontrole. In het algemeen hoeft je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te verbeteren die je niet zelf schreef, moet je <u>verwijzen</u> naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid).
Als parafraseertool		Dit gebruik is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of de opleiding. Je mag je eigen teksten of die van andere auteurs parafraseren en je laten inspireren door wat de GenAI-tool voorstelt (tenzij het is verboden). In het algemeen hoeft je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te parafraseren die je niet zelf schreef, moet je <u>verwijzen</u> naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid).
Als vertaalhulp om teksten te verbeteren die je zelf schreef of om teksten van anderen beter te begrijpen		Dit gebruik is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of de opleiding. Het is gelijkaardig aan het gebruik van vertaaltools (Google translate, DeepL,...). In het algemeen hoeft je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Indien je de GenAI-tool gebruikt om teksten te vertalen die je niet zelf schreef, moet je <u>verwijzen</u> naar de originele bron of auteur (indien niet, pleeg je <u>plagiat</u> en dus een onregelmatigheid).

		- Controleer altijd de vertaalde tekst op correctheid en betekenis.
Als een zoekmachine om informatie te vinden over een topic of om hierover bestaand onderzoek te vinden	Google Gemini (AI overzicht in Google Chrome): Ik heb het AI overzicht in Google gebruikt om informatie te vinden over sommige van mijn auteurs, door de websites waarnaar zij verwezen als bron te raadplegen.	Dit gebruik is gelijkaardig aan bijv. Google search of Wikipedia. Als je je eigen tekst schrijft op basis van deze info, hoef je niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Je moet wel verwijzen naar het bestaande onderzoek en de verwijzingen die je hebt gecheckt en gebruikt (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid). Wees je ervan bewust dat de output van de GenAI-tool niet 100% betrouwbaar is. De output kan niet helemaal correct of beperkt zijn door de database die de tool gebruikt. Bovendien evolueert kennis; mogelijk is de database van de GenAI-tool niet up-to-date.
Voor literatuuronderzoek		Dit gebruik is gelijkaardig aan bijv. Google Scholar. In het algemeen hoef je in de tekst niet te verwijzen naar een dergelijk GenAI-gebruik. Echter, let op: - Je moet wel verwijzen naar de literatuur verwijzingen die je hebt gecheckt en gebruikt (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid). - Wees je ervan bewust dat het zoekresultaat beperkt is tot de database van de GenAI-tool. Zoek en analyseer daarom vervolgens de originele wetenschappelijke bronnen. Verifieer, interpreteer, analyseer en verwerk de informatie die je bekwam. Dus niet louter copy-pasten; je moet immers begrijpen en kritisch analyseren wat je schrijft. - Wees je ervan bewust dat sommige GenAI-tools geen of verkeerde verwijzingen aanleveren. Als student ben je verantwoordelijk voor het checken van het ontbreken en de correctheid van de verwijzingen. Opnieuw: dus niet louter copy-pasten.

Voor het genereren van programmeercode		- GenAI-gebruik voor het genereren van code is toegestaan, tenzij het is verboden door de docent of opleiding. Vermeld steeds het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI.
Voor het genereren van nieuwe (onderzoeks)ideeën		Ga in dit geval na of het idee effectief nieuw is of niet. Er is een grote kans dat het gebaseerd is op bestaand werk. Indien dat het geval is, moet je verwijzen naar het bestaande werk (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid).
Voor het genereren van tekstblokken (anders dan het hoger toegelaten gebruik zonder verwijzing)		Volgens artikel 84 Onderwijs- en Examenreglement moet je tekst een juist oordeel toelaten over je eigen kennis, inzicht en vaardigheden. Daarom is het verboden tekstblokken op te nemen zonder aanhalingstekens en verwijzing naar het gebruik van een GenAI-tool. Echter, let op: - Indien het echt nodig is tekstblokken van een GenAI-tool op te nemen, bijv. omwille van de aard van je opdracht, citeer het door gebruik van aanhalingstekens en vermeld het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI. - In het algemeen moet een dergelijk GenAI-gebruik tot een absoluut minimum beperkt worden; check ook steeds de originele bronnen.

Voor het genereren van beeldmateriaal, video of audio		Gebruik van GenAI voor het genereren van afbeeldingen, video of audio is toegestaan, tenzij het verboden is door de docent of opleiding. Echter, let op: - Vermeld het gebruik van de GenAI-tool, in overeenstemming met de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI. - Indien je met de GenAI-tool werkt op basis van bestaande afbeeldingen, video of audio, moet je verwijzen naar het bestaande materiaal (indien niet, pleeg je plagiat en dus een onregelmatigheid). - Leg het GenAI-gebruik uit in de methodesectie (als die er is) en vermeldt eventueel ook de gebruikte prompts (of een link ernaar) en de volledige GenAI-output (of de geschiedenis).
Overig gebruik (leg uit; het kan ook gaan om een combinatie van bovenstaande vormen)		Neem vooraf contact op met het onderwijsteam van het opleidingsonderdeel of de promotor van je thesis, om te checken of je voorgenomen GenAI-gebruik is toegestaan en welke voorwaarden eventueel van toepassing zijn. Licht ook de programmadirecteur in. Motiveer hoe het voorgenomen gebruik in overeenstemming is met de opdracht of thesis en met art. 84 Onderwijs- en Examenreglement en de KU Leuven richtlijnen voor verantwoord gebruik van GenAI tools. Leg ook de meerwaarde van het GenAI-gebruik uit. Naargelang het GenAI-gebruik, kan het nodig zijn ernaar te verwijzen in je tekst, volgens de de richtlijnen op de pagina hoe transparant te zijn over het gebruik van GenAI.

Dankwoord

Als eerste zou ik graag mijn promotoren bedanken, voor de tijd en moeite die zij vrij hebben gemaakt om mij te begeleiden. Hun commentaar heeft mijn thesis naar hoger niveau getild en na elk gesprek zat ik weer vol ideeën en hernieuwde moed om verder te schrijven.

Daarnaast zou ik ook graag mijn gezin bedanken, voor de steun die ze mij geboden hebben dit jaar. In het bijzonder mijn vader en mijn zus, dankjewel voor de tijd die jullie hebben gestoken in het nalezen van mijn thesis.

Ook zou ik ook iedereen van de master geschiedenis willen bedanken. Op een bepaald moment kon ik geen bib meer ingaan, of er was iemand van geschiedenis aan hun thesis aan het werken. Dankjewel voor alle solidariteit en de korte klaagmomentjes.

Vervolgens zou ik ook nog graag mijn vrienden willen bedanken, zowel degenen die ik ondertussen al lang ken, als de nieuwe die ik heb leren kennen dit jaar. Jullie zijn stuk voor stuk schatten van mensen en jullie maken mijn leven oneindig veel mooier. Zonder de ontspanning met jullie tussen het thesissen door weet ik niet of ik er zoveel van had kunnen genieten.

Tot slot zou ik graag mijn vriend bedanken, voor de vele uren die hij gespendeerd heeft, luisterend naar wat ik die dag weer gevonden had in mijn bronnen. Je weet waarschijnlijk meer over eugenetica nu dan je ooit had willen weten, maar ik ben ongelooflijk dankbaar voor je.

Abstract

De masterproef “‘Nous sommes des Eugénistes chrétiens’: Eugenetica in de Belgisch-katholieke Société de Saint-Luc (1922-1956)’ onderzoekt hoe de Belgische katholieke vereniging van Saint-Luc keek naar eugenetica tussen 1922 en 1956. Aan de hand van discoursanalyse analyseert deze masterproef de eugenetische standpunten van de leden van Saint-Luc. In de historiografie over eugenetica werd lang aangenomen dat er alleen in protestantse landen aan eugenetica gedaan werd en dat het eugenetische denken verdween na de Tweede Wereldoorlog. Pas recent werd er ook aandacht besteed aan de positieve eugenetica in katholieke landen, maar die werd in sterke oppositie geplaatst met de negatieve eugenetica van protestantse landen. Aan de hand van de tot nu toe onderbelicht gebleven eugenetische casus van België toont deze thesis aan dat eugenetisch denken niet enkel aanwezig was in België, maar wijder verspreid was dan tot nu toe werd aangenomen. Positieve eugenetica werd gepropageerd en eugenetische terminologie was deel geworden van het gehanteerde discours. Hoewel eugenetische sterilisatie afgewezen werd, werden verschillende andere negatieve eugenetische maatregelen voorgesteld als alternatief, namelijk prenuptiale maatregelen, segregatie en therapeutische sterilisatie. Die maatregelen mochten niet verplicht opgelegd worden door de staat, maar moesten volgens de leden van Saint-Luc gepromoot worden onder de Belgische bevolking. Op die manier kon er een eugenetisch bewustzijn gecreëerd worden, dat verplichte eugenetische maatregelen overbodig maakte. Op die manier bleef de controle over de eugenetica in handen van leden van Saint-Luc. Daarnaast kon dat eugenetisch bewustzijn op termijn ook zorgen voor een grotere mate van acceptatie van meer verregaande eugenetische maatregelen. Vooral de Vlaamse leden van Saint-Luc waren op dat vlak radicaler dan de Waalse leden. Dat verschil en ook welke eugenetische maatregelen als noodzakelijk geacht werden, bleef consistent na de Tweede Wereldoorlog. Alleen in het discours dat gehanteerd werd was een duidelijk verschil te zien. In tegenstelling tot het idee dat België dus niet of alleen aan positieve eugenetica deed, toont deze thesis dus aan dat het eugenetische denken in België sterk aanwezig was en zowel positieve als negatieve eugenetische maatregelen promootte. De Belgische casus toont dus dat het dichotome beeld dat een strak onderscheid maakt tussen een katholieke positieve eugenetica en een protestantse negatieve eugenetica in vraag gesteld moet worden.

Inhoud

Inleiding.....	10
Historiografie	11
Chronologische en geografische afbakening	17
Bronnen en methodologie	19
Structuur	21
1. Katholieke artsen in de frontlinies van de strijd tegen degeneratie (1922-1940).....	23
1.1. “Lutter contre l'action mauvaise d'hérédité ou de milieu?”: debatten over de oorzaken van degeneratie	26
1.2. “Les trois plus puissantes causes de dégénérescence”: venerische ziekten, alcoholisme en tuberculose	33
1.3. Christelijke morele opvoeding als preventie	37
1.4. “Les êtres gravement tarés ne pourront être autorisés à reprocréer”: eugenetica als noodzakelijke aanvulling op sociaal-hygiënisme	40
1.5. Wie mag er trouwen? Debatten over prenuptiale maatregelen	45
1.6. Besluit	49
2. Discussies over eugenetische sterilisatie (1922-1940).....	51
2.1. Buitenlandse voorbeelden: Amerikaanse, nazi-Duitse en Italiaanse eugenetica in Saint-Luc	53
2.2. Argumentatie tegen eugenetische sterilisatie	57
2.3. “Le vrai moyen de défendre la société contre les entreprises des tarés”: segregatie als alternatief voor sterilisatie	66
2.4. Eugenetische sterilisatie in een nieuw jasje: het voorstel van therapeutische sterilisatie en castratie	69
2.5. “Le problème sur le terrain « racial »”: naar een raciale eugenetica?	77
2.6. (Vlaamse) radicalisering naar aanloop van de Tweede Wereldoorlog	80
2.7. Besluit	88
3. Tussen taboe en continuïteit: eugenetica tijdens en na de Tweede Wereldoorlog (1940-1956).....	90
3.1. “In ’t Antwerpse niets nieuws! Of althans bitter weinig!”: de Tweede Wereldoorlog in Saint-Luc.....	92
3.2. Eugenetica na de Tweede Wereldoorlog: katholieke artsen als bastion tegen de “heidense” eugenetica van de nazi’s	94
3.3. Besluit	103
Conclusie	105
Bibliografie	109
Bronnen.....	109
Werken	112
Digitale informatie.....	117

Inleiding

*"Wie diversiteit echt waardeert, zou voorstander moeten zijn van het behoud van raciaal onderscheid. Tussen rassen moeten bepaalde barrières worden opgeworpen, zodat elk ras uitdrukking kan geven aan zijn eigen unieke genie."*¹

De bovenstaande uitspraak is van de Amerikaanse filosoof Nathan Cofnas, die in 2026 aangesteld werd aan de Universiteit van Gent. Cofnas omschrijft zichzelf als een "race realist" en hij stelt dat er een verband zou bestaan tussen ras en intelligentie. Dat in combinatie met racistische uitspraken, zorgt ervoor dat zijn mogelijke aanstelling aan de UGent voor heel wat beroering zorgt. Verschillende van de toekomstige collega's van Cofnas, waaronder wetenschapsfilosoof Pieter Beck, uitten reeds hun zorgen over de aanstelling van Cofnas. Volgens Beck behoort Cofnas namelijk tot "een internationaal netwerk dat probeert pseudowetenschappelijke rassentheorieën te verspreiden en een schijn van legitimiteit te verlenen."² In 2025 waarschuwde De Morgen al dat dat internationaal netwerk ook in België in gang begint te vinden, in de vorm van de aanstelling van verschillende eugenetici aan de Vlaamse universiteiten, zoals Craig Willy en Bouke de Vries.³ De aanstelling van Cofnas lijkt de nieuwste naam te zijn in dat rijtje.

Eugenetica is dus opnieuw een erg actueel thema, maar de collectieve herinnering rond eugenetica is niet geactualiseerd. Dat wordt vooral duidelijk uit de opening van het artikel waarin journalist Bruno Struys omstreden aanstellingen zoals die van Cofnas aankaartte. Hij schreef namelijk: *"Na de Tweede Wereldoorlog werd de eugenetica van figuren als nazi Jozef Mengele totaal taboe. Nu komt ze weer boven [...]. Ook in Vlaanderen."*⁴ Het feit dat Struys zijn artikel met een verwijzing naar Jozef Mengele opende, is niet toevallig. Eugenetica wordt tot op de dag van vandaag vooral met de misdaden van nazi-Duitsland geassocieerd.

Toch valt eugenetica niet te reduceren tot nazi-Duitsland. Eugenetische ideeën dateerden reeds van de negentiende eeuw en de uitvinder van de term "eugenetica" was de Brit Francis Galton. In 1869 en 1889 publiceerde hij de boeken *Hereditary Genius* en *Natural Inheritance* waarin hij de nieuwe "wetenschap" van eugenetica lanceerde. Galton definieerde eugenetica als *"de studie van de sociaal beïnvloedbare factoren die de raciale eigenschappen van de toekomstige generaties hetzij lichamelijk, hetzij geestelijk, kunnen verbeteren of ondermijnen."*⁵ Binnen de eugenetica maakte Galton een onderscheid tussen negatieve en positieve eugenetica.⁶

¹ Stefan Grommen, "'IQ hangt samen met ras': dit is Nathan Cofnas, de 'rassenrealist' die ophef veroorzaakt aan UGent", *VRT Nieuws*, 17 maart 2024.

² Lotte Beckers en Dieter De Cleene, "Hoe een zelfverklaarde 'race realist' aan de UGent belandt: komt van Nathan Cofnas veroorzaakt beroering", *De Morgen*, 7 maart 2026.

³ Bruno Struys, "Nieuwe generatie eugenetici uit radicaalrechtse hoek vindt ingang in onze universiteiten", *De Morgen*, 15 maart 2025.

⁴ Struys, "Nieuwe generatie eugenetici uit radicaalrechtse hoek vindt ingang in onze universiteiten".

⁵ Marnix Beyen en Geert Vanpaemel, *Rasechte wetenschap? Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek vóór de Tweede Wereldoorlog*, (Leuven: Acco, 1998), 31.

⁶ Alison Bashford en Philippa Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, (Oxford: Oxford University Press, 2012), 5.

Bij negatieve eugenetica werd de vruchtbaarheid van mensen beperkt die als “ongeschikt” werden gezien. Dat kon onder andere door middel van promotie van contraceptie, sterilisatie, segregatie, gedwongen abortus en moord. De mensen die als “ongeschikt” werden gezien, waren over het algemeen mensen met een handicap, niet-normatief gedrag of psychische diagnoses. Positieve eugenetica daarentegen moedigde de vruchtbaarheid aan van mensen die als “geschikt” werden gezien, wat vaak neerkwam op witte, middenklasse burgers. Zij werden gestimuleerd om zo veel mogelijk kinderen te krijgen, door onder andere financiële en propagandistische stimuli of door de criminalisering of beperking van toegang tot contraceptie.⁷ Dat onderscheid tussen positieve en negatieve eugenetica werd vervolgens overgenomen door wetenschappers of eugenetici in de discussies over eugenetische theorieën en maatregelen.⁸ Het is dus niet louter een categorisering die achteraf door historici gemaakt werd. De term werd op het moment zelf reeds gehanteerd.

Die eugenetische “wetenschap” genoot niet alleen in nazi-Duitsland veel aanzien. De verspreiding van het nationalisme, belangrijke technologische ontwikkelingen en nieuwe manieren van denken over de populatie hadden namelijk een gunstig klimaat gecreëerd voor de ideeën van Galton. Vanaf de jaren 1880 groeide de aanhang voor eugenetische ideeën dan ook, met als hoogtepunt de jaren 1920. Over heel de wereld werden er verschillende eugenetische verenigingen opgericht en in verschillende landen werden eugenetische wetgevingen ingevoerd. In de jaren 1930 was eugenetische sterilisatie bijvoorbeeld wijdverspreid, met sterilisatiewetten die werden ingevoerd in verschillende landen: verschillende Amerikaanse en Canadese staten en provincies, het Zwitserse kanton van Vaud, Scandinavische landen, Duitsland, Japan, Mexico, Tsjechoslowakije, Joegoslavië, Hongarije, Turkije, Letland en Cuba hadden in de twintigste eeuw een sterilisatiewetgeving.⁹ Eugenetica valt dus niet louter te reduceren tot nazi-Duitsland. Met deze masterproef zal ik bijdragen aan de geschiedenis van die wijdverspreide “wetenschap”, door te kijken naar hoe er naar eugenetica gekeken werd in een tot nu toe onderbelicht gebleven eugenetische casus, namelijk België.

Historiografie

Binnen de geschiedschrijving was er lang geen aandacht voor eugenetica in België of katholieke landen in het algemeen. Een nadere blik op de lijst van landen met eugenetische wetgevingen leert waarom dat het geval was: overwegend in protestantse landen werden eugenetische wetten ingevoerd. In Zwitserland, dat zowel protestantse als katholieke kantons had, vonden eugenetische wetgevingen zelfs eerder ingang in de protestantse kantons dan in de katholieke kantons.¹⁰ In de geschiedschrijving voor 1990 werd daardoor overwegend gefocust op protestantse

⁷ Dagmar Herzog, *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History*, New Approaches to European History (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 25; Radu Harald Dinu en Thomas Barow, ‘The History of Eugenics’, in *The Palgrave Encyclopedia of Disability*, onder redactie van G. Bennett en E. Goodall, (Cham: Palgrave Macmillan, 2026), 3.

⁸ Wouter De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische Medische Wereld Tijdens Het Interbellum.’ *Belgisch Tijdschrift Voor Nieuwste Geschiedenis* 20, nr. 3 (1989), 399-464, 451; Raf De Bont, ‘Metten en verzoenen: Louis Vervaeck en de criminele antropologie, 1900-1940’, in *Degeneratie in België 1860-1940: een geschiedenis van ideeën en praktijken*, onder redactie van Jo Tollebeek, Geert Vanpaemel, en Kaat Wils, (Leuven: Universitaire pers Leuven, 2003), 213-214.

⁹ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 4; 9.

¹⁰ Maarten Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle. The Persona of the Catholic Physician in Relation to Reproductive Health in Belgium and the Belgian Congo, 1909-1968.’ (Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, KU Leuven, 2022), 194.

landen, zoals Groot-Brittannië, Scandinavië, de Verenigde Staten en Duitsland. In 1988 schatte Barry Mehler bijvoorbeeld in dat 90% van de studies over eugenetica over de Amerikaanse of Britse eugenetica ging.¹¹ In die geschiedschrijving lag de nadruk op negatief eugenetische maatregelen, zoals bijvoorbeeld de verplichte sterilisatie van minderheden of mensen met een beperking in Duitsland of de Verenigde Staten.¹²

Katholieke landen werden als de tegenhangers van die protestantse landen neergezet. In katholieke landen waren er volgens deze geschiedschrijving amper of geen eugenetische maatregelen, aangezien de Katholieke Kerk zich daar uit morele overwegingen zogezegd succesvol tegen zou verzet hebben.¹³ Dat verzet culmineerde in de pauselijke encycliek *Casti Connubii*. In die encycliek definieerde paus Pius XI de positie van de Katholieke Kerk tegenover eugenetica, wat voor het eerst aantoonde dat de Katholieke Kerk zich wel degelijk positioneerde tegenover eugenetische ideeën. Paus Pius XI nam in de encycliek een duidelijk standpunt in tegen negatieve eugenetische maatregelen: geboortebeperking, abortus en sterilisatie werden veroordeeld. Die veroordelingen bevestigden volgens de historiografie van voor de jaren 1990 het idee dat de Katholieke Kerk de voornaamste oppositie vormde tegen eugenetische ideeën.¹⁴

Vanaf de jaren negentig keken historici echter met een nieuwe blik naar de geschiedenis van eugenetica. De dichotomie tussen negatieve eugenetica in vooral protestantse landen en positieve eugenetica in overwegend katholieke landen werd in vraag gesteld. In plaats daarvan werd de alomtegenwoordigheid van eugenetische ideeën steeds meer benadrukt, ook na de Tweede Wereldoorlog.¹⁵ Die nadruk op de alomtegenwoordigheid van eugenetische ideeën zorgde ervoor dat de blik ook gericht werd op katholieke landen. Verschillende studies verschenen die de rol van katholieken en katholieke landen in de eugenetische bewegingen onderzochten.¹⁶ Er werd aangetoond dat de katholieke oppositie niet per se tegen eugenetica *an sich* was, maar tegen specifieke maatregelen die de reproductieve functie van de coïtus wegnamen. Die eugenetische maatregelen druisten dus in tegen het reproductieve doel dat seksualiteit zou moeten hebben volgens de katholieke doctrine.¹⁷

¹¹ Barry Alan Mehler, 'A history of the American Eugenics Society, 1921-1940', (Doctoraatsproefschrift, University of Illinois, 1988), 38.

¹² Dinu en Barow, 'The History of Eugenics', 2.

¹³ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 194-197; William H. Schneider, *Quality and Quantity: The Quest for Biological Regeneration in Twentieth-Century France*, Cambridge Studies in the History of Medicine (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), 2-7.

¹⁴ Emmanuel Betta, 'From Biopolitics to Eugenics: The Encyclical *Casti Connubii*', *The Journal of Religious History, Literature and Culture* 4, nr. 2 (2018): 39-59, 39.

¹⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, viii-ix; Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 195; Alison Bashford, 'World Population from Eugenics to Climate Change', in *Reproduction: antiquity to the present day*, onder redactie van Nick Hopwood, e.a., (Cambridge University Press, 2018), 505-519; Herzog, *Sexuality in Europe*, 6-95; Mark Mazower, *Dark continent: Europe's twentieth century* (Londen: Penguin books, 1999), 77-105; Theo van der Meer, 'Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938-1968)', *Studies in History and Philosophy of Science. Part C, Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* (England) 39, nr. 2 (2008): 195-204, 196.

¹⁶ Donald J. Dietrich, 'Catholic Eugenics in Germany, 1920-1945: Hermann Muckermann, S.J. and Joseph Mayer', *A Journal of Church and State* (Waco, Texas) 34, nr. 3 (1992): 575-600; Sharon M. Leon, *An Image of God: The Catholic Struggle with Eugenics*, (Chicago: Chicago University Press, 2013); Lucia Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge, 1850-1950*, *Genders and Sexualities in History* (Cham: Springer International Publishing, 2021); Schneider, *Quality and Quantity*.

¹⁷ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 17.

In dat kader werd de encycliek *Casti Connubii* herbekeken. Onderzoekers zoals Emmanuel Betta en Etienne Lepicard toonden reeds aan dat de encycliek de deur voor positieve eugenetica duidelijk openhield.¹⁸ Het bewijs daarvoor vonden ze in het volgende citaat uit *Casti Connubii*: “*What is asserted in favour of the social and eugenic ‘indication’ may and must be accepted, provided lawful and upright methods are employed within the proper limits [...]*”. Zoals Betta beargumenteerde, is er in die formulering duidelijk te zien hoe paus Pius XI positieve eugenetica ondersteunde, zij het binnen bepaalde grenzen. Paus Pius XI, en bij uitbereiding de Katholieke Kerk, waren dus geen tegenstanders van eugenetica in het algemeen. Ze wezen louter specifieke negatief eugenetische maatregelen af.¹⁹ Marius Turda en Aaron Gillette bouwden vervolgens verder op Betta’s herinterpretatie van *Casti Connubii* en herbekeken de eugenetica in katholieke landen. Volgens Turda en Gillette waren katholieke landen niet tegen eugenetica, maar hadden ze een eigen manier om aan eugenetica te doen. Die eugenetica werd door Turda en Gillette omschreven als *Latijnse eugenetica* en werd gekenmerkt door positief eugenetische en hygiënische maatregelen. Daarnaast plaatsten Latijnse eugenetici zichzelf in sterke oppositie met de negatief eugenetische maatregelen van de “Angelsaksische”, “Noordse” of nazi-eugenetica.²⁰

Naast een uitbereiding van de landen die onderzocht werden, vertaalde de nadruk op de alomtegenwoordigheid van eugenetische ideeën zich ook in een uitbereiding van de tijdsperiode die onderzocht werd. In de historiografie van voor 1990 werd namelijk vaak beweerd dat eugenetische ideeën de val van het naziregime in 1945 niet overleefden, aangezien ze taboe waren geworden door de misdaden die de nationaalsocialisten in naam van eugenetica gepleegd hadden.²¹ Het artikel van Deborah Barrett en Charles Kurzman over de globalisering van de eugenetische beweging is daar een goed voorbeeld van. In dat artikel analyseerden ze namelijk de verschillende verklaringen voor de ondergang van de eugenetische beweging na de Tweede Wereldoorlog. Daarin schrijven ze onder andere: “*After World War II, the international eugenics movement collapsed and went underground.*” Op geen enkel moment wordt er dus in vraag gesteld of de Tweede Wereldoorlog wel als de neergang van eugenetica beschouwd kan worden.²²

Recent wordt het idee dat de Tweede Wereldoorlog het eindpunt vormde voor het eugenetisch denken meer in meer in vraag gesteld. Recent onderzoek legt net de nadruk op het voortbestaan van eugenetische ideeën na 1945. De eugenetica van na de Tweede Wereldoorlog kwam bekend te staan onder de noemer van “new eugenics”. Volgens Eszter Varsa en Dorottya Szikra werd de term in de jaren 1960 gelanceerd om te wijzen op de gelijkenissen tussen genetica en de negentiende-eeuwse eugenetica. Ondertussen kan het op verschillende standpunten wijzen, zoals bijvoorbeeld een kritische houding ten opzichte van uitsluitende trends in de reproductieve politiek. Volgens sommige critici impliceert de term “new eugenics” nog steeds een breukpunt van de eugenetica tijdens de Tweede

¹⁸ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 46; Etienne Lepicard, ‘Eugenics and Roman Catholicism An Encyclical Letter in Context: *Casti Connubii*, December 31, 1930’, *Science in Context* 11, nr. 3-4 (1998): 527-44, 527.

¹⁹ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 39-40, 46.

²⁰ Marius Turda en Aaron Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, (Londen: Bloomsbury Publishing, 2014), 4; Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 378.

²¹ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 539-540.

²² Deborah Barrett en Charles Kurzman, ‘Globalizing social movement theory: The case of eugenics’, *Theory and Society* 33 (2004): 487-527, 488, 510-515.

Wereldoorlog, maar anderen, zoals bijvoorbeeld Varsa en Szikra hanteren de term net om op een continuïteit van eugenetisch denken te wijzen.²³

In de Belgische historiografie heeft de aandacht voor eugenetica in katholieke landen en eugenetica na de Tweede Wereldoorlog nog maar beperkt ingang gevonden. Dat is bijvoorbeeld te zien in één van de weinige Belgische studies dat specifiek de Belgische eugenetica behandelt, namelijk het artikel 'Eugenetika in de Belgische Medische Wereld Tijdens Het Interbellum' van Wouter De Raes. Dat artikel dateert uit 1989 en bekijkt eugenetica nog sterk vanuit het idee dat protestantse landen wel aan eugenetica deden en katholieke landen niet. Zo schreef De Raes bijvoorbeeld dat in België "de katholieke grip op de samenleving" ervoor zorgde dat er nooit extreme eugenetische ideeën verspreid werden. Meer nog, volgens De Raes reageerden Belgische katholieken zelfs hevig tegen de eugenetische ideeën, met name de Duitse sterilisatiewetgeving. Ook keek De Raes niet voorbij de Tweede Wereldoorlog. Volgens hem werd er kort voor de Tweede Wereldoorlog niet meer gesproken over eugenetica, dus hij eindigt zijn onderzoek in 1945.²⁴ In het artikel van De Raes werd er dus in tegenstelling tot de recente internationale historiografie over eugenetica nog niet voorbijgegaan aan de katholiek-protestantse dichotomie en ook nog niet na de Tweede Wereldoorlog gekeken.

Daarnaast concludeerde De Raes: "In feite kan men de eugenetische vereniging in België zien als een *overkoepelende hygiënische beweging van dokters [...]*"²⁵ Sociale hygiëne was een beweging in de negentiende en twintigste eeuw in Europa, dat als doel had om de gezondheid van de populatie te verbeteren en de verspreiding van ziektes te vermijden door het ingrijpen in de publieke ruimtes, menselijk gedrag en gewoontes. Het werd gekenmerkt door een verregaand, soms zelfs autoritair, ingrijpen van de staat en had nauwe banden met de eugenetische ideologie.²⁶ In de Belgische literatuur over eugenetica werd net zoals in het artikel van De Raes vaak gesteld dat Belgische eugenetica niet meer was dan het sociaal-hygiënisme van de negentiende eeuw. Studies die na het artikel van De Raes verschenen, sloten wel aan bij het thema van eugenetica, maar focusten zich overwegend op de sociaal-hygiënische elementen van de eugenetica. Het boek *Degeneratie in België 1860 - 1940* onder redactie van Jo Tollebeek, Geert Vanpaemel en Kaat Wils uit 2003. Het boek bevat ook verschillende hoofdstukken die eugenetica vermelden, maar vertrekt vanuit het concept van degeneratie en niet vanuit een eugenetische invalshoek.²⁷

In *Degeneratie in België* staat wel een interessant hoofdstuk van Raf de Bont, waarin hij het denken van de Belgische criminele antropoloog en eugeneticus Louis Vervaeck uiteenzet. Daar wordt kort ingegaan op het eugenetische

²³ Eszter Varsa en Dorottya Szikra, "'New Eugenics'", *Gender and Sexuality: A Global Perspective on Reproductive Politics and Sex Education in Cold War Europe*, in *The History of the Family* (Abingdon) 25, nr. 4 (2020): 527-49, 534.

²⁴ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416, 463.

²⁵ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 435.

²⁶ Rafael Nogueira Furtado, Juliana Aparecida de Oliveira Camilo en George Moraes de Luiz, 'Social Hygiene Movement and Psychology: Towards Another Paradigm in Mental Health', *Psychology* 9 (2018), 934-944, 934-935.

²⁷ Jo Tollebeek, Geert Vanpaemel en Kaat Wils, *Degeneratie in België 1860 - 1940: een geschiedenis van ideeën en praktijken*, Symbolae Facultatis Litterarum Lovaniensis. Series B 32 (Leuven: Universitaire pers Leuven, 2003), 6, 67-70, 107, 313.

element in Vervaecks denken, maar over het algemeen wordt het opnieuw gereduceerd tot sociaal-hygiënisme.²⁸ Andere studies die aansloten bij eugenetica gaan dan weer over geneeskunde in het algemeen of behandelden een specifiek element van eugenetica.²⁹ Het boek *Rasechte wetenschap?* onder redactie van Marnix Beyen en Geert Vanpaemel uit 2002 bespreekt bijvoorbeeld de rassenwetenschap in België en Nederland, wat een onderdeel is van eugenetica, maar eugenetica gaat veel breder dan louter de raciale dimensie.³⁰ Daarnaast loopt de tijdsperiode in zowel het boek *Rasechte wetenschap?* als *Degeneratie in België* tot voor de Tweede Wereldoorlog, waardoor er opnieuw geen aandacht is voor het eugenetisch denken in België na de Tweede Wereldoorlog.

Ook in de internationale historiografie blijft de Belgische casus onderbelicht. Turda en Aaron rekenen België wel als een onderdeel van Latijnse eugenetica, maar voor de Belgische casus is het gebruik van de term “Latijns” sterk beladen. Die term gaat namelijk voorbij aan het feit dat België volgens verschillende contemporaine stemmen maar deels uit Latijnse bevolking bestaat, aangezien alleen de Franstalige bevolking van België onder de Latijnse volkeren gerekend kon worden. De Vlaamssprekende bevolking behoorde volgens die stemmen tot de Germaanse volkeren. Verschillende, vooral Vlaamse stemmen, keerden zich dan ook expliciet tegen de Latijnse identiteit.³¹ In een apart artikel raakt Aaron Gillette, één van de auteurs van *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, kort dit probleem aan en maakt hij nog een onderscheid tussen Latijnse eugenetica en katholieke eugenetica. Volgens hem komen Latijnse en katholieke eugenetica op de belangrijkste vlakken overeen en zijn de meeste Latijnse eugenetici ook katholieke eugenetici. Latijnse eugenetica heeft echter nog een aantal kenmerken die de katholieke eugenetica niet heeft. Een eerste verschil is volgens Gillette de focus van de Latijnse eugenetica op het behouden van de Latijnse cultuur. Die focus op de Latijnse cultuur impliceerde vaak ook een wens voor een bepaalde vorm van transnationaal pan-latinisme. Als tweede en derde verschil met katholieke eugenetica werd Latijnse eugenetica gekenmerkt door een sterkere nadruk op het raciale aspect binnen eugenetica en een sterkere bereidheid om de staat verregaande eugenetische maatregelen te laten nemen.³² In het werk over Latijnse eugenetica wordt dat verschil tussen Latijnse eugenetica en katholieke eugenetica echter niet uitgelegd en wordt er consistent over Latijnse eugenetica gesproken. Gezien de beladenheid en het gebrek aan nuance van die term voor de Belgische casus, zal ik in deze masterproef consistent spreken over katholieke eugenetica in plaats van Latijnse eugenetica.

De inzichten van het boek *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, blijven op verschillende vlakken wel bruikbaar voor de Belgische casus. Het blijft echter belangrijk om kritisch naar die inzichten te kijken, aangezien het concept

²⁸ De Bont, ‘Metten en verzoenen’, 211.

²⁹ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*; Liesbet Nys, Henk de Smaele, Jo Tollebeek, Kaat Wils, *De zieke natie: over de medicalisering van de samenleving 1860-1914.*, Denken over cultuur 6 (Groningen: Historische uitgeverij, 2002); Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*; Karel Velle, ‘De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?’, *Trajecta: Religion, Culture and Society in the Low Countries* (Leuven) 4, nr. 1 (1995): 1-21; Patrick Allegaert, Annemie Cailliau, e.a., *Karakterkoppen. Over haviksneuzen en hamsterwangen*, (Tielt: Lannoo, 2014); Joris Vandendriessche en Benoît Majerus, *Medical Histories of Belgium. New Narratives on Health, Care and Citizenship in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, (Manchester University Press; Manchester, 2021).

³⁰ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*; Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 6.

³¹ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 83, 101-109, 132-133, 155-170.

³² Aaron Gillette, ‘Agostino Gemelli and the Latin Eugenics Movement’, *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 109, nr. 1-2 (2014), 92-102, 94-95.

van Latijnse eugenetica overwegend gebaseerd is op de voorbeelden van Frankrijk en Italië. België wordt enkel aangehaald als het de theorie van Latijnse eugenetica onderschrijft. Er is dus weinig oog voor de interne variatie binnen de landen. In de geschiedenis van de seksualiteit wordt recent meer aandacht besteed aan dergelijke verschillen tussen landen. Wannes Dupont bijvoorbeeld kaartte in de inleiding van zijn comparatieve geschiedenis van de homoseksualiteit in België het belang aan van die aandacht voor onderlinge verschillen. Zo stelde hij dat een geschiedenis van “Europa” op basis van een aantal hoofdlanden in vraag gesteld moet worden: *“But to assume that all ‘Western’ countries followed the same trajectory by reference to the situation in only a handful of the most familiar ones is to mistake similarity for homogeneity.”* In zijn boek haalde Dupont dat homogeen beeld vervolgens deels onderuit en demonstreerde hij de uniciteit van de Belgische casus.³³

In deze masterproef zal ik een gelijkaardig doel nastreven. Ook op vlak van eugenetica zijn er namelijk redenen om aan te nemen dat het homogene beeld van Latijnse eugenetica door de Belgische casus ten dele ontkracht zou kunnen worden. Volgens Joris Vandendriessche en Tine Van Osselaer was België namelijk een bijzondere casus wat betreft de invloed van religie op de geneeskunde. Veranderingen in de politieke macht van de katholieke partij hadden een diepgaande invloed op de Belgische geneeskunde, aangezien die gedomineerd werd door religieuze orders.³⁴ Dat in combinatie met de specifieke culturele identiteit van België, die dus volgens sommige contemporaine stemmen niet “Latijns” was en de ligging van België naast Duitsland, moet de vraag stellen in hoeverre de categorie van “Latijnse” eugenetica op de Belgische casus van toepassing is.³⁵

Dergelijke nuances blijven voorlopig echter uit, gezien de eerder vermelde beperkte aandacht voor Belgische eugenetica in de historiografie. Die leemtes laten zich vooral voelen op twee vlakken. Ten eerste focussen de werken die er zijn over eugenetica vooral op verenigingen die eugenetica expliciet als doel vooropstelden, zoals bijvoorbeeld de *Société d'Eugénique de Belgique* en het *Institut de Sociologie de Solvay*.³⁶ Aangezien de in 1919 opgerichte *Société d'Eugénique de Belgique* nooit meer dan honderd leden telde, werd de reikwijdte van die instelling soms als gering beschouwd. Geert Vanpaemel haalde echter al aan dat die instelling wel op een brede belangstelling kon rekenen, dus de ledenaantallen geven allerminst een eenduidig beeld van de populariteit van eugenetica in België.³⁷ Ondanks die observatie, is er nog maar weinig geschreven over de reikwijdte van eugenetica buiten dergelijke eugenetische instellingen. De Bont leverde daar al een belangrijke bijdrage aan, maar in zijn werken is er een tweede leemte te zien. De Bont focuste namelijk in zijn artikelen vooral op niet-katholieken. Zelfs

³³ Wannes Dupont, *Unwilling to know : male homosexuality at the crossroads of Europe, 1870-1965*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2026), 4-6.

³⁴ Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 88.

³⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 378.

³⁶ Sophie Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angoisse: Le discours eugénique en Belgique à travers la Revue d’Eugénique (1921-1924)’ (Onuitgegeven masterproef, Université catholique de Louvain, 2004), 76; Jean-François Crombois, ‘De eugenetica in België voor 1914: Het Institut de Sociologie Solvay (1902-1914)’, in *Rasechte wetenschap? Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek voor de Tweede Wereldoorlog*, onder redactie van Marnix Beyen en Geert Vanpaemel, (Leuven: Acco, 1998).

³⁷ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 48.

in zijn artikel over de Belgische katholieke eugeneticus Louis Vervaeck besteedde hij zo goed als geen aandacht aan het katholieke geloof van Vervaeck.³⁸

Dat gebrek aan aandacht voor het belang van het katholicisme is lang een leemte geweest in de medische geschiedenis. Het katholicisme werd namelijk een lange tijd gezien als een sterke oppositie tegen wetenschap en geneeskunde. Pas in recente jaren is de focus binnen de geschiedschrijving van de geneeskunde verschoven van een geschiedenis van conflict naar een geschiedenis van interactie en samenwerking.³⁹ Binnen de historiografie over Belgische eugenetica blijft die focus op de katholieke stemmen echter tot op heden onderbelicht. Gezien het feit dat België tot in de jaren 1960 een zeer katholiek land was en dat debatten over seksualiteit in België sterk bepaald werden door katholieke actoren, is het katholieke standpunt een belangrijke invloed die tot nu toe onderbelicht gebleven is.⁴⁰ Maarten Langhendries heeft in zijn doctoraat over katholieke dokters wel al een belangrijke blik gegeven op de eugenetische ideeën die leefden onder katholieke dokters, maar in zijn werk werd er vooral gefocust op enkele uitgelichte personen, waardoor opnieuw de reikwijdte van eugenetische ideeën in België onderbelicht blijft.⁴¹

Chronologische en geografische afbakening

Binnen de historiografie is er dus nog maar weinig aandacht besteed aan Belgische katholieke eugenetica, waardoor er veel vragen onbeantwoord blijven. Zeker gezien de recente controverses rond de aanstelling van Cofnas, is het vandaag meer dan ooit relevant om de geschiedenis van de Belgische eugenetica te begrijpen. Deze masterproef zal een fundamentele bijdrage leveren aan die geschiedenis door een antwoord te leveren op de onderzoeksvraag: Hoe keek de Belgische katholieke vereniging van Saint-Luc naar eugenetica? Specifieker zal ik ingaan op welke eugenetische maatregelen volgens hen wel of niet ingevoerd moesten worden. In navolging van de recente historiografie die de dichotomie tussen positieve en negatieve eugenetica in vraag stelt, zal ik zowel aandacht besteden aan negatieve als aan positieve eugenetica en op die manier die dichotomie overstijgen.⁴² Daarnaast zal ik uitwerken hoe de Belgische eugenetische ideeën zich verhouden tot het bredere theoretische kader van katholieke eugenetica in het algemeen. Op die manier zal ik een genuanceerder en gedetailleerder beeld van Belgische eugenetica schetsen.

Daarnaast benadrukken onderzoekers als Winfield, Kösters, Duffy, Powell en Dozono momenteel het ideologische karakter van eugenetica, veeleer dan eugenetica als een wetenschap te beschouwen zoals de tijdgenoten dat wel

³⁸ Raf De Bont, 'Verdelgen of Verheffen? De evolutietheorie en de maakbaarheid van de mens', *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 122, nr. 4 (2007): 503-18; De Bont, 'Metten en verzoenen'.

³⁹ Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 66; Reinout Vander Hulst en Joris Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ. The Belgian Saint Luc Society and the making of a Catholic medical identity, 1900-1940', in *Histoire, médecine et santé* 17, Presses universitaires du Midi, 2021: 133-154, 135.

⁴⁰ Dupont, *Unwilling to know*, 99, 102; Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 65-66; Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 138.

⁴¹ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 191-270.

⁴² Van der Meer, 'Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938-1968)', 195.

deden.⁴³ In deze masterproef zal dat perspectief doorgetrokken worden en zal eugenetica benaderd worden als een ideologie. Mijn doel is dan ook niet om te onderzoeken in hoeverre de eugenetische theorieën wetenschappelijk kloppen, maar om te onderzoeken hoe er over die ideeën gedebatteerd werd en welke maatregelen er op basis van die ideologie als noodzakelijk werden geacht. Ik zal speciale aandacht besteden aan de argumentatie die er gehanteerd werd in de discussies over eugenetica binnen de vereniging van Saint-Luc. Daarom zal ik in deze masterproef op verschillende momenten gebruik maken van citaten. Het is belangrijk om daarbij op te merken dat de citaten letterlijk overgenomen zijn uit het bronnencorpus en discriminerend taalgebruik bevatten dat gelinkt aan die eugenetische ideologie. Ik heb ervoor gekozen om dat taalgebruik alleen in citaten over te nemen in niet te hanteren in mijn eigen analyses, aangezien ik in mijn thesis geen verder platform wil geven aan dergelijk discriminerend taalgebruik. Toch vond ik het belangrijk om het wel weer te geven in de citaten, aangezien het de manier van denken van de historische actoren illustreert.

Ik focus op de periode van het interbellum tot halverwege de jaren 1950. In de Belgische geneeskunde werden er namelijk voor de Eerste Wereldoorlog geen hygiënische maatregelen ingevoerd, maar werd wel de basis gelegd voor het degeneratiedenken.⁴⁴ Daarnaast gelden de jaren 1920 als het hoogtepunt van het eugenetisch denken, waardoor het een uiterst interessante periode is om te onderzoeken.⁴⁵ Voor de specifiek medisch-katholieke context komt daar nog eens bij dat na de Eerste Wereldoorlog de relatie tussen de Katholieke Kerk en de geneeskunde versterkt werd. Vooral het idee van de Katholieke Actie speelde daarin een essentiële rol. Paus Pius X lanceerde het concept van de Katholieke Actie en door zijn opvolger paus Pius XI werd het in 1922 verder gedefinieerd tot het idee dat katholieke leken een beweging moesten vormen die de katholieke grip op de samenleving herstelde. Vooral katholieke dokters werden sterk opgeroepen om zich daarin te engageren en zich in te zetten tegen het morele verval van de samenleving.⁴⁶ De rol die het katholicisme speelde binnen de geneeskunde werd dus versterkt. In die nieuwe context werd er bijzondere aandacht besteed aan eugenetische thema's, waaronder de invoering van een verplicht medisch onderzoek voor het huwelijk en sterilisatie om eugenetische redenen.⁴⁷ Ook werd de encycliek *Casti Connubii* in die periode gepubliceerd, wat zoals reeds eerder vermeld een

⁴³ Organisatoren, "Eugenics – Critical perspectives on a creeping concept between science and ideology", lezing aan de UGent, Gent, 17 februari 2026; De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 401. Zie voor papers die hetzelfde perspectief hanteren: Ann Gibson Winfield, 'The Burden Our Children Bear: The Legacy of Eugenic Ideology', in *Contemporary issues in equity, democracy, and public education : multidisciplinary perspectives from education, social Sciences, and health*, onder redactie van Felicity A. Crawford e.a. (New York: Routledge, 2025); Gundula Kösters e.a., 'Ernst Rüdin's Unpublished 1922-1925 Study "Inheritance of Manic-Depressive Insanity": Genetic Research Findings Subordinated to Eugenic Ideology', *PLoS Genetics* (United States) 11, nr. 11 (2015); Luci Duffy en Robyn Powell, 'Manifestations of Eugenic Ideology in New York Termination of Parental Rights Decisions Involving Parents Labeled with Intellectual Disabilities, 2013–2023', *Journal of Public Child Welfare*, 2025, 1-20; Tadashi Dozono, 'Eugenic Ideology and the World History Curriculum: How Eugenic Beliefs Structure Narratives of Development and Modernity', *Theory and Research in Social Education* (Silver Spring) 51, nr. 3 (2023): 408-37.

⁴⁴ Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 234.

⁴⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 4.

⁴⁶ Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 72, 83; Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 136.

⁴⁷ Velle, 'De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?', 14, 16.

belangrijk ijkpunt is in de vorming van katholieke ideeën rond eugenetica.⁴⁸ De periodisering eindigt ten slotte in de jaren 1950, aangezien de Tweede Wereldoorlog niet per se het einde van eugenetisch denken betekende.

De specifieke periodisering van het onderzoek van deze masterproef loopt van 1922 tot 1956. In 1922 werd de eerste bijdrage van het tijdschrift van Saint-Luc gepubliceerd, het tijdschrift dat mijn bronnencorpus zal vormen. De eindperiode heb ik vervolgens geselecteerd aan de hand van het feit dat in 1956 een laatste bijdrage werd gepubliceerd die eugenetica in de titel heeft. Na 1956 is er vier jaar geen enkele publicatie met eugenetica als onderwerp, tot de jaren 1960. Ik heb ervoor geopteerd om niet naar de jaren 1960 te kijken om twee redenen. Ten eerste ondergaat het tijdschrift van Saint-Luc in 1963 een sterke vormelijke wijziging en wordt het tijdschrift opgesplitst in een Franstalige en Nederlandstalige uitgave. Ten tweede zijn de jaren 1960 een andere historische context. Op dat moment zijn de meeste actoren van Saint-Luc die actief waren vanaf de jaren 1920 niet meer aan zet. Daarnaast veranderde de inhoud van eugenetica op dat moment significant. In 1953 werd namelijk de dubbele helix structuur van DNA ontdekt, waardoor eugenetica meer en meer gebaseerd werd op moleculaire genetika. Vanaf dan spreken verschillende onderzoekers over “new genetics”.⁴⁹ Tot slot verschoof de focus binnen de demografie van een angst voor depopulatie naar een angst van overbevolking, wat zorgt voor een fundamenteel andere context.⁵⁰

Bronnen en methodologie

Om mijn onderzoeksvraag te beantwoorden, ga ik werken met het bronnencorpus van het tijdschrift van de vereniging van Saint-Luc, dat bewaard wordt in de Maurits Sabbe-bibliotheek in Leuven. De vereniging van Saint-Luc werd opgericht in 1922 en was een professionele vereniging voor katholieke dokters, geïnspireerd door de beweging van de Katholieke Actie. Reinout Vander Hulst en Joris Vandendriessche analyseerden reeds hoe dat in de vereniging van Saint-Luc leidde tot de definiëring van een “medisch apostolaat”. Dat hield in dat de katholieke dokters van Saint-Luc in hun functie als dokter expliciet de katholieke religie moesten versterken in de samenleving.⁵¹ Dat doel zorgde er ook voor dat de vereniging zich een moreel superieure positie aanmat.⁵² Voor de katholieke dokters van Saint-Luc gold een strikte deontologische code, die bepaald werd op bijeenkomsten van de vereniging en op basis van advies van theologische adviseurs. Die richtlijnen werden vervolgens gepubliceerd in het tijdschrift van *Saint-Luc Médical*.⁵³

Het tijdschrift werd uitgegeven van 1922 tot 1986. Vanaf 1933 had het tijdschrift een nationale impact met 1050 dokters (in opleiding) en 50 clerici met een abonnement op het tijdschrift.⁵⁴ Eind 1934 waren er zelfs al 1200

⁴⁸ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 39.

⁴⁹ Merryn Ekberg, ‘Eugenics: Past, Present, and Future’, in *Crafting Humans: From Genesis to Eugenics and Beyond*, onder redactie van Marius Turda, (Göttingen: V&R Unipress, 2013), 92.

⁵⁰ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 36, 347-348; Bashford, ‘World Population from Eugenics to Climate Change’, 509-519.

⁵¹ Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 137, 143.

⁵² Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 151.

⁵³ Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 83.

⁵⁴ Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 137.

abonnees.⁵⁵ Vanaf 1935 werd Raoul De Guchteneere aangesteld als hoofdredacteur. Onder zijn leiding groeide het tijdschrift in bladzijden en werd het tweemaandelijks in plaats van driemaandelijks uitgegeven.⁵⁶ Voor mijn onderzoeksvraag is het een zeer interessante bron, aangezien in het tijdschrift thema's over geneeskunde, en vooral hoe die verzoend kunnen worden met het katholieke geloof, werden besproken. Het tijdschrift is dus uniek, aangezien het niet louter wetenschappelijke informatie wou overdragen, maar net expliciete katholieke richtlijnen wilde meegeven aan katholieke dokters over verschillende thema's, waaronder eugenetica en de moraliteit van de samenleving in het algemeen. Daarnaast is het volgens De Raes ook één van de drie tijdschriften van België waarin in de jaren 1930 nog het meest gesproken werd over eugenetische thema's zoals eugenetische sterilisatie.⁵⁷

In het tijdschrift heb ik alle bijdragen geselecteerd die over eugenetica en aanverwante thema's gingen, wat in totaal 78 bijdragen opleverde. Die selectie is gebaseerd op mijn inschatting aan de hand van de titels, waarbij ik zo ruim mogelijk gezocht heb. Daarnaast heb ik ervoor geopteerd om zowel hoofdartikelen, als artikelen uit de steeds terugkerende rubrieken te selecteren. Die rubrieken waren: "Quelques Etudes de Sociétés Médicales Catholiques étrangères", "Documents et Faits" en "Les livres, les revues et les journaux".⁵⁸ Gezien het feit dat Reinout Vander Hulst en Joris Vandendriessche reeds aantoonde dat er vooral in de kleinere rubrieken meer ruimte was voor discussie, zijn de artikelen in de kleinere rubrieken een belangrijke bron van alternatieve en radicalere perspectieven.⁵⁹ De bijdragen variëren dus sterk in insteek, gaande van een boekrecensie van één bladzijde, tot een hoofdartikel van veertig bladzijden.

Daarnaast heb ik ervoor gekozen om bijdragen te selecteren van zowel katholieke dokters als de jezuïeten die theologisch advies gaven.⁶⁰ Katholieke dokters bieden namelijk een interessante blik op zowel de medische als de katholieke wereld. De standpunten van de jezuïeten genoten dan weer een hoog aanzien binnen de vereniging.⁶¹ De theologen en dokters van het tijdschrift waren zowel Vlamingen, Walen als Brusselaars, waardoor de bijdragen zowel Franstalig als Nederlandstalig zijn. De eerste Nederlandstalige bijdragen over eugenetica verschenen pas in de jaren 1930, wat overeenkomt met de observatie dat pas vanaf de jaren 1930 het Nederlands stilaan vertegenwoordigd begon te worden in wetenschappelijke publicaties in België.⁶² Soms waren de auteurs van bijdragen ook afkomstig uit het buitenland. Ik heb ervoor gekozen om die ook op te nemen, aangezien ze een blik bieden op de transnationale contacten binnen Saint-Luc. Daarnaast hebben de redacteurs ervoor gekozen om hun artikelen op te nemen in het tijdschrift werd, wat erop wijst dat het perspectief van de buitenlandse auteur binnen

⁵⁵ Velle, 'De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?', 15.

⁵⁶ Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 137; Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 191.

⁵⁷ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 446.

⁵⁸ De rubriek is telkens vermeld in de titel in de voetnoten, zodat het onmiddellijk duidelijk is uit welke rubriek een artikel kwam.

⁵⁹ Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 137.

⁶⁰ In bijdragen van Saint-Luc werd ook vaak de afkorting voor dokter of kanunnik gehanteerd. Ik heb ervoor gekozen om dat mee over te nemen in mijn bronvermelding, zodat het uit de voetnoten duidelijk wordt of dat het gaat over een dokter of over een kanunnik. Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 134.

⁶¹ Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 134, 153.

⁶² Bart Van Camp en Geert Vanpaemel (2023), Bart Van Camp en Geert Vanpaemel (1998), "Wetenschap", in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://devb.be/id/ter-001123>.

Saint-Luc goedgekeurd werd. Op die manier biedt het dus nog steeds een onrechtstreekse blik op de ideeën van de Belgische redacteur. Door de ruime selectie van bijdragen zowel op vlak van soort artikel, auteurs als taal, biedt deze masterproef een brede blik op verschillende actoren in de Belgische katholieke wereld. Daarnaast probeerde de vereniging ook regelmatig druk te zetten op politici om bepaalde “immorele praktijken” te verbieden. Die pogingen om ook buiten de reikwijdte van de vereniging druk uit te oefenen, houdt in dat hun standpunten ook niet beperkt bleven tot louter binnen de vereniging, wat het een uiterst interessante bron maakt.⁶³

Ik zal de bijdragen analyseren aan de hand van discoursanalyse gebaseerd op het model van Marnix Beyen, aangezien deze methode mij het best in staat stelt om de positionaliteit en argumentatie van de auteurs van de bijdragen te reconstrueren.⁶⁴ Volgens Vanderhulst en Vandendriessche werden de lezers eenduidige richtlijnen meegegeven over wat er van katholieke dokters verwacht werd op religieus en professioneel vlak. Discussies en tegenstrijdige meningen waren niet compleet afwezig in het tijdschrift, maar waren vooral te vinden in de kleinere rubrieken. Er valt niet na te gaan of en in welke mate bijdragen aan censuur of aanpassingen onderhevig waren, aangezien er geen archief bewaard is dat het redactieproces documenteerde.⁶⁵ Dat gebrek aan diversiteit van standpunten vooral in de grotere rubrieken zal ik echter in mijn onderzoek opnemen door via discoursanalyse de verwoordingen en strategieën te analyseren die de auteurs gebruikten om hun mening binnen de eenduidige standpunten van de vereniging toch te laten doorschemeren.

Structuur

In het eerste hoofdstuk van deze masterproef wordt de achtergrond geschetst die noodzakelijk is om te begrijpen welke bredere maatschappelijke evoluties de opkomst van eugenetica hebben gefaciliteerd. Ik bespreek in het eerste deel van het hoofdstuk de twee verklaringen die de leden van Saint-Luc hanteerden om de verspreiding van de zogenaamde “degeneratie” te verklaren, namelijk de erfelijke overdracht van degeneratie of de omgeving die zorgt voor degeneratie. Welke verklaring gehanteerd werd, bepaalde namelijk in grote mate welke eugenetische maatregelen als noodzakelijk geacht werden.⁶⁶ Vervolgens zoek ik aansluiting bij de historiografie die de dunne grens tussen sociaal-hygiënisme en eugenetica benadrukt.⁶⁷ Om na te gaan in welke mate sociaal-hygiënisme en eugenetica overlaptten in de ideeën van Saint-Luc, ga ik eerst in op de ziektes die gezien werden als de voornaamste oorzaken van degeneratie en de sociaal-hygiënische oplossingen voor die ziektes. Aangezien sociaal-hygiënisme volgens Turda en Gillette echter een expliciete strategie was van katholieke eugenetica, besteed ik aandacht aan de eugenetische dimensie binnen het sociaal-hygiënische discours.⁶⁸ Daarbij toon ik aan hoe het discours rond die sociaal-hygiënische maatregelen zorgde voor een sterkere ontvankelijkheid voor de eugenetische ideeën. In het

⁶³ Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 143.

⁶⁴ Marnix Beyen, *De taal van de geschiedenis: hoe historici lezen en schrijven* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2019).

⁶⁵ Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 137.

⁶⁶ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 381; Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 196.

⁶⁷ De Bont, 'Verdelgen of Verheffen?', 13-15; De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 434-435; Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 197.

⁶⁸ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 4.

volgende onderdeel beschrijf ik dan ook hoe de leden van Saint-Luc discussieerden over de noodzaak van aanvullende eugenetische maatregelen. In dat onderdeel zet ik de eugenetische ideeën uiteen die leefden in de Société de Saint-Luc. Daarbij maakten de auteurs zelf een sterk onderscheid tussen negatieve en positieve eugenetica, waarbij ze zich overwegend voorstander verklaarden van positieve eugenetica. In het laatste onderdeel van het eerste hoofdstuk ga ik na in welke mate dat discours verdergezet werd als er specifieke negatieve eugenetische maatregelen besproken werden, namelijk prenuptiale maatregelen.

In het tweede hoofdstuk zal er verder ingegaan worden op de houding van de leden van Saint-Luc ten opzichte van negatieve eugenetica. Eerst zal er worden ingegaan op het debat van sterilisatie. Daarbij zal ik schetsen hoe de leden van Saint-Luc zich positioneerden tegenover de eugenetica van de Verenigde Staten, nazi-Duitsland en fascistisch Italië. De informatie van de werking van eugenetische sterilisatie uit andere landen kwam namelijk in sterke mate terug in de argumentatie die de leden van Saint-Luc hanteerden rond eugenetische sterilisatie. Vervolgens ga ik in op de positie van de leden van Saint-Luc tegenover eugenetische sterilisatie en de argumentatie die ze hanteerden om dat standpunt te verantwoorden. Daarbij vermeldde ze twee andere negatief eugenetische maatregelen als alternatief voor eugenetische sterilisatie, namelijk segregatie en therapeutische sterilisatie of castratie. Die negatief eugenetische maatregelen zullen dan ook besproken worden in het derde en vierde onderdeel van het hoofdstuk. In het vijfde onderdeel van het hoofdstuk licht ik de mate toe waarin de argumentatie voor eugenetische maatregelen van de *Société de Saint-Luc* ingegeven werd door raciale ideeën. In de geschiedschrijving rond eugenetica wordt de term eugenetica namelijk soms vereenzelvigd met racisme, maar voor de Belgische casus stelde De Raes reeds dat de Belgische eugenetica geen racistische elementen bevatte.⁶⁹ In dit onderdeel onderzoek ik dus hoe dat zat in de casus van Saint-Luc. Tot slot toon ik aan dat er tegen het einde van de jaren 1930 een radicalisering plaatsvond in de eugenetische ideeën, overwegend van de Vlaamse auteurs in kleinere rubrieken van Saint-Luc.

In het derde en laatste hoofdstuk van deze masterproef zet ik vervolgens uiteen hoe die eugenetische ideeën evolueerden na de Tweede Wereldoorlog. De Tweede Wereldoorlog werd in de historiografie namelijk lang als het eindpunt van eugenetica beschouwd. In dit laatste hoofdstuk toon ik aan dat eugenetische ideeën tijdens en na de Tweede Wereldoorlog wel degelijk verder leefden. In het eerste onderdeel onderzoek ik de eugenetische ideeën van tijdens de Tweede Wereldoorlog op basis van het beperkte bronnenmateriaal dat bewaard is gebleven. In het tweede deel van het hoofdstuk bouw ik verder op die indicaties en onderzoek ik in welke mate de eugenetica na de Tweede Wereldoorlog als een verderzetting van de eugenetica voor de Tweede Wereldoorlog beschouwd kan worden.

⁶⁹ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 6; De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 464.

1. Katholieke artsen in de frontlinies van de strijd tegen degeneratie (1922-1940)

“En face de la dépopulation toujours croissante et du nombre toujours plus grand des dégénérés, on voudrait provoquer un mouvement en faveur de la fécondité des foyers, prévenir la reproduction d'individus tarés, favoriser au contraire la reproduction d'individus sains de corps et d'esprit [...]”⁷⁰

Met die woorden opende een zekere kanunnik Kiselstein zijn bijdrage in Saint-Luc van 1936. Kiselstein werd in de bronnen van Saint-Luc omschreven als “theologisch adviseur” van de Luikse afdeling van de *Société de Saint-Luc*.⁷¹ De focus op degeneratie die uit zijn woorden blijkt, was emblematisch voor de ideeën die leefden in verschillende landen. Halverwege de negentiende eeuw won in de meeste industriële landen het idee terrein dat de samenleving in een staat van verval en degeneratie was.⁷² Door de publicatie van Darwins *On the Origin of Species* in 1859 onderging het Westerse mensbeeld een fundamentele verandering, waarbij de relatie van de mens tot de natuur fundamenteel gheredefinieerd werd: alle organismes, waaronder dus ook de mens, waren het product van een strijd om het bestaan, waarbij de meest geschikten overleefden.⁷³ Volgens sommige denkers was dit proces van natuurlijke selectie echter onderbroken in de moderne samenleving. Daardoor waren het niet langer louter de “meest geschikten” die overleefden, wat in de ogen van sommige denkers betekende dat niets de ongecontroleerde voortplanting van “ongeschikte elementen” in de samenleving tegenhield.⁷⁴

Eén van die denkers was Francis Galton, die vaak wordt gezien als de uitvinder van eugenetica. Geïnspireerd door Darwin publiceerde hij het boek *Hereditary Genius* in 1869. In dat boek probeerde Galton een antwoord op de vraag hoe het menselijk ras verbeterd kon worden volgens de principes van de Darwinistische evolutietheorie. Galton stelde dat natuurlijke selectie niet voor een verbetering, maar net voor een neergang van de mensheid zorgde. Volgens hem plantten ongeschikte elementen zich namelijk te snel voort. Om dat tegen te gaan, stelde Galton voor dat de mensheid zelf de controle over de evolutie moest nemen. De “meest geschikte” mensen moesten aangemoedigd worden om zich voort te planten, wat Galton omschreef als positieve eugenetica. De mensen die zouden zorgen voor de neergang van het ras daarentegen, moesten zich niet meer voortplanten, wat neerkwam op negatieve eugenetica. Op die manier zou de mensheid in het geheel als soort verbeteren, net zoals kwekers reeds hadden gedaan voor verschillende diersoorten.⁷⁵

⁷⁰ Kanunnik Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, *Saint-Luc Médical* 14.1. (1936), 46.

⁷¹ Zie voetnoot R.P. Laureys, ‘La valeur thérapeutique de la Castration. Le point de vue moral’, *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936), 180.

⁷² Schneider, *Quality and Quantity*, 4.

⁷³ Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 3.

⁷⁴ Brian Dolan, *Malthus, Medicine and Morality: Malthusianism after 1798*, Wellcome Institute Series in the History of Medicine (Amsterdam: Brill, 2000), 194; Peter J. Bowler, *Evolution: The History of an Idea*, (Berkeley: University of California press, 2003), 300-307; Peter J. Bowler, *The Mendelian Revolution: The Emergence of Hereditarian Concepts in Modern Science and Society*, (Londen: Athlone, 1989), 162.

⁷⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 28-31.

De definiëring van Galton als de “uitvinder” van eugenetica heeft in de historiografie lang het zicht beperkt op het feit dat Galton niet de enige denker was die zich bezighield met het vraagstuk van de voorplanting van ongeschikte elementen. De theorie van Galton zou vlak na de publicatie weinig populariteit genieten. Er waren echter verschillende andere denkers die het idee onderschreven dat de voortplanting van “ongeschikte” elementen voor de “degeneratie” van het menselijke ras kon zorgen. Die “degeneratie”-ideeën zouden mee de weg bereiden voor de latere populariteit van Galton.⁷⁶ “Degeneratie” kon in de achttiende eeuw allerlei zaken betekenen. Over het algemeen was het een term die duidde op een afwijking van de norm. In de negentiende eeuw werd de betekenis echter strikter. In 1857, nog voor Galton zijn theorie van eugenetica lanceerde, definieerde de Franse psychiater Bénédict Augustin Morel degeneratie als “een intergenerationeel proces waarbij een 'ontaard' individu zijn nakomelingen erfelijk belastte.”⁷⁷ De voortplanting van die “gedegeneerden” moest volgens sommige degeneratiedenkers koste wat het kost tegengehouden worden: alles wat degeneratie kon veroorzaken, moest opgespoord en behandeld worden.⁷⁸

Op het einde van de negentiende eeuw verspreidde de degeneratietheorie in Europa en de Verenigde Staten, ondersteund door de toenemende communicatie en groei van wetenschappelijke verenigingen, tijdschriften en congressen.⁷⁹ Ook in België vond het degeneratieconcept snel ingang, overwegend in medische kringen.⁸⁰ Ook in katholieke kringen genoot het populariteit, aangezien katholieken de ideeën van degeneratie linkten aan het reeds bestaande katholieke idee van “zonde”.⁸¹ Degeneratie bleek dus voor diverse groepen een aantrekkelijk concept en werd gelinkt aan verschillende oorzaken. De stad werd in toenemende mate gezien als een plaats van degeneratie.⁸² In de stad waren hygiënische omstandigheden namelijk slechter dan op het platteland en ook promiscue gedrag zou er meer aanwezig zijn geweest. Daarnaast werden steden, en vooral hun hoge concentratie aan kroegen, gelinkt aan verschillende andere kwalen die de Belgische bevolking teisterden: alcoholisme, tuberculose, mentale problemen, epilepsie, enz.⁸³

Frankrijk diende voor Europa als angstwekkend voorbeeld van hoe een land kon degenereren. In de tweede helft van de negentiende eeuw zorgden de dalende populatiecijfers van Frankrijk voor paniek. Daarnaast stegen alcoholisme en het aantal syfilisbesmettingen zorgwekkend. In een context waarin het degeneratieconcept wijdverspreid was geraakt, werd Frankrijk gezien als een land van decadentie en hedonisme, waarin de kwaliteit van de bevolking sterk gedaald was. De verloren Frans-Pruisische oorlog van 1870-1871 was de bevestiging bij

⁷⁶ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 29, 37.

⁷⁷ Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 4.

⁷⁸ Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 4.

⁷⁹ Schneider, *Quality and Quantity*, 12-13; Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 14; Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 377.

⁸⁰ Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 5.

⁸¹ An Vleugels, *Narratives of Drunkenness: Belgium, 1830 - 1914*, Perspectives in Economic and Social History 25 (Londen: Routledge, 2015), 126-127.

⁸² Schneider, *Quality and Quantity*, 18.

⁸³ Liesbet Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps: alcoholisme, tuberculose, syfilis en degeneratie in medische kringen, 1870-1940’, in *Degeneratie in België 1860-1940: een geschiedenis van ideeën en praktijken*, onder redactie van Jo Tollebeek, Geert Vanpaemel, en Kaat Wils, (Leuven: Universitaire pers Leuven, 2003), 12, 15-26.

uitstek dat de Franse natie in verval was. België daarentegen stond aan het begin van de twintigste eeuw echter economisch sterk en was gespaard gebleven van politieke problemen en oorlog sinds de stichting in 1830. Daarnaast was België het meest dichtbevolkte land ter wereld en genoot het van een sterk internationaal prestige. De eeuwwisseling in België werd dus, in tegenstelling tot Frankrijk gekenmerkt door een sterk optimisme. Op sociaal vlak was er wel sprake van een grote ongelijkheid, maar de toestand leek minder alarmerend dan in Frankrijk.⁸⁴

Rond de eeuwwisseling zorgden twee bijkomende veranderingen er echter voor dat het probleem van denataliteit en degeneratie op de Belgische agenda kwam. Ten eerste werd het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw gekenmerkt door een stijgende angst voor en bezorgdheid over de verspreiding van “venerische ziekten”, vandaag beter bekend als seksueel overdraagbare aandoeningen.⁸⁵ Dat leidde in 1922 tot de oprichting van de Nationale Belgische Liga tegen het venerisch Gevaar.⁸⁶ Daarnaast kwam de populatiestatistiek op in de tweede helft van de negentiende eeuw.⁸⁷ Rond 1900 toonden die cijfers voor het eerst dat ook in België de nataliteit aan het dalen was.⁸⁸ Zowel de stijgende verspreiding van venerische ziektes als de dalende nataliteit baarden artsen dus zorgen. Die zorgen werden nog eens versterkt door de Eerste Wereldoorlog. Door de vele slachtoffers steeg de angst voor depopulatie.⁸⁹ Daarnaast steeg de angst voor syfilis, aangezien er na de Tweede Wereldoorlog een sterke stijging in besmettingen was.⁹⁰

In die context werden de ideeën van Galton weer populair. De wetenschap van eugenetica leek namelijk een oplossing te bieden voor die problemen. Eugenetische ideeën verspreidden zich dan ook over heel het de wereld.⁹¹ Een kernvraag binnen de eugenetica bleef echter of ziektes zoals syfilis, alcoholisme en tuberculose erfelijk doorgegeven werden, of dat ze veroorzaakt werden door de omgeving. Sociaal-hygiënisten geloofden dat immoreel gedrag of ziektes voorkomen konden worden door verbetering van de omgeving van mensen. Zij pleitten overwegend voor positief eugenetische maatregelen. Aanhangers van het degeneratiebegrip waren op dit vlak pessimistischer. Zij vreesden dat bepaalde vormen van degeneratie genetisch doorgegeven konden worden aan het nageslacht. Het was dus niet voldoende om de omgeving te verbeteren.⁹² “Gedegenerende” mensen moesten behandeld worden of eventueel zelfs uitgesloten worden uit de maatschappij, aangezien ze anders hun degeneratie doorgaven. Dergelijke standpunten leidden al snel tot de aanvaarding van negatieve eugenetica.⁹³

⁸⁴ Dupont, *Unwilling to know*, 89-90, 92-93.

⁸⁵ Herzog, *Sexuality in Europe*, 6.

⁸⁶ Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 205.

⁸⁷ Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 122.

⁸⁸ Dupont, *Unwilling to know*, 94.

⁸⁹ Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 122.

⁹⁰ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 14. Volgens Karel Velle was er na de Tweede Wereldoorlog in de vroege jaren 1920 zelfs sprake van een syfilisepidemie, waarbij hij inschat dat zo’n 5 à 10% van de totale bevolking een geslachtsziekte had. Andere historische werken spreken echter niet over een “epidemie”, en benadrukken vooral de angst voor de verspreiding van syfilis. Karel Velle, ‘De Syfiliswastie in België in de 19de en het begin van de 20ste eeuw’, *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen* 32, nr. 4 (1987), 331—363, 334-335.

⁹¹ Zie bijvoorbeeld het overzicht in: Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, viii-ix, 15-18.

⁹² Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 4; Schneider, *Quality and Quantity*, 28.

⁹³ Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 4.

In het begin van de twintigste eeuw was erfelijkheid echter nog een nauwelijks begrepen mechanisme, dat sterk ter discussie stond.⁹⁴ Daarom zal ik in het eerste deel van dit hoofdstuk ingaan op welke erfelijkheidsopvattingen de leden van Saint-Luc aanhingen. Dat is essentieel om te begrijpen welke maatregelen ze noodzakelijk achtten in hun strijd tegen de degeneratie van de Belgische bevolking. Bovendien haalden onderzoekers zoals de Bont, De Raes en Langhendries reeds aan dat de grens dun is tussen sociaal-hygiënisme en eugenetica.⁹⁵ Daarbij komend is sociaal-hygiënisme ook een belangrijk kenmerk van katholieke eugenetica.⁹⁶ Daarom heb ik de keuze gemaakt om in te gaan op de drie ziektes die als de belangrijkste oorzaken van degeneratie werden gezien en de manieren waarop leden van Saint-Luc die trachtten te bestrijden. Op die manier zullen de sociaal-hygiënische ideeën van de leden van Saint-Luc mee opgenomen worden in het bredere overzicht van hun eugenetische opvattingen en zal ik bijdragen aan de historiografie die het onderscheid tussen sociaal-hygiënisme en eugenetica in vraag stelt.⁹⁷ Daarna zal ik ingegaan op de manier waarop de leden van Saint-Luc debatteerden over eugenetica en hoe eugenetica zich volgens hen verhiel tegenover het christelijk geloof. Ten slotte zal een negatief eugenetische maatregel besproken worden, namelijk de prenuptiale maatregelen. Aan de hand van die eugenetische maatregel zal ik analyseren hoe de katholieken van de vereniging van Saint-Luc zich positioneerden tegenover een die negatief eugenetische maatregel.

1.1. “Lutter contre l'action mauvaise d'hérédité ou de milieu?": debatten over de oorzaken van degeneratie⁹⁸

Eén van de grote vraagstukken binnen de “wetenschap” van eugenetica, was in hoeverre bepaalde ziektes of eigenschappen erfelijk waren, of net werden veroorzaakt door de omgeving waarin mensen leefden. Dat bepaalde namelijk welke maatregelen er genomen moesten worden: als eigenschappen erfelijk waren, moest er ingegrepen worden in de voorplanting van mensen. Als de degeneratie echter werd veroorzaakt door de omgeving, waren hygiënische maatregelen voldoende om het probleem aan te pakken. Een sterkere focus op erfelijkheid leidde zo vaker tot een grotere acceptatie van negatieve eugenetica dan wanneer omgevingsfactoren benadrukt werden.⁹⁹

Over erfelijkheid bestonden verschillende theorieën. Darwins evolutieleer was een eerste invloedrijke theorie. Die hield in dat mensen een product waren van een strijd om het bestaan, waarbij degenen die het best aangepast waren zich het meest succesvol konden voortplanten.¹⁰⁰ Het ontstaan van variaties in eigenschappen stond centraal in zijn theorie. Bepaalde variaties ontwikkelden zich, waardoor dieren beter of slechter aangepast werden aan de omgeving. Voor hoe die variaties in de eerste plaats ontstonden, had Darwin echter in eerste instantie geen

⁹⁴ Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 4.

⁹⁵ De Bont, ‘Verdelgen of Verheffen?’, 13-15; De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 434-435; Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 197.

⁹⁶ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 4.

⁹⁷ De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 416, 427.

⁹⁸ Dr. Ferdinand Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, *Saint-Luc Médical* 3.3. (1925), 3.

⁹⁹ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 381; Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 196.

¹⁰⁰ Tollebeek, Vanpaemel en Wils, *Degeneratie in België*, 3.

verklaring.¹⁰¹ De theorie van Darwin die de basis voor het eugenetische denken vormde, gaf dus geen verklaring voor hoe het mechanisme van erfelijkheid werkte. Het antwoord op die vraag zou Darwin later vinden in de oudere theorie van de botanicus Jean-Baptiste Lamarck.¹⁰² Lamarck benadrukte het belang van de omgeving.¹⁰³ Volgens hem konden eigenschappen die men verwierf onder invloed van de omgeving ook erfelijk worden. Aan het begin van de negentiende eeuw was deze theorie nog verworpen, aangezien ze geen ruimte voor een goddelijke schepper. Aangezien Darwins natuurlijke selectie echter nog minder ruimte liet voor een goddelijke schepper, werd het lamarckiaanse idee van overerving van verworven eigenschappen als een beter alternatief gezien.¹⁰⁴

De lamarckiaanse theorie werd aangepast aan de nieuwste inzichten van darwinisme. Die verzoening tussen lamarckisme en darwinisme werd neolamarckisme genoemd.¹⁰⁵ Neolamarckisme werd gekenmerkt door twee elementen: ten eerste konden verworven eigenschappen overgeërfd worden door de nakomelingen. Ten tweede gebeurde adaptatie aan de omgeving geleidelijk. De geldigheid van deze theorie kwam echter reeds in het begin van de twintigste eeuw onder druk te staan toen de erfelijkheidswetten van Mendel werden herontdekt. Volgens Mendel gebeurde genetische verandering doordat genen doorgegeven worden aan nakomelingen in verschillende combinaties.¹⁰⁶ Mendelisme speelde binnen de eugenetica een centrale rol: het was zeggehard bewijs voor het feit dat bepaalde eigenschappen erfelijk waren, en dat het dus geen zin had om de omgeving van mensen met “ongeschikte” eigenschappen te verbeteren.¹⁰⁷ Daarbij werden de wetten van de erfelijkheid van Mendel echter te eenduidig voorgesteld door de eugenetici: eigenschappen konden veroorzaakt worden door verschillende combinaties van genen die met elkaar interageerden of door omgevingsfactoren. De overerving van “ongeschikte” eigenschappen was dus niet zo eenduidig als vaak voorgesteld werd door eugenetici.¹⁰⁸

Volgens Turda en Gillette hingen wetenschappers binnen de Latijnse eugenetica vooral de neolamarckiaanse theorie aan veeleer dan de erfelijkheidswetten van Mendel. Aangezien België volgens Turda en Gillette ook tot de Latijnse landen behoorde, zouden Belgische eugenetici ook overwegend de neolamarckiaanse theorie gehanteerd moeten worden als verklaring van degeneratie.¹⁰⁹ Degeneratie werd dus volgens die verklaring vooral veroorzaakt door de omgeving waarin mensen leefden. Vervolgens kon die degeneratie erfelijk doorgegeven worden. Die neolamarckiaanse overtuigingen zorgden ervoor dat binnen de Latijnse eugenetica vooral aan positieve eugenetica werd gedaan, met een sterke focus op sociaal-hygiënisme. Verschillende onderzoekers die specifiek naar andere voorbeelden van Belgische eugenetici keken, kwamen echter tot de conclusie dat er in België allerm minst

¹⁰¹ Ute Deichmann, 'Gemmules and Elements: On Darwin's and Mendel's Concepts and Methods in Heredity', *Journal for General Philosophy of Science* (Dordrecht) 41, nr. 1 (2010): 85-112, 87-88.

¹⁰² Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 84, 82.

¹⁰³ Alpheus Spring Packard, 'The Relations between Lamarckism and Darwinism; Neolamarckism', *Diacronia (Iași)*, nr. 5 (2017): 1-6, 1; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 10-11, 28-29.

¹⁰⁴ Bowler, *Evolution: The History of an Idea*, 179, 236.

¹⁰⁵ Packard, 'The Relations between Lamarckism and Darwinism; Neolamarckism', 1, 5; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 28.

¹⁰⁶ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 10-11, 28-29.

¹⁰⁷ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 82-84.

¹⁰⁸ Bowler, *The Mendelian Revolution*, 166-168.

¹⁰⁹ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 1, 10-11.

eensgezindheid was over het belang van erfelijkheid.¹¹⁰ De Bont onderscheidt twee groepen in het debat over erfelijkheid: de evolutionair deterministen en de evolutionair voluntaristen. De deterministen geloofden dat evolutie gestuurd wordt door de strijd om het voortbestaan. Het had dus geen zin om de omgeving van individuen te verbeteren, maar het ras als geheel kon wel verbeterd worden door via eugenetica te selecteren wie zich al dan niet mocht voortplanten. De voluntaristen geloofden daarentegen dat de erfelijkheid beïnvloed kon worden door de omgeving van de mens aan te passen. De Bont haalt echter aan dat deze twee overtuigingen niet zomaar van elkaar te onderscheiden zijn. Volgens hem werden er binnen de *Société belge d'eugénique*, de Belgische vereniging voor eugenetica, zowel deterministische erfelijkheidsprincipes aangehaald als hygiënisch-preventieve principes. Hij concludeert dat de *Société belge d'eugénique* hierdoor “een enigszins gespleten onderneming” bleef.¹¹¹

De vraag stelt zich welke erfelijkheidsopvattingen aangehangen werden binnen de katholieke artsvereniging van *Société de Saint-Luc*. In 1925 publiceerde Fernand Daubresse een bijdrage in het tijdschrift van Saint-Luc, waarin hij zijn opvattingen over de erfelijkheid van eigenschappen uiteenzette. Uit de opvattingen van Daubresse blijkt een duidelijk neolamarckiaans standpunt. Zo erkende hij het belang van erfelijkheid, maar stelde hij tegelijk dat die erfelijkheid niet “fataal” was en dat de invloed van de omgeving op het individu minstens even belangrijk is als de erfelijkheid. Een menselijk ras dat volledig gedegeneerd was, zou volgens Daubresse vanzelf uitsterven. De meeste mensen zouden echter terug naar hun “normale” staat terugkeren als de oorzaken van “degeneratie” in de omgeving van het individu onderdrukt zouden worden. Dat standpunt toont hoe de erfelijkheidsopvattingen van Daubresse gekenmerkt werden door een neolamarckiaanse overtuiging, waarbij het individu in sterke mate beïnvloed werd door het milieu.¹¹² Volgens die standpunten behoorde Daubresse dus tot wat de Bont heeft gecategoriseerd als de “evolutionair voluntaristen”.¹¹³

Tegelijk is er echter ook een evolutionair deterministische opvatting te zien in het denken van Daubresse.¹¹⁴ Zo stelde hij namelijk dat zolang een persoon geen “volledig gedegeneerde” is, die tegen de invloed van de omgeving en erfelijkheid kan “strijden”. Dat standpunt houdt echter ook wel in dat er dus mensen zijn die te ver heen zijn, en bij wie een verbetering van de omgeving geen enkele zin heeft. Die mensen mogen zich volgens Daubresse niet voortplanten, en op hen moeten dus eugenetische maatregelen toegepast worden.¹¹⁵ Daubresse zijn erfelijkheidsopvattingen bevinden zich dus tussen erfelijkheidsdeterminisme en erfelijkheidsvoluntarisme, die over het algemeen duidelijk ingegeven door een neolamarckiaans interpretatiekader. Dat sluit aan bij de observatie van Peter Bowler dat vooral neolamarckisme populair was bij religieuzen, aangezien het volgens sommige religieuzen een verderzetting van de natuurlijke theologie was. Neolamarckisme zorgde er namelijk voor dat de harde en

¹¹⁰ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 197, 203; Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 36-37.

¹¹¹ De Bont, ‘Verdelgen of Verheffen?’, 13, 16.

¹¹² Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, 3.

¹¹³ De Bont, ‘Verdelgen of Verheffen?’, 14-15.

¹¹⁴ De Bont, ‘Verdelgen of Verheffen?’, 14-15.

¹¹⁵ Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, 3.

willekeurige theorie van Darwin verzegd werd door de lamarckiaanse theorie, waarin verandering mogelijk werd gemaakt door een welwillende God.¹¹⁶

Naast Daubresse waren ook verschillende andere auteurs van bijdragen in Saint-Luc aanhangers van neolamarckisme. Twee van de auteurs van Saint-Luc, namelijk Louis Vervaeck en Étienne De Greef werden door de Bont los van de context van Saint-Luc besproken, en ook zij hingen neolamarckiaanse erfelijkheidsideeën aan.¹¹⁷ Dokter Louis Vervaeck schreef ook verscheidene bijdragen voor het tijdschrift van Saint-Luc.¹¹⁸ Vervaeck was een spilfiguur in de Belgische criminele antropologie.¹¹⁹ Hij studeerde geneeskunde aan de Universiteit van Brussel onder hoogleraar Jules Dallemagne, door Langhendries omschreven als een sterke aanhanger van de degeneratietheorie.¹²⁰ Door zijn katholieke overtuiging had Vervaeck geen toekomst aan de vrijzinnige Brusselse universiteit. In 1902 werd hij benoemd tot geneesheer in de gevangenis van de Miniemen in Brussel, waar hij crimineel antropologisch onderzoek verrichtte.¹²¹ In de criminologische theorieën die uit dit onderzoek voortkwamen, stelde Vervaeck dat erfelijke mutaties altijd beïnvloed werden door het milieu waarin iemand leefde.¹²² De neolamarckiaanse overtuiging die de Bont reeds observeerde, is terug te zien in de verschillende bijdragen die hij schreef voor Saint-Luc. In 1927 schreef hij in zijn artikel 'La stérilisation des criminels et anormaux dangereux' dat de erfelijkheid van verschillende ziektes niet constant is en mogelijk veroorzaakt wordt door andere factoren.¹²³

Ook een zekere dokter Van Langendonck schreef in 1928 een artikel waarin hij verschillende erfelijkheidsopvattingen besprak. Daarin beargumenteerde hij dat erfelijke eigenschappen worden doorgegeven met een zeer sterke mate van onveranderlijkheid.¹²⁴ Dat lijkt dus de absolute invloed van erfelijkheid te bevestigen. Aan de andere kant stelde hij echter dat het mogelijk is om de "directe erfelijkheid" tot op zekere hoogte te wijzigen en dat als bepaalde eigenschappen zich meerdere generaties voordoen, deze erfelijk kunnen worden. Het idee dat verworven eigenschappen erfelijk konden worden, is dan weer een typisch neolamarckiaans standpunt.¹²⁵ Uiteindelijk vatte Van Langendonck het als volgt samen:

¹¹⁶ Bowler, *Evolution: The History of an Idea*, 225, 237-238.

¹¹⁷ De Bont, 'Verdelgen of Verheffen?', 10.

¹¹⁸ Dr. Louis Vervaeck, 'La stérilisation des criminels et anormaux dangereux', *Saint-Luc Médical* 5.3. (1927); Dr. Louis Vervaeck, 'La défense sociale contre le péril toxique', *Saint-Luc Médical* 6.1 (1928); Dr. Louis Vervaeck, 'La responsabilité des toxicomanes', *Saint-Luc Médical* 7.3. (1929); Dr. Louis Vervaeck, 'La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral', *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936); Dr. Louis Vervaeck, 'Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking. Considérations développées par divers professeurs et médecins néerlandais au Congrès de l'Association catholique des médecins d'asile, tenu à Nimègue, le 16 juin 1936. Roermond, J. J. Romen', *Saint-Luc Médical* 15.6. (1937).

¹¹⁹ De Bont, 'Met en verzoenen', 185.

¹²⁰ De Bont, 'Met en verzoenen', 190; Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 207.

¹²¹ De Bont, 'Met en verzoenen', 191.

¹²² Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 207.

¹²³ Vervaeck, 'La stérilisation des criminels et anormaux dangereux', 13.

¹²⁴ Dr. Van Langendonck, 'A propos des bases matérielles de l'hérédité', *Saint-Luc Médical* 6.2. (1928), 27.

¹²⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 82.

*“Il paraît donc clairement que s’il est possible à chaque individu de modifier dans une certaine mesure son hérédité immédiate, l’ensemble de l’humanité est pourtant gouverné par des influences héréditaires”.*¹²⁶

Volgens Van Langendonck konden individuen tot op zekere hoogte hun erfelijkheid beïnvloeden, maar is de mensheid in het algemeen onderhevig aan erfelijkheid. Opnieuw is er dus een verzoening te zien van het belang van erfelijkheid en omgevingsfactoren, waarbij het dominerende interpretatiekader neolamarckiaans is.

Toch werd er in het tijdschrift niet alleen (impliciet) naar de theorie van Lamarck verwezen. Ook de erfelijkheidstheorie van Mendel werd expliciet aangehaald, zoals in 1932 door dokter Edmond Cordier. Cordier was een arts gespecialiseerd in pediatrie. In 1905 richtte hij *l’Institut de Puériculture* op en daarnaast vond hij ook een draagbare couveuse uit.¹²⁷ Hij stelde:

*“[...] il semble que les lois mendéliennes [sic] sur la transmission des caractères de races ou de variétés dans l’espèce animale et végétale, et les plus importantes sont les lois de dominance et de récessivité, doivent être appliquées à l’espèce humaine en ce qui concerne l’hérédité naturelle ou normale.”*¹²⁸

De verwijzingen naar de erfelijkheidsleer van Mendel leken echter net als doel te hebben om te benadrukken hoe moeilijk het was om te weten of bepaalde eigenschappen al dan niet sowieso doorgegeven werden aan het nageslacht. Bij elke verwijzing naar Mendel, werd het recessieve karakter van sommige ziekten aangehaald. Recessieve eigenschappen worden alleen doorgegeven als een individu van beide ouders het recessieve gen erft. Soms betekende dat dus dat mensen een “gedegenereerd” gen konden hebben en ongemerkt konden doorgeven aan hun nakomelingen. Daardoor zou het kunnen dat een bepaalde ziekte pas na enkele generaties weer opdook. Dat wilde dus zeggen dat er geen zekerheid was of een bepaalde erfelijke eigenschap al dan niet werd doorgegeven, wat ook door dokter Cordier expliciet benoemd werd.¹²⁹ Hetzelfde argument werd ook door Raoul de Guchteneere en een zekere dokter H. Hendrickx aangehaald.¹³⁰ De Guchteneere was een katholieke gynaecoloog met een privépraktijk in Brussel. In 1930 werd hij aangesteld als redacteur van *Saint-Luc Médical*.¹³¹ Onder zijn invloed werd het tijdschrift van Saint-Luc tweemaandelijks uitgegeven in plaats van driemaandelijks, wat zijn ambities voor en invloed in Saint-Luc demonstreert. Hij was dan ook één van de leidende stemmen in Saint-Luc.¹³²

¹²⁶ Van Langendonck, ‘A propos des bases matérielles de l’hérédité’, 31.

¹²⁷ De enige informatie die ik over hem gevonden heb was: ‘Edmond Cordier’, in *Wikipédia: L’encyclopédie libre*, geraadpleegd 27 mei 2026, https://fr.wikipedia.org/wiki/Edmond_Cordier. De info werd wel bevestigd door: “Institut Puériculture de Bruxelles”, Neonatology on the web, geraadpleegd 27 mei 2026, <https://neonatology.net/gallery/hospitals/institut-puericulture-de-bruxelles/>.

¹²⁸ Dr. Cordier, ‘L’Eugénique vue par le Puériculteur’, *Saint-Luc Médical* 10.1 (1932), 12-13.

¹²⁹ Francine Kershaw, ‘The Intricacies of Recessive Traits: A Journey into Genetics’, *Research and Reports on Genetics* 6, nr. 3 (2024): 201, 201.

¹³⁰ Dr. Raoul De Guchteneere, ‘Les arguments contre la stérilisation des anormaux: Par le Dr. J. Mac Sweeney (Catholic Medical Guardian, juillet 1929)’, *Saint-Luc Médical* 7.4. (1929), 108; Dr. H. Hendrickx, ‘Les obstacles et les empêchements au mariage’, *Saint-Luc Médical* 8.3. (1930), 68.

¹³¹ Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 137.

¹³² Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 191.

In de standpunten van Saint-Luc is er dus zowel van neolamarckisme als mendelisme een sterke invloed te zien. De visie van de katholieken van Saint-Luc op mendelisme sluit aan bij de observatie die Peter J. Bowler reeds maakte voor Frankrijk: net zoals de Franse biologen wezen de katholieke artsen van Saint-Luc de mendeliaanse theorie niet louter af, maar gebruikten ze de elementen die binnen het reeds bestaande (neolamarckiaanse) conceptuele kader pasten. In tegenstelling tot de conclusie van Turda en Gillette dat de rol van mendelisme te verwaarlozen was in de katholieke eugenetica en in Frankrijk zelfs amper besproken werd, toont de casus van Saint-Luc dat mendelisme net een belangrijke aanvulling was op de neolamarckiaanse ideeën.¹³³ Binnen de *Société de Saint-Luc* werden overwegend de elementen van de mendeliaanse theorie gebruikt die de onzekerheid van erfelijkheid benadrukten, zoals de recessieve genen, wat typerend was voor mendeliaanse opvattingen na de Eerste Wereldoorlog.¹³⁴ De onzekerheid rond erfelijkheid komt terug in bijna alle bijdragen rond eugenetica en werd ook expliciet benoemd door verschillende auteurs.¹³⁵

Door die onzekerheid combineerden sommige auteurs het idee dat degeneratie zowel erfelijk doorgegeven kon worden, met het idee dat het ook veroorzaakt kon worden door omgevingsfactoren. De ultieme verzoeningspoging tussen mendelisme en neolamarckiaanse ideeën kwam van Vervaeck. In de vroege jaren twintig lanceerde hij het concept van *blastotoxie* in België. De blastotoxie-theorie kwam van de Zwitserse psychiater August Forel. Forel had geobserveerd dat reproductiecellen zwaar verstoord werden door alcoholgebruik, op basis waarvan hij concludeerde dat die celverstoren mutaties werden. Die mutaties waren dan erfelijk. Vervaeck voegde aan die theorie verschillende oorzaken van celverstoren toe. Volgens Vervaeck waren er bleef alcoholisme de voornaamste oorzaak, maar ook drugs, tuberculose en syfilis, ondervoeding, en zelfs de leeftijd en de intellectuele en emotionele toestand van de ouders bij de conceptie konden blastotoxie veroorzaken. Zoals de Bont reeds aankaartte, was de blastotoxie-theorie een belangrijke schakel tussen degeneratie door het milieu enerzijds en erfelijkheid anderzijds.¹³⁶ Het betekende namelijk dat de mendeliaanse erfelijkheid nog steeds onderhevig was aan neolamarckiaanse ideeën van overerving van verworven eigenschappen.

Vervaecks theorie werd echter onderuitgehaald op een congres aan de Brusselse universiteit in 1934 door Leone Lattes, hoogleraar aan de medische faculteit van Pavia en uitvinder van de bloedgroeytypologie. Hij stelde expliciet dat mutatie onder invloed van het milieu zelden of nooit experimenteel was vastgesteld, ondanks verschillende pogingen om het te bewijzen. In de jaren 1930 deed Vervaeck volgens de Bont geen nieuwe poging meer om zijn blastotoxie-theorie een nieuwe wetenschappelijke onderbouwing te geven.¹³⁷ De Bont benadrukt echter dat dat niet per se wilde zeggen dat Vervaeck het concept volledig liet vallen.¹³⁸ De bijdragen van Saint-Luc bevestigen dat

¹³³ Volgens Turda en Gillette speelde de mendeliaanse theorie alleen een rol in Brazilië en Mexico. Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 29, 142, 146-150.

¹³⁴ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 85-86.

¹³⁵ Van Langendonck, 'A propos des bases matérielles de l'hérédité', 25; Dr. Raoul De Guchteneere, 'En marge de l'Encyclique "Casti Connubii", considérations médico-morales', *Saint-Luc Médical* 9.1. (1931), 15-16; Hendrickx, 'Les obstacles et les empêchements au mariage', 68.

¹³⁶ De Bont, 'Metten en verzoenen', 204.

¹³⁷ De Bont, 'Metten en verzoenen', 205.

¹³⁸ De Bont, 'Metten en verzoenen', 205.

en tonen ook dat verschillende leden van de *Société de Saint-Luc* bleven verwijzen naar de blastotoxie-theorie van Vervaeck. Zowel Vervaeck als zijn blastotoxie-theorie leken binnen de vereniging tot op het einde van de jaren 1930 veel aanzien te genieten. Vervaeck werd in verschillende publicaties genoemd als expert op het terrein van sterilisatie en castratie.¹³⁹ In het eerste tijdschriftnummer van 1936 werd er een editoriaal toegevoegd, die stelde dat het nummer veel over sterilisatie zou gaan. Gezien het feit dat een dergelijk editoriaal niet aanwezig was in andere nummers van het tijdschrift, lijkt die toevoeging erop te wijzen dat het onderwerp controversieel was. Toch probeerde de auteur van het editoriaal het onderwerp zo goed mogelijk te kaderen en mensen die meer wilden weten over het onderwerp, werden doorverwezen naar de “toonaangevende” werken van Vervaeck.¹⁴⁰

De blastotoxie-theorie leek zelfs in de jaren 1930 aan populariteit te winnen: in 1934 citeerde kanunnik en hoogleraar moraaltheologie aan de Leuvense universiteit Arthur Janssen Vervaecks’ bewering dat degeneratie door blastotoxie zelfs voor meer degeneratie zorgt dan erfelijk doorgegeven degeneratie.¹⁴¹ Hetzelfde argument werd in 1936 door De Guchteneere herhaald.¹⁴² Op dat moment zou de blastotoxie-theorie volgens de Bont reeds weerlegd geweest zijn.¹⁴³ Ook Vervaeck zelf haalde de theorie nog aan in 1937.¹⁴⁴ Dat doorleven van een wetenschappelijk reeds weerlegde theorie toont aan hoe de erfelijkheidsopvattingen in sterke mate bepaald werden door de ideologische overtuigingen van de arts. Als een theorie paste in de ideologische overtuiging, werd de weerlegging genegeerd of geminimaliseerd. Op die manier kon de theorie toch nog gebruikt worden.

De verzoeningspoging tussen erfelijkheid en omgevingsfactoren van Vervaeck in zijn blastotoxie-theorie leek een reactie te zijn tegen de verschillende nieuwe erfelijkheidsideeën die in het begin van de twintigste eeuw opgang maakten. Op dat moment werd neolamarckiaanse erfelijkheid namelijk meer en meer onderuitgehaald. Liesbet Nys toonde echter reeds aan dat verschillende artsen een lange tijd bleven zoeken naar manieren om het degeneratie-idee met de nieuwe erfelijkheidsopvattingen te verzoenen.¹⁴⁵ Vervaeck leek hetzelfde te doen. Zoals het voorbeeld van de blastotoxie-theorie van Vervaeck aantoont, werden dergelijke theorieën nog gepubliceerd in het tijdschrift van *Saint-Luc*, zelfs nadat ze al weerlegd waren op een Belgisch congres. Daarnaast werd de blastotoxie-theorie zelfs expliciet als argument gebruikt. Dat toont aan dat de verzoening tussen erfelijkheid en omgevingsfactoren als verklaring voor degeneratie nog veel navolging genoot binnen de *Société de Saint-Luc*. De leden van de vereniging van *Saint-Luc* namen dus net zoals de seculiere *Société belge d’eugénique* vaak een soort middenpositie in: niet alles viel louter te verklaren door erfelijkheid, noch door de omgevingsfactoren. Het was net een combinatie van beiden die de volledige verklaring vormde voor het al dan niet ontstaan van “degeneratie”.¹⁴⁶ Dat idee bleef

¹³⁹ ‘Editorial’, *Saint-Luc Médical* 14.1. (1936), 6; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 47; ‘Ile Congrès International des Médecins Catholiques: VIENNE – PENTECOTE, 1936: RÉSULTATS ET CONCLUSIONS’, *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936), 323.

¹⁴⁰ ‘Editorial’, 6.

¹⁴¹ Kanunnik Arthur Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, *Saint-Luc Médical* 12.4. (1934), 257-258.

¹⁴² Dr. Raoul De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, *Saint-Luc Médical* 14.1. (1936), 37.

¹⁴³ De Bont, ‘Met en verzoenen’, 205.

¹⁴⁴ Vervaeck, ‘Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking’, 472.

¹⁴⁵ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 26.

¹⁴⁶ De Bont, ‘Verdelgen of Verheffen?’, 515.

verdedigd worden in Saint-Luc, zelfs op het moment dat de theorieën waarop ze zich baseerden, meer en meer weerlegd werden in de Belgische wetenschappelijke wereld.

1.2. “Les trois plus puissantes causes de dégénérescence”: venerische ziekten, alcoholisme en tuberculose¹⁴⁷

De verschillende theorieën rond erfelijkheid en de onzekerheid over of iets al dan niet erfelijk doorgegeven kon worden, zorgden ervoor dat veel aandoeningen als een groot gevaar werden gezien, aangezien ze voor een mogelijke “degeneratie” van het toekomstig nageslacht konden zorgen. Zoals Nys al aantoonde, werden vooral alcoholisme, tuberculose en geslachtsziekten op het einde van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw in de Belgische medische wereld aangewezen als de voornaamste oorzaken van degeneratie.¹⁴⁸ Vanaf de jaren 1880 tot het midden van de twintigste eeuw zaaiden Belgische artsen aanhoudend paniek over deze “fléaux sociaux”.¹⁴⁹ Als die ziektes erfelijk waren, zoals velen vreesden, wilde dat zeggen dat het toekomstige nageslacht rechtstreeks kon aangetast worden, wat de algemene kwaliteit van het ras zou doen dalen. Daarnaast zorgden neolamarckiaanse overtuigingen, die verschillende leden van Saint-Luc aanhingen, voor een dubbel effect: aan de ene kant betekende neolamarckisme dat verbetering van het menselijk ras mogelijk was door de omgeving te verbeteren.¹⁵⁰ Aan de andere kant betekende het feit dat verworven eigenschappen erfelijk konden worden dat de angst voor de ziektes op korte termijn net erger werd. Ziektes die mensen opliepen, konden namelijk onmiddellijk erfelijke gevolgen hebben voor het nageslacht en dus onmiddellijk voor degeneratie zorgen.¹⁵¹

Volgens verschillende leden van Saint-Luc waren venerische ziektes een eerste belangrijke oorzaak van degeneratie. Vooral syfilis werd besproken in de bijdragen, maar ook gonorroe werd verschillende keren vermeld door de artsen van Saint-Luc.¹⁵² Zo stelde Fernand Daubresse in zijn bijdrage van 1922: “*La syphilis et la blennorragie constituent de véritables fléaux sociaux, dont il importe de faire connaître au grand public les terribles ravages.*”¹⁵³ Dokter Cordier sloot zich daarbij aan en besprak in 1932 de gevolgen die syfilis kon hebben:

*“La S. est, sans conteste, et de l'avis de tous, parmi les infections et les intoxications, l'agent le plus blastotoxique, tant à cause de ses possibilités de transmission au conjoint, que par son influence désastreuse sur la descendance, même lorsque l'avarié a été blanchi et que les réactions sérologiques sont devenues négatives.”*¹⁵⁴

¹⁴⁷ Cordier, ‘L'Eugénique vue par le Puériculteur’, 14.

¹⁴⁸ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 11; Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 226-227.

¹⁴⁹ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 26.

¹⁵⁰ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 11.

¹⁵¹ De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 411.

¹⁵² Dr. Ferdinand Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes, dans ses rapports avec la morale catholique’, *Saint-Luc Médical* 1.2. (1922), 19; Hendrickx, ‘Les obstacles et les empêchements au mariage’, 64, 66; Dr. J. Delvaux, ‘La prophylaxie des maladies vénériennes, au point de vue moral et social’, *Saint-Luc Médical* 12.5. (1934), 332; Dr. Albert Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, *Saint-Luc Médical* 14.5. (1936), 440.

¹⁵³ Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 19.

¹⁵⁴ Cordier, ‘L'Eugénique vue par le Puériculteur’, 14.

Syfilis kon dus de partner besmetten en zo desastreuze gevolgen voor het nageslacht veroorzaken: de zwangerschap kon verhinderd worden, het kind kon met een handicap, syfilis, groeistoornissen, voedingsstoornissen, endocriene insufficiëntie of hersenschade geboren worden.¹⁵⁵

De tweede ziekte die voor degeneratie zorgde en volgens sommigen op bepaalde vlakken zeker even erg was als syfilis, was alcoholisme.¹⁵⁶ Reeds op het einde van de negentiende eeuw begon alcoholisme in West-Europa in toenemende mate als een probleem gezien te worden. Ook in België ontstonden er op het einde van de negentiende eeuw verschillende anti-alcoholbewegingen, zoals bijvoorbeeld de in 1898 opgerichte *Société Médicale Belge de Tempérance*. De voornaamste boodschap van die organisatie was dat alcohol zich net zoals andere ziektes snel kon verspreiden en op die manier een gevaar kon vormen voor de hele samenleving.¹⁵⁷ In de Société de Saint-Luc waren gelijkaardige standpunten terug te vinden. Zeker Vervaeck zag alcoholisme als een grote bedreiging, aangezien alcoholisme volgens hem vaak het voornaamste startpunt was van “pathologische erfelijke aandoeningen” en “gevaarlijke biologische defecten”.¹⁵⁸ Alcoholisme kon dus volgens Vervaecks neolamarckiaanse overtuiging zware erfelijke gevolgen hebben. Dat wilde volgens Vervaeck zeggen dat alcohol een dubbel gevaar was, aangezien het zowel een bedreiging was voor het gezin als voor het menselijke ras.¹⁵⁹

Vervaeck stond niet alleen in die overtuiging: het idee dat alcoholisme door de neolamarckiaanse overerving van verworven eigenschappen blijvende invloed zou kunnen hebben, werd breed gedragen.¹⁶⁰ An Vleugels toonde reeds aan hoe verschillende Belgische dokters vreesden dat alcohol misbruik zou leiden tot een vicieuze cirkel, waarbij mensen met alcoholproblemen “gedegenerende” kinderen op de wereld zouden brengen.¹⁶¹ Binnen Saint-Luc beweerde dokter Cordier dat chronische alcoholverslavingen of zelfs tijdelijke dronkenschap op het moment van de verwekking al enorm schadelijke gevolgen kon hebben op het nageslacht.¹⁶² Dat idee van degeneratie werd nog eens versterkt door katholieke ideeën rond goed en slecht gedrag.¹⁶³ In de vereniging van Saint-Luc werd alcohol naast de puur lichamelijke gevolgen, ook meteen sterk gelinkt aan andere “aandoeningen”, zoals seksueel afwijkend gedrag. Zo sprak Vervaeck in 1936 over een voorbeeld van een “homosexuel psychopathe hérédoolcoolique”. Daarbij werd erfelijk alcoholisme dus expliciet gelinkt aan verschillende andere “kwalen” die causaal niets te maken hadden met alcoholisme.¹⁶⁴ Het voorbeeld illustreert de mate waarin “degeneratiefactoren” en andere afwijkingen van de norm vaak op één hoop werden gegooid door de leden van Saint-Luc. Zeker alcoholisme en venerische ziekten werden door artsen niet los van elkaar gezien: de overtuiging leefde dat de ene

¹⁵⁵ Cordier, ‘L’Eugénique vue par le Puériculteur’, 14.

¹⁵⁶ Hendrickx, ‘Les obstacles et les empêchements au mariage’, 67; Vleugels, *Narratives of Drunkenness*, 123.

¹⁵⁷ Vleugels, *Narratives of Drunkenness*, 1, 142.

¹⁵⁸ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 129.

¹⁵⁹ Vervaeck, ‘La responsabilité des toxicomanes’, 70.

¹⁶⁰ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 32.

¹⁶¹ Vleugels, *Narratives of Drunkenness*, 143.

¹⁶² Cordier, ‘L’Eugénique vue par le Puériculteur’, 15.

¹⁶³ Vleugels, *Narratives of Drunkenness*, 143.

¹⁶⁴ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 132.

degeneratiefactor de andere kon veroorzaken.¹⁶⁵ Volgens een zekere J. Delvaux bijvoorbeeld waren afstammelingen van alcohol en drugsverslaafden zwaar “gedegenereerd”:

*“De tels sujets n'engendrent que trop souvent des faibles, qu'une première chute, due à l'exemple ou à l'entraînement, laisse désespérés, incapables de réagir; des anormaux, des révoltés, des pervers.”*¹⁶⁶

Die “gedegenereerde” kinderen zouden dan volgens Delvaux in de prostitutie terechtkomen, wat op zijn beurt weer als een belangrijke oorzaak werd gezien van venerische ziektes.¹⁶⁷

Daarnaast zorgde die verzwakking van de nakomelingen van alcoholisten en syfilislijders, de zogenaamde *hérédos*, er in de ogen van de artsen voor dat die nakomelingen ook vatbaarder waren voor allerlei andere ziektes.¹⁶⁸ Zo stelde een zekere dokter H. Hendrickx in 1930 dat epilepsie bijvoorbeeld niet erfelijk was, maar rechtstreeks veroorzaakt werd door erfelijke syfilis of erfelijk alcoholisme. Die overgedragen ziektes zorgden namelijk voor een verzwakking van de hersenen, waardoor het kind hier vatbaarder voor was. Naast een sterkere vatbaarheid voor epilepsie zouden die nakomelingen volgens Hendrickx ook vatbaarder zijn voor allerlei mentale problemen.¹⁶⁹ In 1936 herhaalde hij dat nog eens in een boekbespreking van *Investigations into the causes of Mental Deficiency*. Het boek werd geschreven door de Deense dokter Hans Otto Wildenskov, die hoofddarts was van de eugenetische instelling *Keller Institution for Mental Defectives* in Brejning, Denemarken.¹⁷⁰ In het boek besprak hij de bevindingen van zijn studie van honderd kinderen met mentale problemen.¹⁷¹ Over het algemeen beschouwde Hendrickx het boek als een goede uiteenzetting, maar op het einde vermeldde Hendrickx dat de auteur wel de invloed van syfilis en alcohol onderschatte.¹⁷² Al die voorbeelden tonen aan hoe snel degeneratie in de hoofden van sommige leden van Saint-Luc uit de hand kon lopen: als de ene ziekte meer en meer voorkwam, betekende dat de andere ziekte expansief mee groeide.

Naast syfilis en alcoholisme was er nog een derde ziekte die druk besproken werd in de *Société de Saint-Luc*, namelijk tuberculose. Over de erfelijkheid van tuberculose waren de meningen echter meer verdeeld, en dus ook over de mogelijke gevolgen van de ziekte. In 1882 was de tuberkelbacil door microbioloog en arts Robert Koch ontdekt, waardoor minder en minder werd aangenomen dat tuberculose erfelijk was.¹⁷³ De ziekte was misschien

¹⁶⁵ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 15.

¹⁶⁶ Delvaux, ‘La prophylaxie des maladies vénériennes’, 335.

¹⁶⁷ Delvaux, ‘La prophylaxie des maladies vénériennes’, 332; Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 226.

¹⁶⁸ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 26; Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 228.

¹⁶⁹ Hendrickx, ‘Les obstacles et les empêchements au mariage’, 66-67.

¹⁷⁰ ‘INVESTIGATIONS INTO THE CAUSES OF MENTAL DEFICIENCY’, *The Journal of Nervous and Mental Disease* 80, nr. 6 (1934): 731-33, 731. Voor een historisch overzicht over de *Keller Institution for Mental Defectives* en de rol van Wildenskov, zie: Birgit Kirkebæk, ‘The Order of Classification and the Disorder of the Human Being’, *Scandinavian Journal of Disability Research* 1, nr. 1 (1999): 4-12, 6; Birgit Kirkebæk, ‘Sexuality as Disability: The Women on Sprogø and Danish Society’, *Scandinavian Journal of Disability Research* 7, nr. 3-4 (2005-09), 194-205, 195.

¹⁷¹ ‘INVESTIGATIONS INTO THE CAUSES OF MENTAL DEFICIENCY’, 731.

¹⁷² Dr. H. H., ‘Investigations into the causes of Mental Deficiency. Par H. O. Wildenskov, Copenhagen, Levin et Munksgaard, éditeurs, 1934’, *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936), 381. In deze masterproef wordt ervan uitgegaan dat H. H. en H. Hendrickx dezelfde persoon zijn. De standpunten zijn gelijkaardig en daarnaast schrijven ze beiden in zowel Frans als Nederlands. Zelfs als H. H. en H. Hendrickx niet dezelfde persoon zijn, blijven de observaties van deze thesis overeind.

¹⁷³ Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 12.

niet erfelijk, maar wel dodelijk. Volgens sommige schattingen was één vierde van de overlijdens in de negentiende eeuw te wijten aan tuberculose.¹⁷⁴ Tot in de jaren 1940 was het één van de meest voorkomende doodsoorzaken voor jonge mensen.¹⁷⁵ Pas vanaf dan werd het mogelijk om tuberculose te genezen met het geneesmiddel streptomycine.¹⁷⁶ In de jaren 1920 en 1930 was de enige oplossing dus nog tuberculose voorkomen. Het feit dat tuberculose niet erfelijk was, was echter al geweten in de *Société de Saint-Luc*: in 1923 schreef een zekere dokter Van Laethem reeds dat er duidelijk bewezen was dat tuberculose niet erfelijk was en dat kinderen van ouders met tuberculose geen hogere kans hadden om tuberculose te krijgen.¹⁷⁷

Toch waren niet alle artsen van Saint-Luc het eens met Van Laethems conclusie. In 1930 beweerde een zekere dokter H. Hendrickx dat de erfelijkheid van tuberculose ter discussie stond. Hij erkende daarbij dat kinderen zonder tuberculose geboren werden, maar na de geboorte besmet konden worden door de ouders, voornamelijk via borstvoeding van de moeder. De oplossing bestond er dus in om baby's van hun ouders te scheiden. Toch schreef hij het volgende:

*“Parmi les maladies propres à influencer défavorablement la descendance, nous retrouvons la tuberculose comme une grande pourvoyeuse de mortalité et de débilité congénitale.”*¹⁷⁸

Ondanks het feit dat kinderen dus pas na de geboorte tuberculose kregen, ondervonden ze toch aangeboren gevolgen hiervan. Dat toont aan, zoals ook Nys reeds beschreef, dat de ontdekking van de tuberkelbacil door Koch niet per se betekende dat al het geloof in de degeneratieve gevolgen van tuberculose door iedereen werd opgegeven. De nakomelingen kregen de ziekte misschien niet meer erfelijk door, maar ze ondervonden toch verschillende indirecte erfelijke gevolgen van de ziekte, zoals geestelijke en lichamelijke onderontwikkeling.¹⁷⁹ Hendrickx was niet de enige binnen de *Société de Saint-Luc* die die opvatting deelde.¹⁸⁰ De overtuiging dat tuberculose toch een bepaalde erfelijke impact had, was bovendien niet eigen aan de jaren 1930. In 1936 schreef hoogleraar in de rechten aan de handelsschool van Luik Fernand Casters namelijk dat kinderen van mensen met tuberculose geen tuberculose krijgen of gevolgen van tuberculose ervaren als je ze vroeg genoeg weghaalde bij de ouders. Dat bewees dus dat tuberculose niet erfelijk was, maar veroorzaakt werd door besmetting via de ouders.¹⁸¹

Die voorbeelden illustreren de proporties die de ziektes en de mogelijke “degeneratie” die erop volgde hadden aangenomen in de hoofden van de artsen. Die angst werd nog eens versterkt door het feit dat erfelijkheid nog niet goed begrepen was. Dat onbegrip zorgde ervoor dat de medische ideeën over de erfelijkheid van de sociale kwalen

¹⁷⁴ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 15.

¹⁷⁵ Thomas Dormandy, *The White Death: A History of Tuberculosis*, (Londen: The Hambledon Press, 1999), 41.

¹⁷⁶ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 15.

¹⁷⁷ Dr Van Laethem, ‘Le Mariage des femmes tuberculeuses’, *Saint-Luc Médical* 1.4. (1923), 60-61.

¹⁷⁸ Hendrickx, ‘Les obstacles et les empêchements au mariage’, 66.

¹⁷⁹ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 25.

¹⁸⁰ Cordier, ‘L'Eugénique vue par le Puériculteur’, 15.

¹⁸¹ Fernand Casters, ‘Tuberculose et Vie familiale’, *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936), 240-241; biografische informatie uit: Albert Severyns, ‘Notice nécrologique 1900-1970’, Orbi Liège Université, https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/117311/3/Albert%20Severyns_notice.necrologique_1900-1970.pdf, geraadpleegd 25 mei 2026.

sterk beïnvloed werd door persoonlijke overtuiging, aangezien het weinige dat geweten was, naar de hand gezet werd van de eigen overtuiging. Sommige leden van Saint-Luc benadrukten dat de ziektes veroorzaakt werden door de omgeving. Andere leden van Saint-Luc, vaak de sterkere aanhangers van de degeneratie-ideeën, benadrukten dan weer de erfelijkheid of op zijn minst erfelijke gevolgen van de verschillende ziektes.

1.3. Christelijke morele opvoeding als preventie

“En attendant, n’y a-t-il pas quelque chose de plus à faire ? Guérir les malades est bien, les empêcher de devenir malades est mieux encore.”¹⁸²

Gezien het feit dat er zoveel onbekende variabelen meespeelden bij de verspreiding van de ziektes, werd er bij de bestrijding van de ziektes een belangrijke rol toegeschreven aan preventieve maatregelen, zoals het citaat van Daubresse ook aantoont. Ziektes moesten in de eerste plaats vermeden worden.¹⁸³ De maatregelen om die ziektes te vermijden, waren echter niet altijd even makkelijk te verzoenen met het katholiek geloof. Verschillende preventiemiddelen tegen bijvoorbeeld venerische ziekten werden niet geaccepteerd door de Katholieke Kerk omdat de preventiemiddelen ook zwangerschap konden tegenhouden. In 1922 schreef de Brusselse dokter Ferdinand Daubresse het artikel ‘La lutte contre les maladies vénériennes, dans ses rapports avec la morale catholique’, waarin hij de verschillende preventieve maatregelen overliep die mensen konden nemen in de strijd tegen venerische ziektes.¹⁸⁴

Een eerste optie die hij besprak, was een condoom. Dat wees Daubresse echter resoluut af, aangezien een condoom het “natuurlijke doel van seks” zou tegenhouden, namelijk de voortplanting.¹⁸⁵ De formulering van Daubresse wijst op een bredere trend binnen de Katholieke Kerk, waarbij de moraliteit van contraceptie bepaald werd aan de hand van het natuurrecht. Elke vorm van seksualiteit die niet in een mogelijke bevruchting resulteerde, was volgens dat standpunt immoreel.¹⁸⁶ Een tweede optie die Daubresse besprak, was het ontsmetten van de geslachtsdelen met ontsmettingsmiddel onmiddellijk na coïtus. Daarbij maakte Daubresse een onderscheid tussen mannen en vrouwen. Bij mannen was het gebruik van ontsmettingsmiddel toegestaan. Bij vrouwen was dit over het algemeen niet toegestaan, aangezien ontsmettingsmiddel volgens Daubresse de spermacellen doodde, waardoor het dus gelijk zou staan met abortus.¹⁸⁷ In twee uitzonderlijke gevallen mocht het wel, namelijk als de vrouw wist dat haar partner een geslachtsziekte had of als ze slachtoffer was geweest van verkrachting.¹⁸⁸

Het enige preventieve middel dat wel in overeenstemming was met de katholieke moraal, was een moreel goede houding, wat neerkwam op seksuele onthouding. Een goede moraliteit was volgens Daubresse het enige dat met

¹⁸² Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 23.

¹⁸³ Velle, ‘De Syfiliskwestie in België in de 19de en het begin van de 20ste eeuw’, 336; Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 17; Vleugels, *Narratives of Drunkenness*, 126; Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 230.

¹⁸⁴ Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’.

¹⁸⁵ Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 28.

¹⁸⁶ Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 23, 38.

¹⁸⁷ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 95; Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 28-29.

¹⁸⁸ Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 28-29.

zekerheid niet alleen tegen venerische ziekten werkte, maar tegen alle vormen van “gebrek” of van “fysieke of morele vermindering van waarde.” Onthouding was dus niet zomaar een preventief middel, maar een houding die naast het vermijden van venerische ziekten allerlei andere gezondheidsvoordelen had.¹⁸⁹ Onthouding was volgens Daubresse namelijk de enige manier waarop de “normale ontwikkeling” niet verstoord werd:

*“Nous devons proclamer que l’usage prématuré des organes de la génération empêche l’évolution normale de l’organisme humain, fait de notre jeunesse des épuisés prématurés, des désenchantés de la vie, des blasés [...]”*¹⁹⁰

Als iemand dus te vroeg seksueel actief werd, zou de persoon zich niet meer tot een “vurig, dapper en genereus” persoon ontwikkelen. Dat standpunt van Daubresse demonstreert dat er naast de louter lichamelijke degeneratie die venerische ziekten konden veroorzaken ook sterk aandacht besteed werd aan de morele degeneratie die de ziektes met zich meebrachten. Nys wees reeds op het belang van de morele verheffing in het preventieve optreden van de sociaal-hygiënisten.¹⁹¹ Turda en Gillette wezen dan weer op het belang dat Franse katholieke eugenetici hechtten aan “publieke opvoeding”.¹⁹² In de Société de Saint-Luc werden beiden ideeën gecombineerd tot een katholieke morele opvoeding, die degeneratie zou kunnen voorkomen.

Dat belang van een katholieke morele opvoeding werd doorgetrokken bij de bestrijding van bijna elke ziekte. Ook een tweede factor die aan de oorzaak lag van venerische ziektes, moest daardoor bestreden worden. Volgens een zekere dokter J. Delvaux was de verspreiding van venerische ziektes namelijk vooral te linken aan prostitutie.¹⁹³ Om de verspreiding tegen te houden, moest eerst en vooral prostitutie tegengehouden worden. Delvaux stelde dat dat ook te bereiken was door in te zetten op een christelijke morele opvoeding. “Delinquente” kinderen moesten heropgevoed worden, immoraliteit moest bestreden worden en de wet moest elke vorm van losbandigheid onderdrukken. Volgens Delvaux was een terugkeer naar het katholiek geloof het enige dat goed zou werken in de strijd tegen degeneratie.¹⁹⁴ Verschillende leden van Saint-Luc onderschreven die noodzaak voor een (christelijke) opvoeding in de strijd tegen degeneratie.¹⁹⁵ Ook daarin is dus te zien hoe lichamelijke gezondheid bijna secundair werd aan de morele “gezondheid”. Als de persoon moreel goed was, zouden verschillende lichamelijke vormen van degeneratie namelijk toch vermeden worden.

Aangezien alcoholisme en syfilis bij uitstek werden geassocieerd met onzedelijk gedrag en de focus daarbij sterk gelegd werd op een moreel goede houding, kregen mensen vaak zelf de schuld van de ziektes die ze opliepen.¹⁹⁶ In

¹⁸⁹ Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 20.

¹⁹⁰ Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 27.

¹⁹¹ Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 230.

¹⁹² Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 108.

¹⁹³ Delvaux, ‘La prophylaxie des maladies vénériennes’, 332.

¹⁹⁴ Delvaux, ‘La prophylaxie des maladies vénériennes’, 336.

¹⁹⁵ Dr. Raoul De Guchteneere, ‘La réponse de la biologie aux mesures de stérilisation eugénique par le professeur A. Fraser (The Linacre Quarterly décembre 1933)’, *Saint-Luc Médical* 12.6. (1934), 413; Dr. Lucas Antonius Veeger, ‘Premier Congrès International des Médecins Catholiques – De maatschappelijke taak van den katholieken Geneesheer’, *Saint-Luc Médical* 13.4. (1935), 282; Dr. H. Hendrickx, ‘Les livres, revues et les journaux – L’Eugénique de point de vue catholique’, *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936), 199; R.P. Agostino Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique comme fondement de l’inadmissibilité de la stérilisation préventive’, *Saint-Luc Médical* 14.5. (1936), 42.

¹⁹⁶ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 34.

het christelijk tijdschrift van Saint-Luc kreeg dit nog een extra dimensie, aangezien mensen die zich onzedelijk gedroegen ook nog eens een slechte katholiek waren. Volgens dokter Lucas Antonius Veeger, Ondervoorzitter van de Nederlandse Rooms-Katholieke Artsenvereniging, was het de taak van de katholieke geneesheer om moreel afgedwaalde (en hierdoor dus soms “gedegenereerde”) mensen weer op het rechte pad te helpen. De christelijke geneesheer kon volgens hem namelijk “ongetwijfeld een gunstigen invloed” uitoefenen op de “zedelijke volksverheffing”.¹⁹⁷ Dat discours toont hoe de christelijke morele opvoeding als een essentieel element werd gezien om de bevolking in zijn geheel te verbeteren. In de plaats van louter lichamelijke verheffing, werd er door de artsen van Saint-Luc dus ook gefocust op de morele verheffing van de bevolking.

Binnen die morele verheffing werd een belangrijke rol weggelegd voor de vrouw: “*De lichamenlijk en geestelijk gezonde Christelijke moeder is een waarborg voor de Christelijke structuur der maatschappij.*”¹⁹⁸ Volgens Veeger was zij essentieel om de christelijke geest in gezinnen te bewaren. Dat stemt overeen met de observatie van verschillende onderzoekers dat vrouwen een centrale rol toebedeeld kregen in de morele verheffing van de bevolking en de strijd tegen alcoholisme, tuberculose en geslachtsziekten.¹⁹⁹ Daarnaast was het essentieel dat de vrouw zelf lichamenlijk en geestelijk gezond was. Vrouwen met bijvoorbeeld tuberculose weken hiervan af en dat leidde tot de vraag of vrouwen met tuberculose wel mochten trouwen. Volgens een samenvatting van de communicatie Van Laethem op een samenkomst van Saint-Luc op 31 mei 1923, stelde Van Laethem dat vrouwen met tuberculose slechter genazen door “*l'action défavorable des différents moments de la vie sexuelle féminine*” op de tuberculose. Hij gaf wel aan dat er ook mogelijk andere verklaringen waren voor die slechtere genezing, maar toch bleef hij bij het standpunt dat vrouwelijke seksualiteit een negatieve invloed had op het genezingsproces van tuberculose.²⁰⁰ Zoals Langhendries reeds beargumenteerde, is dat niet onschuldig, aangezien op die manier vrouwelijke seksualiteit werd gekoppeld aan een cultureel zeer beladen ziekte.²⁰¹ Volgens De Guchteneere moesten toekomstige moeders dan weer onder toezicht geplaatst worden.²⁰² Die focus op vrouwen toont dat die verantwoordelijkheid voor een moreel goede houding sterk bij de vrouw werd gelegd. Hetzelfde gold niet voor mannen, aangezien opvallend genoeg de vraag of mannen met bepaalde aandoeningen wel mochten trouwen nooit werd gesteld, hoewel men bijvoorbeeld bij alcoholisme ook dacht dat het ernstige gevolgen kon hebben voor het nageslacht en alcoholisme meestal met mannen werd geassocieerd.²⁰³ De morele opvoeding die essentieel werd geacht in de strijd tegen de sociale kwalen, was dus niet voor iedereen gelijk.

Over het algemeen is dus te zien hoe er in de Société de Saint-Luc sterk gepleit werd voor een preventief optreden. In tegenstelling tot de liberale Belgische hygiënist, ging die oproep voor preventie echter niet gepaard met een oproep dat de staat sterker moest ingrijpen.²⁰⁴ De verantwoordelijkheid werd bij katholieke dokters en een

¹⁹⁷ Veeger, ‘De maatschappelijke taak van den katholieken Geneesheer’, 282.

¹⁹⁸ Veeger, ‘De maatschappelijke taak van den katholieken Geneesheer’, 285.

¹⁹⁹ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 35; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 31.

²⁰⁰ Van Laethem, ‘Le Marriage des femmes tuberculeuses’, 59.

²⁰¹ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 96.

²⁰² De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 40.

²⁰³ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 20.

²⁰⁴ Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 232.

katholieke morele opvoeding gelegd. Met die focus op een katholiek-morele houding was er echter een probleem. Daubresse had namelijk in 1922 reeds toegegeven dat een goede morele houding niet altijd haalbaar is, aangezien “[...] *les passions naturelles de l’homme sont aussi difficiles à changer que de changer la peau des Ethiopiens ou les taches du léopard.*”²⁰⁵ Niet iedereen slaagde er dus in om zich moreel goed te gedragen en daarnaast werd niet elke vorm van degeneratie opgelost door een goede moraliteit. Al snel kwam dus de vraag om die morele opvoeding aan te vullen met een ingrijpendere en effectievere maatregel, namelijk de eugenetica.

1.4. “Les êtres gravement tarés ne pourront être autorisés à reproduire”: eugenetica als noodzakelijke aanvulling op sociaal-hygiënisme²⁰⁶

In 1925 werd het eerste artikel van de *Société de Saint-Luc* gepubliceerd dat expliciet over eugenetica ging, namelijk het artikel ‘Causerie sur l’Eugénique’ van Daubresse. Naast een moreel goede houding, werd in dat artikel voor het eerst een voorstel tot maatregelen gelanceerd die door de auteur zelf expliciet benoemd werden als eugenetisch. De moreel goede houding had zijn waarde niet verloren en de religieuze en hygiënische opvoeding moest nog doorgezet worden, maar het zou moeten worden aangevuld door wat Daubresse omschreef als “de wetenschap van de verbetering van het menselijk ras”, ofwel de eugenetica. In lijn van die wetenschap zouden “les êtres gravement tarés” niet toegestaan mogen worden om zich voort te planten.²⁰⁷ Het artikel toont voor het eerst dat eugenetische ideeën wel degelijk aangehangen werden binnen de katholieke *Société de Saint-Luc* en ook expliciet door de leden zelf als eugenetica werden benoemd.

De vraag is van welke van de “divers propositions” van de eugenetica Daubresse zich voorstander verklaarde. Om de voortplanting van de “gedegenereerden” tegen te houden, stelde Daubresse dat segregatie vaak noodzakelijk zou zijn. Huwelijken die “een negatieve invloed” zouden hebben op de echtgenoten of op de nakomelingen zouden ook niet toegestaan mogen worden. Om dat te bereiken, zou een voorhuwelijks onderzoek een gewoonte moeten worden. Daarnaast bleef een goede hygiënische opvoeding en een religieuze opvoeding ook essentieel ter aanvulling van de eugenetica. Verschillende eugenetische maatregelen, zowel positief als negatief, werden dus door de katholieke Daubresse als noodzakelijk geacht. Toch brengt het katholiek geloof ook duidelijke limieten met zich mee. Meteen na het voorstel van segregatie zei Daubresse namelijk dat sterilisatie en “neomalthusianisme” absoluut niet toegestaan kunnen worden “door de katholieke moraal”.²⁰⁸

Op het moment dat Daubresse zijn artikel over eugenetica publiceerde, waren er nog geen duidelijke richtlijnen meegegeven door de Katholieke Kerk rond eugenetica. Of eugenetica dus al dan niet geaccepteerd werd, hing af van de persoonlijke interpretatie die aan het geloof werd gegeven. Op 31 december 1930 kwam hier verandering in: paus Pius XI publiceerde de pauselijke encycliek *Casti Connubii*. In die encycliek sprak paus Pius XI het eerst over

²⁰⁵ Daubresse, ‘La lutte contre les maladies vénériennes’, 24-25.

²⁰⁶ Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, 3.

²⁰⁷ Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, 3-4.

²⁰⁸ Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, 3-4.

eugenetica en nam meteen een duidelijk standpunt in tegen verschillende eugenetische maatregelen: geboortebeperking, abortus en sterilisatie werden veroordeeld.²⁰⁹ De implicaties van die encycliek werden onmiddellijk in de eerstvolgende uitgave van *Saint-Luc* besproken door Raoul de Guchteneere. Onder de subtitel “*Les fausses théories de l’Eugénique*” stelde hij dat paus Pius XI in de encycliek abortus, het huwelijksverbod en sterilisatie om eugenetische redenen uitdrukkelijk verbood.²¹⁰ Ook in het tweede nummer van *Saint-Luc Médical* van 1931 werd nog eens expliciet de vraag gesteld wat men moest denken van “zowel de positieve als negatieve” eugenetica. Volgens de bijdrage van Ange Subrizi, de “notaris van de Hoge Congregatie van het Heilig Officie”, is eugenetica volledig af te keuren:

*“Cette théorie (de l’eugénisme) doit être absolument désapprouvée et tenue pour fausse, et condamnée comme elle l’a été dans l’Encyclique sur le mariage chrétien Casti connubii du 31 décembre 1930.”*²¹¹

Betta merkte reeds op dat de publicatie van de encycliek echter niet wilde zeggen dat alle discussie rond eugenetica van de baan was.²¹² Ook in *Saint-Luc* was de discussie daar allerminst mee besloten. In 1932, slechts een jaar na de publicatie van de encycliek, verscheen er een artikel van dokter Cordier, waarin hij stelde dat positieve eugenetica die “niet in strijd is met de vrijheid en de menselijke waardigheid”, toegelaten zou moeten worden. Daarnaast was ook elke negatief eugenetische maatregel die aan dezelfde “morele en rechtvaardige principes” voldeed, toegestaan.²¹³ Eugenetica was dus voor verschillende auteurs van *Saint-Luc* allerminst afgeschreven.²¹⁴ Dat had ook te maken met het feit dat de encycliek van *Casti Connubii* zelf ook niet eenduidig was in zijn standpunt tegenover eugenetica: verschillende onderzoekers toonden reeds aan dat de deur voor positieve eugenetica duidelijk opengehouden werd.²¹⁵ Die opening voor eugenetica was vooral te vinden in de zin: “*What is asserted in favour of the social and eugenic “indication” may and must be accepted, provided lawful and upright methods are employed within the proper limits*”.²¹⁶ Daarin lazen verschillende eugenetici toestemming van de Katholieke Kerk om de eugenetische “wetenschap” verder te zetten. De enige discussie die er dus was rond eugenetica, ging over de middelen, maar het doel werd geen moment in vraag gesteld.²¹⁷ Hetzelfde gebeurde in *Saint-Luc*: bijna alle bijdragen die het over eugenetica hebben na de publicatie van *Casti Connubii* stellen dat een positieve eugenetica

²⁰⁹ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 39; Lepicard, ‘Eugenics and Roman Catholicism An Encyclical Letter in Context’, 532.

²¹⁰ De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 12-18.

²¹¹ Ange Subrizi, ‘Actes du Saint-Siège: L’Éducation sexuelle - L’Eugénisme’, *Saint-Luc Médical* 9.2. (1931), 48-49.

²¹² Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 40.

²¹³ Dr. Cordier, ‘L’Eugénique vue par le Puériculteur’, 13.

²¹⁴ Dr. Cordier, ‘L’Eugénique vue par le Puériculteur’, 13; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 39-41; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 54; J. Dermine, ‘La Morale catholique et les Problèmes nouveaux que posent les progrès de l’Hygiène sociale, notamment la Médecine préventive, le Certificat prénuptial, l’Eugénique’, *Saint-Luc Médical* 15.1. (1937), 10-11.

²¹⁵ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 46; Lepicard, ‘Eugenics and Roman Catholicism An Encyclical Letter in Context’, 527.

²¹⁶ Paus Pius XI, ‘Casti Connubii, Encyclical of Pope Pius XI on Christian Marriage to the Venerable Brethren, Patriarchs, Primate, Archbishops, Bishops, and Other Local Ordinaries Enjoying Peace and Communion with the Apostolic See (December 1930)’, in *The Eugenics Movement: An International Perspective*, onder redactie van Pauline Mazumdar, vol. 4, (New York: Routledge, 2007), 69 – 100, geciteerd in: Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 116.

²¹⁷ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 57.

in lijn met de christelijke moraal zou moeten kunnen.²¹⁸ De Guchteneere citeerde als extra argument Galton, de uitvinder van eugenetica, en beargumenteerde dat positieve eugenetica was wat Galton in de eerste plaats wilde.²¹⁹

Bij die nadruk op positieve eugenetica was er een soort van christelijke toe-eigening te zien van eugenetica. Verschillende auteurs benoemden zichzelf dan ook expliciet als christelijke eugenetici:²²⁰

*“Mais nous ne sommes pas des Eugénistes tout courts, ni des Eugénistes néo-païens, nous sommes des Eugénistes chrétiens qui considèrent avant tout dans l'homme, l'être moral sous l'angle de la morale chrétienne.”*²²¹

Welke eugenetica dus al dan niet als “goed” geacht werd, werd bepaald door de christelijke moraal. Alleen positieve eugenetica die zich baseerde op de christelijke moraal, bleef volgens de leden van de *Société de Saint-Luc* trouw aan zijn oorspronkelijke doel en werd geclassificeerd als de enige echte eugenetica.²²² Daarin stonden ze niet alleen: ook katholieke eugenetici uit andere landen verklaarden dat de Katholieke Kerk de enige echte verdediger van eugenetica was.²²³

Onder die echte eugenetica viel volgens De Guchteneere ook de strijd tegen de sociale kwalen, aangezien die, zoals hierboven reeds uiteengezet, verschillende gevolgen zou kunnen hebben voor het nageslacht.²²⁴ Dat sluit aan bij de observatie van verschillende onderzoekers dat in België de grens dun was tussen sociaal-hygiënisme en eugenetica.²²⁵ De bijdrage van De Guchteneere toont aan dat, net zoals in andere katholieke landen, ook in België niet altijd een grens te trekken viel tussen die twee: sociaal-hygiënisme was een expliciete strategie van katholieke eugenetici, waaronder dus de katholieke eugenetici in België.²²⁶

Sociaal-hygiënisme was dus wel deel van de enige echte eugenetica, maar verschillende andere zaken werden expliciet afgekeurd. Lucas Antonius Veeger merkte in 1935 nog afkeurend op dat er verschillende “onwetenschappelijke en onchristelijke eugenetische experimenten”, zoals geboortebeperking, werden gepropageerd.²²⁷ De promotie van die geboortebeperking werd door de katholieken omschreven als “neomalthusianisme”.²²⁸ Neomalthusianisme verwees naar de demograaf en econoom Thomas Robert Malthus. In 1798 publiceerde hij zijn *Essay on the Principle of Population*, waarin hij waarschuwde dat mensen zich te snel voortplanten en dat de voedselproductie niet zou kunnen volgen. In plaats van af te wachten tot ziektes,

²¹⁸ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 39-41; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 54; ‘Ile Congrès International des Médecins Catholiques’, 323.

²¹⁹ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 39-41.

²²⁰ Cordier, ‘L’Eugénique vue par le Puériculteur’, 17; Kanunnik Kiselstein, ‘L’Eugénique: erreurs fondamentales’, *Saint-Luc Médical* 10.1. (1932), 19; Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 442.

²²¹ Cordier, ‘L’Eugénique vue par le Puériculteur’, 17.

²²² Dermine, ‘La Morale catholique et les Problèmes nouveaux que posent les progrès de l’Hygiène sociale’, 10-11.

²²³ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 113, 115.

²²⁴ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 41.

²²⁵ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 197; De Bont, ‘Verdelgen of Verheffen?’, 13-15; De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 433-435.

²²⁶ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 4.

²²⁷ Veeger, ‘De maatschappelijke taak van den katholieken Geneesheer’, 288.

²²⁸ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 46-47; Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 126, 138.

hongersnoden, oorlog de populatie weer in evenwicht brachten, stelde Malthus voor dat mensen zelf morele actie ondernamen door later te trouwen en pas na het huwelijk seksuele betrekkingen te hebben. Op die manier zouden er minder kinderen geboren worden en zou de populatie in evenwicht blijven.²²⁹ Een minderheid van radicale Britse denkers voegde aan dat malthusiaanse idee toe dat anticonceptie ook gebruikt worden om de populatie in evenwicht te houden. Dat idee kwam bekend te staan als neomalthusianisme. In 1900 werd de *International Federation of Neo-Malthusian Leagues* opgericht om dat idee te verspreiden, waar ook een Belgische delegatie aan deelnam.²³⁰ In België zelf werden er ook verschillende neomalthusiaanse verenigingen opgericht, maar hun invloed zou beperkt blijven: alle verenigingen gecombineerd telden maar zo'n vijfhonderd leden. Toch zorgde het bestaan van een neomalthusiaanse vereniging voor paniek bij de Belgische katholieken.²³¹ Neomalthusianisme werd namelijk sterk geassocieerd met radicalisme en anarchistische ideeën.²³² Daarbij kwam ook dat de Belgische katholieken, net als vele katholieken, tegen de neomalthusiaanse promotie van anticonceptie waren, aangezien dit beschouwd werd als ingaan tegen de natuurlijke orde en de wil van God.²³³

Strijden tegen neomalthusianisme werd daardoor een belangrijk kenmerk van bijna alle katholieken, waaronder dus ook de leden in Saint-Luc.²³⁴ De negatieve houding van de leden van Saint-Luc tegenover neomalthusianisme werd meteen duidelijk dankzij een voetnoot in het Daubresses eerste artikel over eugenetica. Ondanks het feit dat Daubresse in zijn artikel zelf ook waarschuwde voor neomalthusianisme, vond de redactie het toch nog noodzakelijk om onderaan de tekst nogmaals "le danger de certaines écoles eugéniques qui sont nettement néo-malthusianistes." te benadrukken.²³⁵ Waarschuwingen voor of veroordelingen van neomalthusianisme komen in meerdere bijdragen in Saint-Luc terug. Zo schreef Albert Niedermeyer, een Oostenrijkse dokter en pleitbezorger voor pastorale geneeskunde, in 1936:

*"Nous voyons donc que le néo-malthusianisme est la cause profonde du danger que courent les grandes nations."*²³⁶

Dergelijke waarschuwingen tonen aan dat de strijd voor de verbetering van het menselijke ras door middel van eugenetica dus wel aan duidelijke grenzen onderhevig was.²³⁷ Bepaalde aspecten van eugenetica, zoals negatieve eugenetica en neomalthusiaanse maatregelen, waren dus controversieel om over te debatteren.

²²⁹ Andrea Rusnock, 'Biopolitics and the Invention of Population', in *Reproduction: Antiquity to the Present Day*, onder redactie van Nick Hopwood, e.a., (Cambridge University Press, 2018), 333—46, 342-343.

²³⁰ Lesley A. Hall, 'Movements to Separate Sex and Reproduction', in *Reproduction: Antiquity to the Present Day*, onder redactie van Nick Hopwood, e.a., (Cambridge University Press, 2018), 427—42, 428-432.

²³¹ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 46.

²³² Dupont, *Unwilling to know*, 95.

²³³ Hall, 'Movements to Separate Sex and Reproduction', 430-432; Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 45.

²³⁴ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 175-176.

²³⁵ Daubresse, 'Causerie sur l'Eugénique', 4.

²³⁶ Niedermeyer, 'La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale', 441.

²³⁷ Daubresse, 'Causerie sur l'Eugénique', 3-4; Dr. Ferdinand Daubresse, 'L'examen médical avant le mariage', *Saint-Luc Médical* 4.3. (1926), 6; De Guchteneere, 'En marge de l'Encyclique "Casti Connubii"', 4; Janssen, 'Les lois sur la stérilisation', 248; De Guchteneere, 'À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation', 29; Niedermeyer, 'La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale', 441.

Tegelijk is te zien hoe er tegen de neomalthusiaanse ideeën net eugenetische argumentatie gebruikt werd. Net zoals verschillende andere katholieken dat deden, omschrijven verschillende auteurs van Saint-Luc neomalthusianisme als “dysgenetisch”.²³⁸ “Dysgenetisch” is een term die komt uit het eugenetische discours. Het verwijst naar de “degeneratie” van de bevolking doordat mensen met “ongewenste” eigenschappen te veel kinderen krijgen. Het is dus het omgekeerde van het eugenetische doel.²³⁹ Galton had reeds aangekaart hoe neomalthusianisme net het eugenetisch doel ondergroef. De propaganda van anticonceptie bereikte namelijk niet de ongewenste elementen in de maatschappij, die zich minder zouden moeten voortplanten, maar net de “elites”, of met andere woorden de mensen met “geschikte” eigenschappen.²⁴⁰ Verschillende leden van Saint-Luc sloten zich daarbij aan en uitten hun angst dat maatschappelijke elites door de “malthusiaanse propaganda” te weinig kinderen kregen.²⁴¹ Niedermeyer voegde daaraan toe dat het gebrek aan kroostrijke gezinnen niet alleen een probleem was voor de verhouding van “geschikte” en “ongeschikte” mensen in de samenleving. Er zouden door het gebrek aan kroostrijke gezinnen ook minder heel intelligente mensen geboren worden. De meest intelligente mensen werden namelijk volgens Niedermeyer geboren nadat de ouders al verschillende kinderen gekregen hadden.²⁴²

Het “dysgenetische” karakter dat anticonceptie dus zagezegd had, bracht De Guchteneere in 1936 tot de volgende conclusie: *“Le néo-malthusianisme est le véritable ennemi de l’eugénique [...]”*. De Katholieke Kerk en de sociale doctrine van de encyclieken daarentegen boden net de grootste steun voor eugenetica.²⁴³ Een jaar later sloot kanunnik J. Dermine zich hierbij aan. Ook hij veroordeelde anticonceptie als “dysgenetisch”. Organisaties die anticonceptie aanraadden, waren niet eugenetisch, maar neomalthusiaans onder een eugenetische dekmantel.²⁴⁴ Het gebruik van de term “dysgenetisch” toont hoe het eugenetische taalgebruik en de redeneringen van eugenetica in sterke mate werden overgenomen. Dat werd vooral duidelijk uit de bijdrage van Arthur Thulliez uit 1938. Daarin besprak hij een artikel van de Nederlandse chirurg Johannes Eugenius Schulte, waarin die de vraag stelde: “Heeft het celibaat een dysgenetische uitwerking?”.²⁴⁵ Door het celibaat verwekten religieuzen namelijk geen kinderen, waardoor ze hun goede genen niet doorgaven. Volgens de Schulte wilde dat echter niet zeggen dat het celibaat dysgenetisch was, aangezien de religieuzen wel nog steeds een belangrijkere morele invloed op de jeugd uitoefenden en daardoor voorkwamen dat ze “degenereerden”. Hij kwam dus tot de conclusie dat religieuzen op

²³⁸ Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 132-135; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 29; Dermine, ‘La Morale catholique et les Problèmes nouveaux que posent les progrès de l’Hygiène sociale’, 19.

²³⁹ Rebecca Sear en Cathryn Townsend, “‘Dysgenic Fertility’ Is an Ideological, Not a Scientific, Concept. A Comment on: ‘Stability and Change in Male Fertility Patterns by Cognitive Ability across 32 Birth Cohorts’ (2023), by Bratsberg & Rogeberg”, *Biology Letters* 19, nr. 11 (2023): 1-4, 1.

²⁴⁰ Dolan, *Malthus, Medicine and Morality*, 207-208.

²⁴¹ Dr. Eugène Antoine Désiré Emile Carp, ‘La stérilisation d’un point de vue d’Eugénésie négative’, *Saint-Luc Médical* 14.5. (1936), 427; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 42-43; Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 441.

²⁴² Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 148; Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 441.

²⁴³ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 42-43.

²⁴⁴ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 42; Dermine, ‘La Morale catholique et les Problèmes nouveaux que posent les progrès de l’Hygiène sociale’, 19.

²⁴⁵ P.J. van Nieuwenhoven, ‘In memoriam Dr. J.E. Schulte’, in *Natuurhistorisch Maandblad* 66, nr. 8 (1977): 125–126, geraadpleegd via: <https://natuurtijdschriften.nl/pub/1006606/NAHM1977066008001.pdf>.

die manier wel een “grootte taak” volbrachten voor “het behoud van het mensdom”, en dat dat dus even belangrijk was als de “rechtstreeksche voortplanting”. Thulliez sloot zich daarbij aan en eindigde zijn artikel met de woorden:

*“Het cœlibaat [sic] is dus niet als een dysgenetische, doch wel als, een eugenetische factor op te vatten.”*²⁴⁶

Dat Thulliez door eugenetica een religieus gebruik in vraag stelde, toont in welke mate de eugenetische ideeën primordiaal waren geworden binnen de *Société de Saint-Luc*. Voorbeelden als deze demonstreren dat de leden van Saint-Luc dus allerminst tegen eugenetica zelf waren. Ze hadden net een specifieke vorm van eugenetica die ze als de enige juiste eugenetica zagen.

1.5. Wie mag er trouwen? Debatten over prenuptiale maatregelen

Volgens de eugenetische opvattingen van de leden van Saint-Luc werden alle negatief eugenetische maatregelen afgewezen. De vraag blijft natuurlijk of dat ook te zien is in de standpunten die ingenomen werden tegen specifieke negatief eugenetische maatregelen. Om dat te onderzoeken, ga ik in dit deel in op prenuptiale maatregelen. Onder prenuptiale maatregelen vielen het voorhuwelijks onderzoek, het voorhuwelijks certificaat en het huwelijksverbod. Het voorhuwelijks onderzoek omvatte een onderzoek voor het huwelijk waarbij nagekeken werd of mensen bepaalde erfelijke aandoeningen hadden. Aan de hand daarvan kon dan eventueel een voorhuwelijks certificaat uitgereikt worden. Dat certificaat bewees dat er voor het huwelijk aan de gezondheidsvoorwaarden was voldaan. Als de erfelijkheid te ongeschikt werd geacht, zou er volgens sommigen een huwelijksverbod opgelegd moeten worden, waarbij de persoon dus niet meer zou mogen trouwen.²⁴⁷ In de eerste plaats werden de prenuptiale maatregelen vooral ingezet in de strijd tegen onder andere venerische ziekten, maar de voorstanders benadrukten vaak ook het eugenetische belang.²⁴⁸

Gezien het feit dat paus Pius XI in de encycliek *Casti Connubii* alle negatief eugenetische maatregelen, waaronder prenuptiale maatregelen dus ook zouden vallen, had afgewezen, zouden ook de leden van Saint-Luc prenuptiale maatregelen moeten afwijzen.²⁴⁹ Toch werd er opnieuw een opening gevonden in het standpunt van paus Pius XI door sommige leden van Saint-Luc met eugenetische ideeën. Zo citeerde kanunnik Kiselstein in 1932 de woorden van paus Pius XI, waaruit bleek dat paus Pius XI wel had gezegd dat het huwelijk vaak afgeraden moest worden bij bepaalde gedegenereerde mensen.²⁵⁰ Hetzelfde werd aangehaald in een bijdrage van 1934.²⁵¹ Over prenuptiale maatregelen werd er dus nog sterk gedebatteerd, en er verschenen dan ook verschillende bijdragen daarover in het tijdschrift van Saint-Luc: tussen 1922 en 1950 verschenen er zeven bijdragen die expliciet prenuptiale

²⁴⁶ Dr. A. T., ‘Heeft het celibaat een dysgenetische uitwerking? Door J. E. Schulte, R. K. Artsenblad, september 1936’, *Saint-Luc Médical* 16.5. (1938), 393.

²⁴⁷ Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 72, 133.

²⁴⁸ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 77.

²⁴⁹ Paus Pius XI sprak specifiek over alle maatregelen die in tegenstrijd waren met het “fundamentele recht om te trouwen.” Uit: Lepicard, ‘Eugenics and Roman Catholicism An Encyclical Letter in Context’, 527.

²⁵⁰ Kiselstein, ‘L’Eugénique: erreurs fondamentales’, 83.

²⁵¹ ‘Documents et Faits – La loi allemande sur la stérilisation’, *Saint-Luc Médical* 12.1. (1934), 60.

maatregelen als onderwerp hadden.²⁵² Daarnaast werden prenuptiale maatregelen vermeld in zes algemene artikelen over eugenetica.²⁵³

In de eerste bijdrage over prenuptiale maatregelen van 1923 door dokter Van Laethem werd er bijvoorbeeld gevraagd of vrouwen met tuberculose wel zouden mogen trouwen. Dat toont meteen aan hoe dicht sociaal-hygiënisme bij eugenetica lag en hoe dat al snel kon overslaan in eugenetica. Zoals eerder vermeld in dit hoofdstuk, stelde Van Laethem dat tuberculose niet erfelijk is en geen negatief effect heeft op het nageslacht. Uiteindelijk luidde de conclusie van Van Laethem dat het huwelijk alleen maar afgeraden mocht worden in drie gevallen: ten eerste als de vrouw geen kinderen meer kon krijgen, ten tweede als de kans groot was dat ze haar partner of haar kind zou besmetten en ten derde als de ziekte verergerd zou worden door de zwangerschap.²⁵⁴ De bijdrage van Van Laethem is dus tegen een huwelijksverbod voor vrouwen met tuberculose, omdat het niet noodzakelijk is om “gedegenereerde” kinderen te vermijden.

Het idee van een voorhuwelijks onderzoek was daarmee nog niet van de baan. In 1926 besprak Daubresse voor het eerst het idee van een verplicht voorhuwelijks onderzoek. Volgens Daubresse was een voorhuwelijks onderzoek een goed idee, maar kon het alleen operationeel worden als het niet werd opgelegd door de wet.²⁵⁵ Dat past binnen een bredere trend die reeds werd aangekaart door Turda, Gillette en Langhendries, namelijk het feit dat men in België over het algemeen tegen een wettelijke verplichting van voorhuwelijks maatregelen was.²⁵⁶ Volgens Turda en Gillette had dat overwegend te maken met de praktische onhaalbaarheid van een wettelijke verplichting.²⁵⁷ Langhendries kaartte dan weer het belang van het Belgische katholieke wantrouwen tegenover verplichte regulatie en administratie aan. Volgens hem was het belangrijkste argument tegen prenuptiale maatregelen het feit dat het de staat te veel macht gaf.²⁵⁸ De katholieken van Saint-Luc vreesden namelijk dat negatieve gevolgen zou hebben voor de katholieke belangen.²⁵⁹

Vrijwillige maatregelen zorgden er echter voor dat de katholieke belangen wel intact zouden blijven. Zoals Langhendries reeds aantoonde, eigenden de leden van de Société de Saint-Luc zich een verregaande macht toe om

²⁵² Van Laethem, ‘Le Mariage des femmes tuberculeuses’; Daubresse, ‘L’examen médical avant le mariage’; ‘Le certificat pré-nuptial en Hollande’, *Saint-Luc Médical* 5.4. (1927); Dr. Raoul De Guchteneere, ‘La vie médicale catholique – à l’Etranger - Le certificat pré-nuptial’, *Saint-Luc Médical* 7.2. (1929); Dr. Raoul De Guchteneere, ‘Quelques Etudes de Sociétés Médicales Catholiques étrangères - « Melius est sic esse, quam penitus non esse » par le Rév. P. F. v. d. Loo’, *Saint-Luc Médical* 7.4. (1929); Hendrickx, ‘Les obstacles et les empêchements au mariage’; Dermine, ‘La Morale catholique et les Problèmes nouveaux que posent les progrès de l’Hygiène sociale’.

²⁵³ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 15; De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casi Connubii”’, 4, 15; Dr. R. Blanpain, ‘Les livres, les revues et les journaux – Hérité et Races’, *Saint-Luc Médical* 10.1. (1932); De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 48; Hendrickx, ‘L’Eugénique de point de vue catholique’, 198.

²⁵⁴ Van Laethem, ‘Le Mariage des femmes tuberculeuses’, 58, 62.

²⁵⁵ Daubresse, ‘L’examen médical avant le mariage’, 5.

²⁵⁶ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 84-87; Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 219-220.

²⁵⁷ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 84-87.

²⁵⁸ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 219-220.

²⁵⁹ Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 140.

te bepalen wie zich al dan niet mocht voortplanten.²⁶⁰ Gezien het feit dat artsen vanaf het einde van de negentiende eeuw een groot aanzien genoten in de samenleving, mag de impact van dergelijke beslissingen niet onderschat worden.²⁶¹ Bij de leden van Saint-Luc kwam er bij die macht nog een tweede element kijken, namelijk de katholiek-morele argumentatie. De katholieke beslissingsmacht werd namelijk geïntegreerd in de moreel-christelijke opvoeding die als wapen diende in de strijd tegen degeneratie, wat ik hierboven reeds aangehaald heb. Prenuptiale maatregelen moesten dan volgens Daubresse als volgt aangepakt worden: “*Faisons entrer l’examen pré-nuptial dans les mœurs, [...]*”. De bevolking moest aangeleerd worden om geen huwelijk aan te gaan met partners die een “te slechte” gezondheid hadden. Daarnaast moest hen ook de verantwoordelijkheid ingeprent worden om hun nakomelingen te beschermen door een goede individuele en familiale hygiëne.²⁶² Dat idee bleek populair te zijn. Voor de publicatie van de encycliek *Casti Connubii* in 1931 waren er vier bijdragen die zich voorstander verklaren van een vrijwillig voorhuwelijks onderzoek en een kleine minderheid zelfs van een huwelijksverbod.²⁶³

Een positieve houding ten opzichte van het huwelijksverbod werd echter al snel geen optie meer door de publicatie van de encycliek *Casti Connubii*. De Guchteneere, die zich voor de publicatie van *Casti Connubii* nog voorstander had verklaard van een vrijwillig voorhuwelijks onderzoek, vatte de encycliek samen. In die samenvatting werd duidelijk dat een huwelijksverbod door paus Pius XI absoluut werd afgekeurd als een “immorele vorm van eugenetica”.²⁶⁴ De Guchteneere ging echter niet in op de vraag of *Casti Connubii* ook een voorhuwelijks onderzoek of voorhuwelijks certificaat had afgewezen, twee maatregelen die eventueel op vrijwillige basis konden. De vraag bleef dan ook onbeantwoord of die twee maatregelen geaccepteerd werden door paus Pius XI.

In Saint-Luc is dan ook te zien dat die ruimte voor interpretatie meteen werd aangegrepen en dat er sterk gepleit werd voor prenuptiale maatregelen. Turda en Gillette haalden reeds aan dat naast Belgische eugenetici, de Franse eugenetici de enige andere katholieke eugenetici waren die zich sterk voorstander verklaarden van een voorhuwelijks onderzoek.²⁶⁵ Ook Maria Sophia Quine stelde dat in België er veel sterker gepleit werd voor een prenuptiaal onderzoek dan bijvoorbeeld in Italië.²⁶⁶ Dat wordt ook gereflecteerd in de bijdragen van Saint-Luc. Na *Casti Connubii* werd er vooral over een mogelijke sterilisatiewetgeving gedebatteerd, maar binnen die discussie bleven prenuptiale maatregelen als een beter alternatief dan sterilisatie neergezet worden. In 1934 luidde de conclusie bijvoorbeeld opnieuw dat een prenuptiaal certificaat geen morele bezwaren had, tenzij dat het openbaar werd gemaakt. Dan zou het namelijk als gevolg hebben dat er te veel “vrije” of “illegitieme unies”, waarmee men

²⁶⁰ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 225-226.

²⁶¹ Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 207.

²⁶² Daubresse, ‘L’examen médical avant le mariage’, 6.

²⁶³ Daubresse, ‘L’examen médical avant le mariage’, 6; Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 15; ‘Le certificat pré-nuptial en Hollande’, 3; De Guchteneere, ‘Le certificat pré-nuptial’, 49; De Guchteneere, ‘« Melius est sic esse, quam penitus non esse »’, 105.

²⁶⁴ De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 4, 15.

²⁶⁵ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 113.

²⁶⁶ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 387.

buitenechtelijke relaties bedoelde, zouden ontstaan of buitenechtelijke kinderen geboren zouden worden.²⁶⁷ In 1934 werd er opnieuw geopperd dat in sommige gevallen het huwelijk afgeraden zou moeten worden.²⁶⁸

Ook De Guchteneere vermeldde het prenuptiaal certificaat opnieuw in 1936. Daarbij stipte hij een het belang aan van een eugenetische opvoeding als deel van een bredere morele opvoeding:

*“L'éducation eugénique doit tendre à faire pénétrer dans les masses les notions élémentaires de sélection humaine. Il faut que parents et jeunes soient suffisamment avisés pour ne pas favoriser ni contracter des unions dont la progéniture sera vraisemblablement tarée.”*²⁶⁹

Eugenetica moest dus volgens De Guchteneere een onderdeel worden van de opvoeding van de jeugd, zodat die zelf zou besluiten om geen ongeschikte huwelijken meer aan te gaan. Een dergelijke opvoeding zou volgens De Guchteneere vergemakkelijkt worden door prenuptiale certificaten en voorhuwelijkse onderzoeken.²⁷⁰ Ook Vervaeck verklaarde zich reeds in 1927 voorstander van het voorhuwelijks onderzoek deel te maken van de gangbare normen.²⁷¹

Die standpunten van de leden van Saint-Luc hebben verschillende overeenkomsten met de observaties die Martijn van der Meer reeds maakte voor Nederland. In tegenstelling tot in België wezen de Nederlandse eugenetici Lamarckiaanse verklaringen voor erfelijkheid af. Ondanks die verschillende interpretatie van erfelijkheid zou de eugenetica in Nederland zich echter merkwaardig gelijkaardig ontwikkelen. Ook in Nederland werden opgelegde maatregelen sterk afgewezen en werd de nadruk gelegd op het belang van “sociale verantwoordelijkheid”. Volgens de Nederlandse eugenetici zou de bevolking daardoor bereid zijn om vrijwillig reproductieve maatregelen te ondergaan. Van der Meer legt de verklaring daarvoor bij de liberale-confessionele politieke cultuur van het interbellum, die de nadruk legde op het feit dat de staat bestond voor het individu en niet omgekeerd.²⁷² In België was de politieke cultuur op dat moment sterk gelijkaardig, wat dus een verklaring zou kunnen zijn voor het feit dat De Guchteneere en Vervaeck een gelijkaardig doel na streefden, maar dan binnen een katholiek moreel kader.²⁷³

De standpunten van De Guchteneere en Vervaeck en ook de Nederlandse eugenetica komen bijna exact overeen met wat René Sand, een Belgische dokter en promotor van sociale geneeskunde, omschreef als de creatie een “eugenetisch bewustzijn”. Volgens Sand moest kennis over erfelijkheid namelijk onder de bevolking verspreid worden en moest er een verantwoordelijkheidsgevoel gecreëerd worden ten opzichte van het huwelijk en de

²⁶⁷ Blanpain, ‘Hérédité et Races’, 52; De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 15; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 48.

²⁶⁸ ‘La loi allemande sur la stérilisation’, 60.

²⁶⁹ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 41.

²⁷⁰ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 41.

²⁷¹ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 14.

²⁷² Martijn van der Meer, ‘Sown Without Care: Dutch Eugenicians and their Call for Optimising Developmental Conditions, 1919–1939’, *Social History of Medicine* 37, nr. 3 (2024), 473–493, 475–476, 486, 491–492.

²⁷³ Els Witte, Jan Craeybeckx en Alain Meynen, *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*, (Antwerpen: Standaard, 2010), 143.

voorplanting.²⁷⁴ Het feit dat verschillende leden van de Société de Saint-Luc voor een creatie van een “eugenetisch bewustzijn” pleitten in plaats van opgelegde maatregelen mag niet beschouwd worden als een indicatie dat de Belgische eugenetica minder verregaand was. Een artikel van De Guchteneere uit 1936 toonde aan dat de afwezigheid van verplichte eugenetische maatregelen niet wilde zeggen dat de leden van Saint-Luc minder sterke eugenetische aspiraties hadden. De Guchteneere stelde zo bijvoorbeeld dat eugenetische opvoeding er op termijn voor kunnen zorgen dat ook “ongewenste verbintenissen vanuit een raciaal oogpunt” verminderd kunnen worden. De Guchteneere besepte dat de toenmalige atmosfeer daar niet klaar voor was, maar daar zou eugenetische opvoeding volgens hem verandering in kunnen brengen.²⁷⁵ Het volgende hoofdstuk zal verder ingaan op de raciale aspecten van de eugenetica in Saint-Luc. In het standpunt van de Guchteneere is reeds te zien hoe de eugenetische morele opvoeding werd gezien als een manier om de weg te bereiden voor verregaandere maatregelen. Over het algemeen toont dergelijk taalgebruik de radicalisering op het einde van de jaren 1930, maar ook hoe de schijnbaar gematigde eugenetische ideeën van de katholieken van Saint-Luc de weg bereidden voor extremer gedachtegoed.

1.6. Besluit

De erfelijkheidsopvattingen van de leden van de Société de Saint-Luc werden over het algemeen sterk gekenmerkt door een neolamarckiaanse insteek, waarbij ze omgevingsfactoren aanwezen als de reden voor het ontstaan van degeneratie. Die positie werd gecombineerd met een geloof in het idee dat die door de omgeving veroorzaakte degeneratie wel erfelijk kon worden. Die combinatie bleef aanzien genieten, zelfs op het moment dat de fundamentele waarop die theorie zich baseerde, meer en meer weerlegd werden. Die erfelijkheidsopvattingen zorgden ervoor dat verschillende ziektes, waaronder voornamelijk venerische ziektes, alcoholisme en tuberculose, als een grote bedreiging voor het menselijk ras werden gezien. Een eerste vorm van bestrijding van de zogenaamde “degeneratie” bestond uit morele preventie, ofwel christelijke opvoeding. Al snel werd dat niet als afdoende beschouwd, waardoor eugenetica geopperd werd als een aanvullende maatregel. Sociale hygiëne bleef daarbij een belangrijke rol spelen, maar werd nu een onderdeel van de katholiek-eugenetische strategie. Over het algemeen stelden de leden van Saint-Luc dat ze positieve eugenetische maatregelen verkozen.

Toch toonde dit hoofdstuk aan dat ze niet volledig afkerig stonden ten opzichte van de negatief eugenetische prenuptiale maatregelen. Opnieuw werd de nadruk gelegd op het belang van eugenetische ideeën te integreren in de moreel-christelijke opvoeding in plaats van eugenetische maatregelen wettelijk te verplichten. Op die manier werd ook de macht van de katholieke geneesheer versterkt. In tegenstelling tot de eugenetica zoals die gedefinieerd werd door Galton, en die bepaalde wie wel of niet kinderen zou mogen krijgen, leken de leden van Saint-Luc veeleer als doel te hebben om iedereen door middel van sociale hygiëne, een morele opvoeding en eugenetica zo veel mogelijk te “verheffen” en vervolgens kinderen te laten krijgen. Het doel van de eugenetica van de leden van Saint-Luc was echter hetzelfde als de eugenetica van Galton. Alleen de middelen waren anders: eugenetica moest geen verzameling zijn van repressieve maatregelen, maar deel worden van het alledaagse denken

²⁷⁴ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 70.

²⁷⁵ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 41.

van de bevolking. Onder hen moest een “eugenetische bewustzijn” gecreëerd worden, waardoor verplichte maatregelen overbodig werden. De vraag blijft of één van de meest repressieve en gecontesteerde negatief eugenetische maatregelen, namelijk sterilisatie, in het “eugenetische bewustzijn” paste. Dat zal uitgewerkt worden in het volgende hoofdstuk.

2. Discussies over eugenetische sterilisatie (1922-1940)

Binnen de eugenetica waren er weinig maatregelen die zo omstreden waren als eugenetische sterilisatie. In de jaren 1920, die in Europa, Latijns-Amerika en de Verenigde Staten gekenmerkt werden door economische crisissen en politieke instabiliteit, begon het concept van eugenetische sterilisatie meer aandacht te krijgen.²⁷⁶ De invoering van sterilisatiewetten in de Verenigde Staten diende daarbij als precedent. Reeds in 1907 was er in de staat Indiana een eugenetische sterilisatiewetgeving ingevoerd.²⁷⁷ Na de Eerste Wereldoorlog en de economische crisis vanaf 1929 waren ook verschillende eugenetici in Europa geïnteresseerd in de schijnbare efficiëntie van de negatief eugenetische maatregel. Daarin is er een verschil te zien tussen katholieke en protestantse landen. In protestantse landen werd eugenetische sterilisatie over het algemeen meer geaccepteerd, wat paste in de bredere trend van een sterkere acceptatie van secularisatie binnen het protestantisme. In katholieke landen werd sterilisatie over het algemeen minder geaccepteerd. Een deel van de redenen was het feit dat sterilisatie opgelegd door de staat beschouwd werd als een inbreuk op de katholieke leer.²⁷⁸

Voor de publicatie van *Casti Connubii* in 1930 speelde in de afwijzing van sterilisatie een belangrijke rol. In de encyciek werden sterilisatie en geboortebeperking namelijk duidelijk veroordeeld als immoreel.²⁷⁹ Na de publicatie van *Casti Connubii* moesten de weinige katholieken die zich voorstander hadden verklaard van sterilisatie hun standpunt heroverwegen.²⁸⁰ Onder invloed van de invoering van sterilisatiewetten in de Verenigde Staten en nazi-Duitsland namen meer en meer katholieke eugenetici een negatieve houding aan tegenover sterilisatiewetgevingen.²⁸¹ Toch slaagden eugenetici erin om tegen 1937 in verschillende West- en Noord-Europese landen verplichte sterilisatie in de wetgeving op te laten nemen.²⁸² In België werden dergelijke maatregelen nooit in wetgeving omgezet. Dat wil echter niet zeggen dat er geen debat was rond de mogelijke invoering van een sterilisatiewetgeving.²⁸³ Vooral in de jaren 1930 kwam die discussie op gang.²⁸⁴

In dit hoofdstuk zal er worden ingegaan op de visies van de verschillende artsen van Saint-Luc op eugenetische sterilisatie. In het eerste deel van het hoofdstuk besteed ik aandacht aan de internationale dimensie van het debat. Daarbij zal er gekeken worden in welke mate de leden van Saint-Luc informatie hadden over (de blik op) sterilisatiewetten in de Verenigde Staten, nazi-Duitsland en fascistisch Italië. Die informatie kon namelijk een impact hebben op de standpunten die aangehangen werden ten aanzien van eugenetische sterilisatie. Daarnaast is er voor de Belgische casus is er reeds aangetoond dat de Belgische geschiedenis sterk vervlochten is met de

²⁷⁶ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 103.

²⁷⁷ Philip R. Reilly, *The Surgical Solution: A History of Involuntary Sterilization in the United States* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991), 30–33.

²⁷⁸ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 103–116.

²⁷⁹ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 116.

²⁸⁰ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 116; Dietrich, 'Catholic Eugenics in Germany', 584, 586.

²⁸¹ Gillette, 'Agostino Gemelli and the Latin Eugenics Movement', 97, 99.

²⁸² De landen waren: het kanton Vaud in Zwitserland, Denemarken, Estland, Finland, Duitsland, Noorwegen en Zweden. Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 103, 250.

²⁸³ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 204.

²⁸⁴ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416.

internationale dynamieken in de twintigste eeuw. Toch ontbreekt er in de wetenschappelijke literatuur aandacht voor de transnationale uitwisseling van informatie binnen de medische discipline.²⁸⁵ Door te kijken naar hoe er in Saint-Luc gekeken werd naar ontwikkelingen in de buitenlandse eugenetica, zal deze masterproef bijdragen aan het opvullen van die leemte.

In het tweede deel van het hoofdstuk zal de argumentatie die de katholieken van Saint-Luc gebruikten rond sterilisatie uiteengezet worden. Daarbij zal er gefocust worden op de fundamentele tegenstrijdigheden in die argumentatie. Binnen het debat rond sterilisatie werd de katholieke afwijzing van sterilisatie door verschillende onderzoekers vaak als een sterk en eenduidig breekpunt met negatieve eugenetica neergezet.²⁸⁶ Daarbij werd er echter weinig aandacht besteed aan de verschillende visies en de tegenstrijdigheden in de argumentatie. In het vorige hoofdstuk heb ik reeds aangetoond dat het belangrijk is om bij de afwijzing van eugenetische maatregelen te kijken naar de argumentatie die daarvoor gehanteerd wordt, aangezien daar vaak uit blijkt dat niet de maatregel zelf, maar de verplichting werd afgewezen. Dit hoofdstuk zal verder bouwen op die inzichten en de visie en argumentatie van katholieken tegenover sterilisatie verder nuanceren.

Ten derde zal ik kijken naar de maatregelen die werden aangehaald als alternatief voor eugenetische sterilisatie, waaronder segregatie en therapeutische sterilisatie. In de wetenschappelijke literatuur is er tot nu toe bijvoorbeeld weinig aandacht besteed aan dergelijke negatief eugenetische maatregelen, aangezien die vooral als een protestantse eugenetische maatregel beschouwd werden.²⁸⁷ Turda en Gillette bijvoorbeeld vermelden wel dat segregatie werd voorgesteld door zes verschillende christelijke eugenetici uit Roemenië, Italië, Cuba en Brazilië, maar ze gaan nergens verder in op dat standpunt en de implicaties ervan.²⁸⁸ Het feit dat verschillende eugenetici uit meerdere landen het voorstellen, doet vermoeden dat segregatie een grotere rol speelde in de katholieke eugenetica dan tot nu toe werd aangenomen. In het derde en vierde deel van dit hoofdstuk zal ik dan ook ingaan op die andere negatief eugenetische maatregelen. Daarbij zal ik aantonen dat die niet louter als minder radicale alternatieven weggezet moet worden, maar als strategieën om eugenetische doelen te bereiken binnen de grenzen van het katholieke geloof. In het vijfde deel van het hoofdstuk zal ik de mate waarin de eugenetica van Saint-Luc als raciaal beschouwd kunnen worden bespreken. In het laatste onderdeel van het hoofdstuk bespreek ik tenslotte de radicalisering van eugenetische ideeën op het einde van de jaren 1930 en poneer ik de hypothese dat die radicalisering zich vooral voordeed bij de Vlaamse leden van Saint-Luc. Daarbij zal er aandacht besteed worden aan de strategieën die de radicalere Vlaamse stemmen hanteerden om in de context van Saint-Luc, waar er weinig ruimte was voor afwijkende standpunten, toch nog hun stem te laten horen.²⁸⁹

²⁸⁵ Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 135.

²⁸⁶ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 195; De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 53, 78, 89, 103; Dietrich, 'Catholic Eugenics in Germany', 577.

²⁸⁷ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 194.

²⁸⁸ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 22, 53, 85, 145, 151-152, 196, 225.

²⁸⁹ Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 137.

2.1. Buitenlandse voorbeelden: Amerikaanse, nazi-Duitse en Italiaanse eugenetica in Saint-Luc

In 1927 werd voor de eerste keer in de *Société de Saint-Luc* de vraag gesteld of er in België een verplichte sterilisatiewetgeving moest worden ingevoerd voor bepaalde groepen. De vraag werd niet toevallig gesteld door dokter Louis Vervaeck. In zijn bijdrage verwees Vervaeck expliciet naar de Amerikaanse wetgeving rond sterilisatie. Hij vermeldde ook de exacte cijfers van het aantal keer en om welke redenen eugenetische sterilisatie in de verschillende Amerikaanse staten uitgevoerd was.²⁹⁰ Ook kanunniken Janssen en Kiselstein beschreven in 1934 en 1936 de data waarop er in de verschillende staten sterilisatiewetgevingen ingevoerd werden.²⁹¹ Die voorbeelden tonen aan dat de leden van de *Société de Saint-Luc* zeer goed op de hoogte waren van de eugenetische ontwikkelingen in andere landen. Uit de cijfers en data van andere landen waarover men beschikte, werden wel niet altijd dezelfde conclusies getrokken. Zo benadrukte Vervaeck dat de wetgeving in bijna alle Amerikaanse staten amper toegepast werd.²⁹² In 1934 werd dat echter tegengesproken door kanunnik Janssen. Volgens Janssen klopte het dat er na de eerste golf van sterilisatie een daling van enthousiasme was, maar de cijfers zouden aantonen dat vanaf 1917 de sterilisatiewetgeving wel degelijk toegepast werd. Daarbij was het echter opvallend dat meer dan de helft van de sterilisaties werden toegepast in één staat, namelijk Californië.²⁹³

Het effect dat die kennis had op de *Société de Saint-Luc* was dubbel. Aan de ene kant maakten sommige aspecten van de Amerikaanse eugenetische argumentatie duidelijk indruk. Vooral de Amerikaanse eugenetische studies die de zogenaamde verspreiding van “degeneratie” in families bestudeerden, genoten veel aandacht. In 1877 verscheen zo *The Jukes: A Study in Crime, Pauperism, Disease, and Heredity* van Richard Dugdale, in 1905 verscheen *Die Familie Zero* van Johan en in 1912 verscheen *The Kallikak Family* van de Amerikaanse psycholoog Henry Herbert Goddard. Vooral die laatste had een sterke impact op het eugenetisch denken en was zeer populair.²⁹⁴ Die Amerikaanse studies trokken ook de aandacht in de vereniging van Saint-Luc. Zo verwees Janssen in een nochtans zeer kritisch artikel wel naar de Jukes, de Kallikak en de “Zéros”, omdat die familiegeschiedenissen volgens hem aantoonde dat “gedegeneerde” mensen hoogstwaarschijnlijk ook “gedegeneerde” kinderen voortbrachten.²⁹⁵ Ook dokter H. Hendrickx verwees naar de Kallikak familie en stelde dat de studies over die zogezegde “gedegeneerde” families het belang van erfelijkheid voor het ontstaan van mentale problemen aantoonde.²⁹⁶ Het feit dat dergelijke studies ook in Saint-Luc navolging genoten, verbaast niet. Het bevestigde wat de leden van Saint-Luc reeds vreesden: zelfs één “gedegeneerde” persoon kon zeer veel schade toebrengen. De overname van het narratief van dergelijke studies toont dus dat de Amerikaanse eugenetische studies ook op de leden van Saint-Luc een sterke impact hadden.

²⁹⁰ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 14.

²⁹¹ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 239-240; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 49.

²⁹² Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 14.

²⁹³ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 241.

²⁹⁴ Thom Axelsson en Jonas Qvarsebo, ‘Telling a Scientific Story and Governing the Population: The Kallikak Story and the Historical Mutations of the Eugenic Discourse’, *History of Psychology* (United States) 27, nr. 3 (2024): 246-66, 247.

²⁹⁵ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 243.

²⁹⁶ H., ‘Investigations into the causes of Mental Deficiency’, 377.

Toch werd de kennis over Amerikaanse eugenetica vooral aangehaald als een waarschuwing. Zo waarschuwde kanunnik Kiselstein in 1932 voor de extreme ideeën van de Amerikaanse eugeneticus Harry H. Laughlin, door Paul Lombardo getypeerd als “één van de meest racistische en antisemitische eugenetici van het begin van de twintigste eeuw.”²⁹⁷ Laughlin werkte de zogenaamde *Model Eugenic Sterilization Law* uit. In het voorstel voor die wet zette hij uiteen wie er allemaal gesteriliseerd moest worden, namelijk “the mentally retarded, insane, criminal, epileptic, inebriate, diseased, blind, deaf, deformed, and economically dependent.”²⁹⁸ In 1932 vestigde Kiselstein de aandacht op de grote groep die Laughlin aanduidde om te steriliseren en hij waarschuwde:

*“Le jour viendra où on stérilisera les pauvres pour raison économique, les femmes déjà chargées de postérité par mesure d’hygiène familiale, les classes inférieures par mesure sociale, etc.”*²⁹⁹

Ook De Guchteneere haalde de 10% aan die door Laughlin werd voorgesteld om te steriliseren als compleet onhaalbaar en moreel verwerpelijk.³⁰⁰

Verschillende onderzoekers toonden aan hoe de Amerikaanse sterilisatiewetten een inspiratie boden voor de nazi-sterilisatiewetgevingen van 1933.³⁰¹ Die nazi-sterilisatiewetgevingen hadden een groot effect op de aandacht voor sterilisatie in Saint-Luc. In de jaren 1920 en de vroege jaren 1930 was die aandacht relatief beperkt. In de hele periode van 1922-1933 verschenen er in *Saint-Luc Médical* amper vier artikelen die specifiek over sterilisatie gingen.³⁰² Met de invoering van de Duitse sterilisatiewetgeving in 1933 veranderde dat. Op 14 juli 1933 werd de Duitse sterilisatiewet “*Gesetz zur Verhütung erbkranken Nachwuchses*” goedgekeurd.³⁰³ Op 1 januari 1934 ging de wet van kracht.³⁰⁴ Na de invoering van de wet is er in Saint-Luc een duidelijke stijging van aandacht voor sterilisatie zichtbaar. In de periode 1933-1940 verschenen er in *Saint-Luc Médical* in totaal zestien artikelen over sterilisatie, wat vier keer zoveel is als in de langere periode van 1922-1933.³⁰⁵ De merkbare toename in aandacht werd op het

²⁹⁷ Paul A. Lombardo, “The American Breed”: Nazi Eugenics and the Origins of the Pioneer Fund, *Albany Law Review* (Verenigde Staten) 65, nr. 3 (2002): 743-830, 757, 822.

²⁹⁸ Stefan Kühl, *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism*, (New York: Oxford university press, 2002), 39.

²⁹⁹ Kiselstein, ‘L’Eugénique: erreurs fondamentales’, 84-86.

³⁰⁰ De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 15-16.

³⁰¹ Kühl, *The Nazi Connection*, 39; James Q. Whitman, *Hitler’s American model: the United States and the making of Nazi race law* (Princeton: Princeton University Press, 2017); Egbert Klautke, ‘The Germans Are Beating Us at Our Own Game: American Eugenics and the German Sterilization Law of 1933’, *History of the Human Sciences* (Londen, England) 29, nr. 3 (2016): 25-43.

³⁰² Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’; Dr. Raoul De Guchteneere, ‘Quelques études des Sociétés médicales catholiques hollandaises et anglaises – La stérilisation des psychopathes et anormaux, *Par le R.P. Davis, S. J. (The Catholic Medical Guardian) – Avril 1929*’, *Saint-Luc Médical* 7.3. (1929); Dr. Raoul De Guchteneere, ‘Les catholiques, doivent-ils être eugénistes? Les méfaits de la stérilisation’, *Saint-Luc Médical* 7.4. (1929); ‘La stérilisation chez la femme au point de vue moral’, *Saint-Luc Médical* 8.2. (1930).

³⁰³ Vertaald in het Engels als: “*Law for the Prevention of Hereditarily Diseased Off-spring*”. Vertaling uit: Dinu en Barow, ‘The History of Eugenics’, 4; Amir Teicher, ‘Why Did the Nazis Sterilize the Blind? Genetics and the Shaping of the Sterilization Law of 1933’, *Central European History* (New York, USA) 52, nr. 2 (2019): 289-309, 289-290.

³⁰⁴ Daniel J. Kevles, *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*, (New York: Knopf, 1985), 117.

³⁰⁵ ‘La loi allemande sur la stérilisation’; Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’; De Guchteneere, ‘La réponse de la biologie aux mesures de stérilisation eugénique’; Dr. H. H. ‘Les livres, revues et les journaux – Sterilisatie en erfelijke aanleg (Dr. J. G. Schulte, R. K. Artsenblad, nr. 7, Juli 1934)’, *Saint-Luc Médical* 13.5. (1935); De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’; Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’; Laureys, ‘La valeur thérapeutique de la Castration’; ‘Ile Congrès International des Médecins Catholiques’; Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique’; Carp, ‘La stérilisation d’un point de vue d’Eugénésie

moment zelf ook opgemerkt. Door de leden van Saint-Luc werd de nazi-Duitse sterilisatiewetgeving als een breekpunt omschreven. Zo schreef kanunnik Janssen vlak na de invoering van de Duitse sterilisatiewetgeving dat de stijgende aandacht voor sterilisatie te wijten was aan het in werking treden van die wetgeving.³⁰⁶ Ook De Guchteneere herhaalde diezelfde observatie in 1936.³⁰⁷

Aan de nationaalsocialistische sterilisatiewetgeving besteedde het tijdschrift van Saint-Luc dus van meet af aan veel aandacht. In 1934 verscheen er zelfs een artikel waarin de volledige nazi-Duitse sterilisatiewetgeving overgenomen werd. Daarnaast werden ook het aantal mensen die volgens de Duitse eugenetici gesteriliseerd zouden moeten worden en waarom, vermeld in de vereniging van Saint-Luc.³⁰⁸ Het standpunt van Saint-Luc ten opzichte van de wetgeving van nazi-Duitsland was duidelijk: in het tijdschrift werd verschillende keren aangehaald dat eugenetische sterilisatie unaniem veroordeeld werd.³⁰⁹ Dat sloot aan bij het standpunt van de Katholieke Kerk: in 1935 waarschuwde paus Pius XI dat andere landen dergelijke sterilisatiewetgeving niet zouden mogen navolgen.³¹⁰ Die waarschuwing kwam relatief laat, gezien het feit dat er op dat moment ook al verschillende Europese landen waren met een sterilisatiewetgeving, zoals bijvoorbeeld Zwitserland, Denemarken, Noorwegen en Zweden, wat ook beschreven werd in het tijdschrift van Saint-Luc.³¹¹

De vraag is echter waarom er op de sterilisatiewet in nazi-Duitsland een veel heftigere reactie kwam dan op de sterilisatiewetten in de Verenigde Staten en die in Europa, zowel binnen Saint-Luc als in de ruimere katholieke wereld. De artikelen van de Société de Saint-Luc bieden een inzicht in de redenen die aangehaald werden voor de verschillen. Janssen beschreef het verschil tussen beide als volgt: de sterilisatiewetten in de Verenigde Staten waren vooral door eugenetische en in mindere mate financiële overwegingen ingegeven. De sterilisatiewetten in nazi-Duitsland daarentegen werden vooral ingegeven door “ras-overwegingen”.³¹² Gezien de gelijkenissen tussen de wetgevingen, blijft dat echter een vreemde redenering, maar uit Janssens standpunt bleek dus een sterkere afwijzende houding ten opzichte van wetenschap die ingegeven werd door raciale motivatie dan tegenover eugenetische motivatie.

Uit de bronnen van Saint-Luc is het moeilijk af te leiden waarom er verschil in reactie was tegenover die twee sterilisatiewetgevingen. Mogelijk was het omwille van de cijfers die beschikbaar waren over hoeveel mensen in

négative’; Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’; Vervaeck, ‘Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking’; H. Hendrickx, ‘Les livres, les revues et les journaux : Het onvruchtbaar maken van den mens als medische maatregel’, *Saint-Luc Médical* 17.1. (1939); Dr. A. T. ‘Les livres, les revues et les journaux – Stérilisation par ordre de l’Autorité, Par le Dr. L. Bender, O. P. – R.K. Artsenblad, juin 1938’, *Saint-Luc Médical* 17.2. (1939); Loetitia Fairfield, ‘Le point de vue catholique sur la loi allemande de stérilisation’, vertaald door Dr. F. Verdoodt, *Saint-Luc Médical* 17.5. (1939).

³⁰⁶ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 239.

³⁰⁷ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 24.

³⁰⁸ ‘La loi allemande sur la stérilisation’, 58, 61-65.

³⁰⁹ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 15; De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 15.

³¹⁰ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 120.

³¹¹ Zie daarover de opsommingen van De Guchteneere en Kiselstein: De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 25; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 51.

³¹² Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 243-244.

nazi-Duitsland gesteriliseerd zouden moeten worden om het “ras” van degeneratie te redden. Volgens de berekeningen van de nationaalsocialistische krant *Völkischer Beobachter* zouden er namelijk zo’n 410 600 mensen gesteriliseerd moeten worden. Volgens Janssen was de Duitse publieke opinie daar zelfs zo hard van geschrokken dat de ministeriële adviseur en auteur van de wet Arthur Gütt zich genoodzaakt voelde om te verklaren dat de cijfers overdreven waren door de pers.³¹³ In de Verenigde Staten daarentegen, waren er tot op dat moment nog “maar” 16 066 mensen gesteriliseerd volgens Janssen en Kiselstein.³¹⁴ Ook Niedermeyer stelde dat het cijfer in de Verenigde Staten veel lager lag, maar hij gaf geen exact cijfer.³¹⁵

Een andere mogelijkheid was de opvatting van de staat in de nationaalsocialistische ideologie. Het was namelijk aan de staat om eugenetische maatregelen te treffen en zo een “eugenetisch gezonde” bevolking te realiseren. Mogelijk voelden sommige katholieken zich bedreigd aangezien de eugenetische ideologie een inperking van de macht van de katholieke dokters van Saint-Luc zou kunnen vormen.³¹⁶ Zo stelde Janssen namelijk:

“La théorie et la pratique de la stérilisation légale reposent sur une fausse conception de l’Etat, qui est en opposition flagrante et radicale avec les conceptions de la saine philosophie et de la doctrine catholique.”³¹⁷

De Guchteneere combineerde verschillende van die verklaringen in zijn analyse. Volgens hem onderscheidde de Duitse wetgeving zich namelijk in “zijn grondigheid, de omvang van zijn realisaties en de radicale intentie die ten grondslag lag aan de totstandkoming ervan”. Daarnaast was een dergelijke ingrijpende wetgeving volgens hem typisch voor de “totalitaire opvatting van de staat die aan de basis lag van het naziregime”.³¹⁸

In het debat rond sterilisatiewetgevingen werd nazi-Duitsland overwegend weggezet als het voorbeeld dat niet te volgen was. Het standpunt van fascistisch Italië daarentegen genoot wel aanzien binnen de *Société de Saint-Luc*. Eugenetici in Italië stonden dan ook veel afwijzender tegenover negatief eugenetische maatregelen. Eugenetische sterilisatie werd afgewezen en in de plaats daarvan focuste men op “positieve neolamarckiaanse” maatregelen.³¹⁹ Dat kwam sterk overeen met het standpunt van de leden van Saint-Luc. Zo schreef De Guchteneere in 1930 dat fascistisch Italië zich realiseerde dat het grote eugenetische probleem het gebrek aan geboortes was. Dat gebrek aan geboortes was volledig te wijten aan de neomalthusiaanse geboortepropaganda. Die propaganda bereikte vooral de “superieure” klassen. De Guchteneere schreef echter dat de Italiaanse fascistische president Mussolini hier gelukkig tegen aan het reageren was en sterilisatie expliciet had veroordeeld. In de plaats daarvan beseftte Mussolini volgens De Guchteneere dat “de christelijke geest in de familie en de samenleving” hersteld moest worden door middel van een christelijke morele opvoeding.³²⁰ Dat komt overeen met de observatie van

³¹³ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 245-246.

³¹⁴ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 242-243; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 49.

³¹⁵ Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 439.

³¹⁶ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 221-222.

³¹⁷ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 251.

³¹⁸ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 24, 27.

³¹⁹ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 381-384.

³²⁰ D. G., ‘Quelques aspects du problème de la dénatalité en Italie par le R. P. Gemelli, Recteur de l’Université catholique de Milan (Bulletin de la Fédération italienne des hommes catholiques Supplément médical, février 1929)’, *Saint-Luc Médical* 8.2. (1930), 41-42. Hoogstwaarschijnlijk gaat het hier over Raoul De Guchteneere.

verschillende onderzoekers dat fascistisch Italië mee aan de wieg stond van een herdefiniëring van eugenetica gebaseerd op katholieke leest.³²¹ Die herdefiniëring sloot perfect aan bij de specifieke eugenetica en het eugenetische bewustzijn dat de leden van de *Société de Saint-Luc* reeds promootten. Volgens dokter De Guchteneere waren de ideeën van Mussolini dan ook “[...] *en concordante absolue avec nos croyances*.”³²²

Voor de figuur van Agostino Gemelli was essentieel in het promoten van katholieke eugenetica. Gemelli was een Italiaanse dokter en Franciscans theoloog. Hij was de hoogstgeplaatste katholieke theoloog die een verzoening tussen eugenetica en religie voorstelde en de meest uitgesproken voorstander van eugenetica in de Latijnse wereld.³²³ Ook in Saint-Luc genoot Gemelli duidelijk veel aanzien. In 1936 werd zelfs een tekst van vijftientwintig bladzijden van Gemelli volledig overgenomen. Daarin stelde Gemelli, net zoals de leden van Saint-Luc, het belang van omgevingsfactoren en hygiënische maatregelen centraal.³²⁴ Eugenetische sterilisatie wees hij af en hij vermeldde dat “zowel positieve als negatieve eugenetica” afgewezen was door de paus in het decreet van de Heilige Officie van 21 maart 1931.³²⁵ Vlak daarna stelde hij echter dat “donner quelques conseils hygiéniques” zeker niet “in strijd is met het gezonde verstand” en dat de Katholieke Kerk vooral tegen het feit was dat het eugenetische doel boven alle andere doelen geplaatst werd.³²⁶ Met andere woorden: Gemelli beargumenteerde dat de Katholieke Kerk niet tegen eugenetica zelf was, maar wel tegen te agressieve methodes om eugenetische problemen op te lossen.³²⁷ De zeer hooggeplaatste figuur van Gemelli toonde dus hoe een afwijzing van eugenetische sterilisatie niet noodzakelijk een afwijzing van eugenetica in zijn geheel moest betekenen. Op dat vlak was hij dus een belangrijk voorbeeld voor de leden van Saint-Luc.

Over het algemeen keken de leden van Saint-Luc dus overwegend naar Amerikaanse, nazi-Duitse en Italiaanse eugenetica als voorbeelden. Daarbij waren de Amerikaanse en nazi-Duitse eugenetica geen voorbeelden om na te volgen, maar tegelijk lieten de Amerikaanse eugenetische familiestudies duidelijk een sterke indruk na. In de Italiaanse eugenetica vonden de leden van Saint-Luc echter een veel beter voorbeeld, dat ook nog eens een sterkere legitimiteit genoot, aangezien het de zegen van de Katholieke Kerk leek te hebben. Vooral het debat rond eugenetische sterilisatie was bepalend voor de houding die ze aannamen tegenover de buitenlandse eugenetica.

2.2. Argumentatie tegen eugenetische sterilisatie

*“L’opinion des théologiens catholiques est presque unanime à condamner la stérilisation purement eugénique [...]”*³²⁸

³²¹ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 11.

³²² D. G., ‘Quelques aspects du problème de la dénatalité en Italie’, 41-42.

³²³ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 117.

³²⁴ Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique’, 411.

³²⁵ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 119; Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique’, 426.

³²⁶ Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique’, 402.

³²⁷ Gillette, ‘Agostino Gemelli and the Latin Eugenics Movement’, 92.

³²⁸ De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 15.

In 1929 concludeerde De Guchteneere de bijdrage 'La stérilisation des psychopathes et anormaux' met de woorden dat eugenetische sterilisatie absoluut af te keuren was. Alle leden van de Société de Saint-Luc zouden zich daarbij aangesloten hebben.³²⁹ De vraag is echter welke argumentatie er gehanteerd werd in die afkeuring. Zoals ik in het eerste hoofdstuk reeds aantoonde, werd het eugenetische discours en eugenetische argumentatie gehanteerd ten voordele van een katholieke eugenetica. Door op de argumentatie tegen sterilisatie in te gaan, zal ik hier onderzoeken in welke mate hetzelfde principe speelde bij die negatief eugenetische maatregel.

Een eerste belangrijk argument dat aangehaald werd tegen eugenetische sterilisatie, was de vraag of de staat wel het recht had om eugenetische sterilisatie op te leggen.³³⁰ Bij de analyse van de veroordelingen van sterilisatie valt namelijk op dat de invoering van sterilisatie vooral veroordeeld werd omdat het de staat was die het invoerde.³³¹ In 1932 wijdde kanunnik Kiselstein bijvoorbeeld het grootste deel van zijn artikel met de voornaamste misvattingen in de eugenetica aan het "staatsabsolutisme" dat een sterilisatiewetgeving zou veroorzaken. Volgens hem zou een dergelijke wetgeving ervoor zorgen dat individuen ondergeschikt werden gemaakt aan het algemeen belang, wat niet te accepteren was.³³² Het standpunt van Kiselstein past in een bredere afkeer van Belgische katholieken van elke vorm van staatsinterventie. Verschillende onderzoekers traceerden die afkeer tot de Franse revolutie, waarbij de maatregelen van de Franse Republiek en later Naopoleon om de economische en politieke macht van de Katholieke Kerk te breken tot een sterke weerstand van de Zuid-Nederlandse clerus leidden. De daaropvolgende repressie van de clerus zou voor een blijvende afkeer van staatsinmenging zorgen.³³³ De argumentatie tegen eugenetische sterilisatie van de leden van Saint-Luc werd dus in sterke mate gekenmerkt door dat anti-etatisme. De publicatie van *Casti Connubii* droeg daar verder aan bij en verspreidde het idee verder dat de staat geen recht had om direct over zijn onderdanen te beschikken, niet alleen in Saint-Luc, maar in katholieke kringen wereldwijd. Wetgeving op basis van eigenbelang van de staat zou het ware doel van gemeenschapsgevoel ondermijnen.³³⁴

Verschillende andere artikelen deelden dat standpunt en benadrukten dat de staat niet het recht zou mogen hebben om de integriteit van het lichaam te schenden.³³⁵ De enige situatie waarin dat volgens de katholieken wel toe te staan was, was als sterilisatie gebruikt werd als strafmaatregel.³³⁶ Als er echter mensen met een mogelijk "gedegenereerd" nageslacht onderworpen zouden worden aan sterilisatie, wilde dat zeggen dat het hebben van

³²⁹ Ik heb niemand gevonden die zich voorstander van eugenetische sterilisatie verklaarde. Meerdere bijdragen halen ook aan dat de afwijzing van eugenetische sterilisatie in Saint-Luc unaniem was: Vervaeck, 'La stérilisation des criminels et anormaux dangereux', 15; De Guchteneere, 'La stérilisation des psychopathes et anormaux', 15.

³³⁰ Vervaeck, 'La stérilisation des criminels et anormaux dangereux', 14; Janssen, 'Les lois sur la stérilisation', 249; Gemelli, 'Lacunes et incertitudes de l'eugénique', 402.

³³¹ Vervaeck, 'La stérilisation des criminels et anormaux dangereux', 14; Janssen, 'Les lois sur la stérilisation', 255.

³³² Kiselstein, 'L'Eugénique: erreurs fondamentales', 83-87. In zijn bijdrage van 1936 herhaalde hij hetzelfde standpunt: Kiselstein, 'La stérilisation légale devant la conscience chrétienne', 55-58.

³³³ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 16-17; Emiel Lamberts, 'Liberal State and Confessional Accommodation: The Southern Netherlands', in *Political and Legal Perspectives: The Dynamics of Religious Reform in Northern Europe, 1780-1920*, onder redactie van Keith Robbins, (Leuven: Leuven University Press, 2010), 102-104; Vincent Dujardin e.a., *Nieuwe geschiedenis van België*, (Tielt: Lannoo, 2005), 34.

³³⁴ Leon, *An Image of God*, 108.

³³⁵ Gemelli, 'Lacunes et incertitudes de l'eugénique', 402; De Guchteneere, 'En marge de l'Encyclique "Casti Connubii"', 16.

³³⁶ Kiselstein, 'L'Eugénique: erreurs fondamentales', 84-85; H. 'Sterilisatie en erfelijke aanleg', 482.

een slechte erfelijkheid beschouwd werd als een misdaad, en dat mocht volgens Janssen niet gebeuren. Zeker arme mensen, die door hun armoede indirect degenereren, aangezien ze in slechte omstandigheden leven, zouden onder de te bestraffen mensen kunnen vallen, wat niet toegestaan zou mogen worden. Daarnaast wilden sommigen ook gesteriliseerd worden “uit neomalthusiaanse overwegingen”, namelijk als contraceptie, dus als straf was het absoluut niet effectief. Zo haalde Janssen aan in 1934 dat er aan dokter Sharp uit Indiana 176 mensen gevraagd hadden om gesteriliseerd te worden. Hij concludeerde: “*Curieuse punition, sans doute, que l’on désire subir et que l’on recommande même aux autres !*”³³⁷

Het eerste argument tegen sterilisatie was dus het gevaar van staatsabsolutisme. Langhendries heeft in zijn doctoraat reeds uitgewerkt dat het voornaamste probleem dat de katholieken van Saint-Luc hadden met een sterilisatiewetgeving het feit was dat een wetgeving de staat te veel macht zou geven.³³⁸ Die observatie wordt hier opnieuw bevestigd. Op het einde van de jaren 1930 verschenen er verschillende publicaties over de rol die de staat zou moeten spelen in de geneeskunde.³³⁹ In die publicaties is er, net zoals in het vorige hoofdstuk, te zien hoe katholieke artsen een grote mate van invloed willen behouden over de reproductieve rechten van de bevolking. Elke verplichting zou wetgeving van de staat betekenen en dus een beperking van de macht die katholieke artsen zouden hebben over hun patiënten. Het was niet aan de staat om de reproductie van de onderdanen te controleren, vooral omdat dat de taak van de Kerk was.³⁴⁰

De Kerk speelde een belangrijke rol in het sterilisatiedebat, zeker na de publicatie van de encycliek *Casti Connubii* van paus Pius XI in 1930. Naar die encycliek, die sterilisatie afwees, werd dan ook vaak verwezen.³⁴¹ Dat argument woog zwaar door, aangezien de autoriteit van de paus niet in twijfel getrokken kon worden. Zo stelde Janssen in 1934:

*“Roma locuta est, causa finita est.”*³⁴²

Rome heeft gesproken, dus de zaak is afgedaan. *Casti Connubii* liet echter nog veel ruimte voor interpretatie.³⁴³ De discussie was nog niet afgelopen, zoals de verschillende artikelen die nog gepubliceerd werden in *Saint-Luc Médical* aantonen. Verschillende leden van Saint-Luc haalden ook andere religieuze argumenten aan om het standpunt van de paus kracht bij te zetten. De Guchteneere en kanunnik Kiselstein voegden bijvoorbeeld de onschendbaarheid van het lichaam toe als argument. Mentale problemen waren volgens De Guchteneere geen excuus om aan de onschendbaarheid van het lichaam te raken.³⁴⁴ De Guchteneere en kanunnik Kiselstein benadrukten dan weer de

³³⁷ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 250-251, 255, 263-264.

³³⁸ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 219.

³³⁹ L. Arts S.J. ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.’, *Saint-Luc Médical* 16.2. (1938); kanunnik Dermine, ‘Note sur une Politique d’Hygiène, d’Assistance d’Hygiène et de Santé publique’, *Saint-Luc Médical* 16.3. (1938); kanunnik Dermine, ‘L’état et la médecine’, *Saint-Luc Médical* 16.6. (1938).

³⁴⁰ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 220-221; Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 42.

³⁴¹ ‘La loi allemande sur la stérilisation’, 57; Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 256; Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique’, 402; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 58; Laureys, ‘La valeur thérapeutique de la Castration’, 177.

³⁴² Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 256.

³⁴³ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 46; Lepicard, ‘Eugenics and Roman Catholicism An Encyclical Letter in Context’, 527.

³⁴⁴ De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 76; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 58.

spirituele waarde van de mens en het recht op het krijgen van kinderen.³⁴⁵ Dat was niet louter een recht, maar het fundamentele doel van het huwelijk en woog dan ook zwaarder door dan het recht van de staat om gezonde burgers te hebben.³⁴⁶ Sterilisatie zorgde dus voor een schending van de rechten van de persoon en van het doel van het huwelijk. Het was bijgevolg een neomalthusiaanse praktijk, die moest veroordeeld worden.³⁴⁷

Het gebruik van een dergelijke neomalthusiaanse praktijk was niet goed te praten, ook niet als er daardoor “gedegenereerde” kinderen zouden vermeden worden. Een eerste reden dat de katholieken van Saint-Luc daarvoor aanhaalden, was het Bijbelse principe dat de ingreep van sterilisatie alleen zou mogen gebeuren als het iets ergers dan de ingreep zelf zou vermijden. Zo mocht sterilisatie gebeuren als het niet als doel had om te steriliseren, maar wel als het iemand zou kunnen genezen van een ziekte. Puur eugenetische redenen waren echter niet genoeg om een dergelijke ingreep toe te staan.³⁴⁸ Daar kwam ook een tweede principe bij, namelijk “*melius est sic esse quam penitus non esse*.” Dat principe hield in dat het nog steeds beter is voor kinderen om “zo” (met gebreken) ter wereld te komen, dan helemaal niet te bestaan. Na hun dood zouden ze namelijk nog steeds naar de hemel gaan, waar ze vrij van gebreken zouden leven.³⁴⁹

Niet iedereen was het echter eens met dat argument. In een boekbespreking van een bijdrage van de Nederlandse priester en moraaltheoloog Felix van de Loo probeerde de Guchteneere het argument van “*melius est sic esse quam penitus non esse*” te ontkrachten.³⁵⁰ Volgens De Guchteneere werd dat argument vaak gebruikt om te zeggen dat ouders zich geen zorgen moesten maken over wat ze al dan niet erfelijk doorgaven. Van de Loo stelde echter dat dat argument te vaak werd gebruikt om te veel goed te praten, zoals buitenechtelijke relaties.³⁵¹ Het idee dat kinderen in alle omstandigheden er beter wel waren, moest rekening houden met het feit dat ouders hun verantwoordelijkheid ten opzichte van hun kinderen niet mochten vergeten. Aan die “moralistes trop zélés” zei van de Loo dat controle van de passies minstens even belangrijk is.³⁵² De Guchteneere haalde dus een belangrijk argument tegen sterilisatie onderuit: ouders waren dus wel verantwoordelijk voor de staat van degeneratie van hun kinderen, zelfs nog voor ze getrouwd waren.

Hetzelfde argument werd aangehaald door H. Hendrickx in 1938, door middel van een bespreking van de boeken *Eugenik en Eugenik en Katholizismus* van Joseph Muckermann. Hendrickx opende die bespreking met de woorden dat verschillende auteurs in de discussie rond de sterilisatiewetgeving in nazi-Duitsland “veel overhaasting, overdrijving en een gebrek aan wetenschappelijke geest” tonen. Muckermann besprak namelijk eugenetica, de

³⁴⁵ Kiselstein, ‘L’Eugénique: erreurs fondamentales’, 82; De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 16.

³⁴⁶ ‘La loi allemande sur la stérilisation’, 59; ‘La stérilisation chez la femme au point de vue moral’, 33.

³⁴⁷ ‘La stérilisation chez la femme au point de vue moral’, 33.

³⁴⁸ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 247.

³⁴⁹ Kiselstein, ‘L’Eugénique: erreurs fondamentales’, 83; ‘La loi allemande sur la stérilisation’, 60; Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 253; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 59-60.

³⁵⁰ De Guchteneere, ‘« Melius est sic esse, quam penitus non esse »’, 104; Vincent van der Burg, ‘Felix van de Loo’, in *Biografisch Woordenboek Gelderland deel 6: Bekende en onbekende mannen en vrouwen uit de Gelderse geschiedenis*, onder redactie van Ingrid Jacobs, (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2007), 87-89.

³⁵¹ De Guchteneere, ‘« Melius est sic esse, quam penitus non esse »’, 104-105.

³⁵² De Guchteneere, ‘« Melius est sic esse, quam penitus non esse »’, 105.

wetenschap die voor velen al wat taboe leek geworden te zijn.³⁵³ Volgens Hendrickx toonde Muckermann echter aan dat eugenetica niet in tegenstelling was met de geest van de encycliek *Casti Connubii*. Volgens hem benadrukte de encycliek namelijk het belang van goede opvoeding. Muckermann gaf daar de interpretatie aan dat ouders ook de taak hadden om geen degeneratie door te geven aan hun kinderen. Ouders die dus, wetende dat ze een zekere kans hadden om slechte eigenschappen door te geven aan hun kinderen, toch kozen om kinderen te krijgen, troffen schuld. Koppels met een slechte erfelijkheid waren namelijk niet veel anders dan bloedverwanten van de derde graad die trouwden en daar had de Kerk reeds maatregelen tegen getroffen.³⁵⁴

Zowel De Guchteneere als Hendrickx creëren hier dus een sterk narratief van schuld ten aanzien van ouders met slechte erfelijkheid die toch kinderen krijgen. Dat is niet onschuldig. Gezien het feit dat sterilisatie door paus Pius XI wel toegestaan was als strafmaatregel, zou een dergelijk narratief van schuld gebruikt kunnen worden om sterilisatie van ouders met een slechte erfelijkheid goed te praten. De ouders begingen namelijk een soort van misdaad tegen hun toekomstige kinderen door hen te belasten met die slechte erfelijkheid. Vandaar is het maar een kleine stap om eugenetische sterilisatie wel toe te staan. Als ouders namelijk “schuld” trof, kwam eugenetische sterilisatie in de praktijk neer op penale sterilisatie, wat wel toegestaan werd door de Katholieke Kerk. Niet iedereen was het dus eens met het idee dat “gedegenereerde” kinderen er mochten zijn als de andere opties sterilisatie was.

Daarnaast is er in de redenering dat “gedegenereerde” kinderen beter wel geboren zouden worden, een fundamentele tegenstrijdigheid te zien. Als het gaat over sterilisatie, was het wel beter dat “gedegenereerde” kinderen geboren werden dan dat ze vermeden werden door middel van sterilisatie. Zoals het vorige hoofdstuk echter aantoonde, steunden de katholieken van Saint-Luc over het algemeen wel maatregelen zoals een voorhuwelijks onderzoek of onthouding binnen het huwelijk, ook vanuit eugenetische redenen. Die maatregelen hadden ook als gevolg en zelfs als expliciet doel dat er geen “gedegenereerde” kinderen werden geboren. De katholieke argumentatie die stelde dat “gedegenereerde” kinderen wel geboren mochten worden, botste dus met de eugenetische standpunten die dat net zo veel mogelijk wilden vermijden. Het probleem lijkt dus niet te liggen bij het feit dat sterilisatie ervoor zorgt dat er geen “gedegenereerde” kinderen meer zijn, maar bij de maatregel van sterilisatie zelf. Een mogelijke verklaring voor dat verschil in houding tegenover sterilisatie aan de ene kant en voorhuwelijks maatregelen of onthouding aan de andere kant, lijkt te zijn dat een voorhuwelijks onderzoek of onthouding nog relatief vrijblijvend was en onder controle van de Kerk stond. Sterilisatie daarentegen moest door de staat geregeld worden en haalde elke mogelijkheid van reproductie in de toekomst weg.

De mogelijkheid tot reproductie moest echter opgehouden worden, aangezien de eugenetische wetenschap vaak niet met honderd procent zekerheid kon zeggen of iets al dan niet erfelijk doorgegeven zou worden. De onzekerheid van de eugenetische wetenschap was reeds in 1912 door Italiaanse wetenschappers op het Internationaal Congres van Eugenetica aangehaald.³⁵⁵ De leden van Saint-Luc hanteerden een gelijkaardig discours

³⁵³ Hendrickx, ‘L’Eugénique de point de vue catholique’, 199.

³⁵⁴ Hendrickx, ‘L’Eugénique de point de vue catholique’, 197-198.

³⁵⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 379.

en wezen in hun bijdragen ook op die beperkingen van de eugenetische wetenschap.³⁵⁶ Het waren namelijk niet altijd “de abnormalen” die ook “abnormale” kinderen kregen.³⁵⁷ Volgens De Guchteneere bijvoorbeeld was er maar een kleine minderheid van kwalen waarvan “de erfelijkheid volstrekt pathologisch” was.³⁵⁸ Daarnaast werden er misschien zelfs gewilde eigenschappen onbedoeld uitgefilterd door sterilisatie. “Normale” mensen of zelfs genieën werden namelijk soms ook geboren uit “gedegenereerde” families.³⁵⁹

Als volgend argument haalden Vervaeck, De Guchteneere en Janssen de blastotoxie-theorie van Vervaeck aan. Die theorie hield in, zoals in het eerste hoofdstuk reeds uitgelegd werd, dat bepaalde mensen “gedegenereerd” waren doordat slechte hygiënische omstandigheden van de ouders mutaties hadden veroorzaakt bij de verwekking van de persoon.³⁶⁰ Sterilisatie kon daar niets tegen doen, wat dus wilde zeggen dat sterilisatie sowieso niet alle vormen van degeneratie tegenhield.³⁶¹ Volgens Vervaeck zou blastotoxie zelfs voor meer degeneratie zorgen dan erfelijke factoren. De staat zou zich dus in de eerste plaats moeten bezighouden met die factoren van degeneratie te bestrijden door middel van hygiënische maatregelen.³⁶²

Een volgend probleem waar de eugenetische wetenschap volgens de auteurs van Saint-Luc op stootte, was het feit dat er heel veel mensen gesteriliseerd moesten worden voordat sterilisatie überhaupt een effect zou hebben. Volgens de berekeningen van de nationaalsocialistische krant *Völkischer Beobachter* zouden er in Duitsland namelijk zo’n 410 600 mensen gesteriliseerd moeten worden.³⁶³ Ook in België zouden het veel mensen zijn. Zo stelde De Guchteneere:

*“Pour être efficace, la stérilisation devrait donc atteindre tous les porteurs de germes éventuels, psychopathes, névrosés, hystériques, épileptiques, etc., c'est-à-dire une forte proportion de la population actuelle.”*³⁶⁴

De grote aantallen zorgden er volgens verschillende leden van Saint-Luc voor dat sterilisatie veel te veel tijd in beslag zou nemen voor het effect had. Opvallend veel bijdragen haalden berekeningen aan die dat aantoonde.³⁶⁵ Janssen bijvoorbeeld haalde de berekeningen aan van Reginald Punnett, professor genetica aan de universiteit van

³⁵⁶ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 13; Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 252, 263; Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique’, 403; De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 15-16; Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 442; H. ‘Sterilisatie en erfelijke aanleg’, 481-482; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 34; Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 128.

³⁵⁷ De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 15-16; H. ‘Sterilisatie en erfelijke aanleg’, 482.

³⁵⁸ De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 76.

³⁵⁹ Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 438-439; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 38.

³⁶⁰ De Bont, ‘Metten en verzoenen’, 204.

³⁶¹ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 13; Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 258; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 37.

³⁶² Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 258.

³⁶³ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 245-246.

³⁶⁴ De Guchteneere, ‘Les arguments contre la stérilisation des anormaux’, 108.

³⁶⁵ Gemelli, ‘Lacunes et incertitudes de l’eugénique’, 421; De Guchteneere, ‘La réponse de la biologie aux mesures de stérilisation eugénique’, 411; Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 257; Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 438; H. ‘Sterilisatie en erfelijke aanleg’, 482; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 37.

Cambridge en volgens Janssen “une des plus grandes autorités en matière d'eugénique et particulièrement compétent dans la science des lois de l'hérédité”.³⁶⁶ Punnett, die duidelijk een sterke wetenschappelijke autoriteit genoot, had volgens Janssen berekend dat er 216 generaties gesteriliseerd zouden moeten worden voordat het aantal “misvormden” terug te brengen was van één op de honderd inwoners tot één op de tienduizend. En zelfs dan nog zouden niet alle “gedegenereerde” mensen gevonden worden, aangezien erfelijk overdraagbare “degeneraties” bij sommige mensen hun hele leven verborgen zou blijven en pas op het moment dat ze kinderen kregen duidelijk zou worden welke kwalen ze erfelijk doorgaven. Daarnaast hadden mensen ook geen enkele reden om mee te werken aan een onderzoek waar mogelijk uit zou blijken dat ze “gedegenereerd” zijn.³⁶⁷

Opnieuw wijst die wetenschappelijke argumentatie op een fundamentele tegenstrijdigheid in de eugenetische standpunten van de leden van Saint-Luc. Zoals we in het vorige hoofdstuk al zagen, eigenden verschillende katholieke artsen van de *Société de Saint-Luc* zich het recht toe om te bepalen wie er al dan niet mocht trouwen op basis van een voorhuwelijks onderzoek. Dezelfde artsen stelden echter in hun argumentatie tegen sterilisatie dat de wetenschap die zou moeten bepalen of iemand al dan niet gesteriliseerd moet worden, veel te onzeker was of dat sterilisatie pas over te veel generaties effect zou hebben. Toch was diezelfde wetenschap volgens hen wel zeker genoeg om te bepalen wie ze het advies zouden moeten geven of onder druk zouden moeten zetten om niet te trouwen. Daarnaast stelden ze een voorhuwelijks onderzoek voor, ondanks het feit dat ze tegen sterilisatie al beargumenteerd hadden dat mensen geen enkele reden hadden om mee te werken aan een onderzoek waaruit zou kunnen blijken dat ze “gedegenereerd” zijn.

Bij sterilisatie kwam niettemin een extra argument bij, aangezien de operatie verschillende gevolgen had voor de mensen die hem ondergingen. Een aantal leden van Saint-Luc haalden dan ook de persoonlijke gevolgen aan die sterilisatie had op de persoon die de operatie moest ondergaan. Vooral voor de mogelijk zware medische gevolgen van sterilisatie bij vrouwen werd gewaarschuwd.³⁶⁸ H. Hendrickx haalde zo aan dat 1% van de vrouwen stierf na de operatie.³⁶⁹ Sommige leden van Saint-Luc maakten zich ook zorgen dat de operatie overwegend armere vrouwen zou treffen.³⁷⁰ Ze wisten namelijk aan de hand van de cijfers van gesteriliseerden uit nazi-Duitsland dat vrouwen inderdaad vaker sterilisatie opgelegd werd.³⁷¹ Daarnaast haalden ze ook aan dat vrouwen na de sterilisatie vaak net meer mentale problemen hadden dan ervoor. Bovendien hadden verschillende vrouwen zelfs zelfmoord gepleegd na de operatie. Ook voor mannen was de operatie niet zo onbeduidend als vaak voorgesteld werd.³⁷² Tot slot werd

³⁶⁶ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 257; The Editors of Encyclopaedia Britannica, ‘Reginald Punnett’, in *Britannica Academic*, geraadpleegd 5 juni 2026, <https://academic-eb-com.kuleuven.e-bronnen.be/levels/collegiate/article/Reginald-Punnett/61918>.

³⁶⁷ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 257, 263.

³⁶⁸ De Guchteneere, ‘Les arguments contre la stérilisation des anormaux’, 108; De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 16.

³⁶⁹ Het is onduidelijk waar Hendrickx zich op baseerde voor dit cijfer. Hij haalde alleen aan dat “men” dat “vermeldt”. H. ‘Sterilisatie en erfelijke aanleg’, 482.

³⁷⁰ Dr. J. Okinczyc, ‘Premier Congrès International des Médecins Catholiques – Les conditions d’un ordre social chrétien et le rôle du Médecin catholique dans son avènement’, *Saint-Luc Médical* 13.4. (1935), 276-277.

³⁷¹ Dinu en Barow, ‘The History of Eugenics’, 5.

³⁷² Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 440.

er ook nagedacht over het signaal dat een dergelijke operatie gaf aan de mensen die gesteriliseerd zouden moeten worden. Sommige leden van Saint-Luc maakten zich zorgen om het sociale stigma dat sterilisatie met zich mee zou brengen. Daarnaast zou een gedwongen eugenetische sterilisatie bij verschillende gesteriliseerde mensen voor een minderwaardigheidscomplex zorgen. Sterilisatie zou namelijk gevoelens van inferioriteit en wrok veroorzaken, waardoor hun antisociaal gedrag net zou toenemen.³⁷³

Ook het financiële argument dat sterilisatie goedkoper zou zijn dan alle “gedegenereerde” mensen in instellingen te houden, werd verschillende keren weerlegd door de katholieke artsen. De Guchteneere stelde al in 1929 al dat het niet bewezen was dat sterilisatie goedkoper zou zijn. Janssen stelde zelfs de vraag of sterilisatie niet net duurder was dan bijvoorbeeld segregatie.³⁷⁴ Sommige “gedegenereerde” mensen zouden namelijk, als ze op zichzelf werden gelaten, nog steeds niet normaal functioneren in de maatschappij, waardoor ze toch op de kosten van de samenleving terecht zouden komen.³⁷⁵ Of het nu duurder was of goedkoper, volgens sommigen mocht het financiële argument nooit doorwegen. Zo verscheen er in 1934 bijvoorbeeld een bijdrage in Saint-Luc die stelde dat de cijfers over de kosten die sterilisatie zou besparen misschien wel mochten kloppen, maar dat sterilisatie toch nooit toegestaan zou mogen worden. Financieel gewin kon namelijk nooit goedpraten dat de moreel verkeerde maatregel van sterilisatie toegepast zou worden.³⁷⁶

Een laatste, maar zeer belangrijk argument dat werd aangehaald, is het feit dat sterilisatie de seksuele wellust niet onderdrukte en volgens sommigen zelfs een stijging in libido veroorzaakte.³⁷⁷ Verschillende leden van Saint-Luc haalden dan ook aan dat sterilisatie nieuwe gevaren inhield, namelijk immoraliteit, concubinage, prostitutie, seksuele promiscuïteit, etc.³⁷⁸ Zeker voor de vrouw was de angst voor zwangerschap namelijk vaak een rem op haar zogenaamde seksuele promiscuïteit en die zou wegvallen als ze gesteriliseerd zou worden. Na de sterilisatie zou ze dus nog steeds seks hebben (en misschien zelfs meer) en op die manier venerische ziekten verspreiden.³⁷⁹

Die gevaren werden onderstreept door de dramatische anekdotische voorbeelden die de katholieken van Saint-Luc aanbrachten over gesteriliseerde personen die in de daaropvolgende seksuele losbandigheid venerische ziekten verspreidden naar verschillende voordien “niet-gedegenereerde” personen.³⁸⁰ Zo vertelde Janssen een verhaal over een meisje van zeventien jaar dat na haar sterilisatie de favoriete seksuele partner van verschillende jongens van het dorp was geworden, aangezien er bij haar geen risico op zwangerschap was. Na een korte tijd had ze echter

³⁷³ De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 16; H. ‘Sterilisatie en erfelijke aanleg’, 482; Carp, ‘La stérilisation d'un point de vue d'Eugénésie négative’, 429-430.

³⁷⁴ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 262.

³⁷⁵ De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 76; Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 245.

³⁷⁶ ‘La loi allemande sur la stérilisation’, 59.

³⁷⁷ H. ‘Sterilisatie en erfelijke aanleg’, 482; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 54, 59.

³⁷⁸ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 13; De Guchteneere, ‘Les arguments contre la stérilisation des anormaux’, 108; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 54; Dr. Edouard Laduron, ‘Compte rendu du IIe Congrès International des Médecins Catholiques’, *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936), 337; Carp, ‘La stérilisation d'un point de vue d'Eugénésie négative’, 428.

³⁷⁹ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 252, 265-266.

³⁸⁰ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 266; Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 440.

gonorroe gekregen en verschillende jongens besmet, die dan weer op hun beurt verschillende meisjes en vrouwen besmet hadden.³⁸¹ Een soortgelijk verhaal haalde Albert Niedermeyer, een Duits gynaecoloog, ook aan in zijn publicatie in Saint-Luc. Dit keer ging het om een jongeman die allerlei meisjes met syfilis en gonorroe had besmet.³⁸² Sterilisatie kon dus volgens dergelijke horrorverhalen als het ware voor een lokale uitbraak van venerische ziekten zorgen. Zoals Langhendries reeds vermeldde, was het argument van seksuele immoraliteit een sterk argument in de katholieke context.³⁸³

Daarnaast zou ik willen beargumenteren dat het argument van seksuele immoraliteit ook diende als een eugenetisch argument. Pozzi observeerde reeds het gebruik van eugenetische argumentatie door katholieken tegen aspecten van eugenetica die zij als neomalthusiaans zagen. Zo stelde de Italiaanse jezuïet Angelo Bruccleri bijvoorbeeld dat het malthusiaanse idee om huwelijken uit te stellen zodat er minder kinderen geboren zouden worden, inherent eugenetisch slecht is. Als ouders namelijk op latere leeftijd trouwden, zouden ze ook op latere leeftijd kinderen krijgen. De meest gezonde kinderen werden echter door jonge ouders verwekt. Malthusianisme en het neomalthusianisme dat er uit voortvloeide, was dus eugenetisch slecht.³⁸⁴ Een soortgelijke strategie werd ook gebruikt voor sterilisatie door de leden van Saint-Luc. Volgens verschillende auteurs van Saint-Luc leidde sterilisatie tot meer seksuele promiscuïteit en dus de verspreiding van venerische ziekten.³⁸⁵ Aangezien venerische ziekten ook door hen beschouwd werden als één van de voornaamste oorzaken van degeneratie, zorgde sterilisatie dus door die z gezegde onvermijdelijke verspreiding van venerische ziekten na de sterilisatie net voor meer degeneratie in de samenleving in plaats van minder.³⁸⁶ Het “dysgenetische” effect van eugenetische sterilisatie werd ook letterlijk benoemd door Janssen:

*“De la sorte, conclut le Dr. Fernald, la stérilisation est cause d’un accroissement de l’immoralité et de la propagation des maladies vénériennes. Comme celles-ci sont souvent une cause de dégénérescence, de maladies nerveuses, de troubles mentaux et d’idiotie, la loi aura l’effet contraire de celui qu’on en avait espéré.”*³⁸⁷

Sterilisatie werkte dus helemaal niet eugenetisch, maar net dysgenetisch.

De dokter Fernald die Janssen in het bovenstaande citaat citeerde, was de Amerikaanse dokter en eugeneticus Walter Elmore Fernald, die bekend stond om zijn werk met mensen met een verstandelijke handicap. Hoewel hij pleitte voor een humane behandeling van mensen met een verstandelijke handicap, speelde hij een actieve rol speelde in gedwongen sterilisaties en sprak hij consistent over “the burden of the feeble-minded” op de rest van de samenleving. Op het einde van zijn leven (hij overleed in 1924), veranderde hij echter van mening en keerde hij

³⁸¹ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 266.

³⁸² Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 440.

³⁸³ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 213.

³⁸⁴ Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 129-132.

³⁸⁵ De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 76; zie voetnoot De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 38; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 59.

³⁸⁶ De Guchteneere, ‘Les catholiques, doivent-ils être eugénistes?’, 8.

³⁸⁷ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 266.

zich tegen gedwongen sterilisatie.³⁸⁸ Gezien het feit dat Fernald zelf eerst een rol speelde in gedwongen sterilisatie, maar daarna van mening veranderde, is zijn mening citeren een strategische keuze van Janssen. Op die manier toonde hij aan dat zelfs mensen die eerst wel voorstander waren van gedwongen sterilisatie, uiteindelijk zich tegen sterilisatie keerden. Daarnaast is het opvallend dat Janssen het argument dat sterilisatie dysgenetisch is, als laatste plaatste, waardoor vooral dat argument blijft hangen bij de lezer. Twee andere leden van Saint-Luc haalden hetzelfde argument aan. De Nederlandse psychiater en hoogleraar psychiatrie van Leiden Eugène Carp concludeerde dat eugenetische sterilisatie “in strijd is met wat men van een echte eugenetische maatregel mag verwachten”.³⁸⁹ Ook Niedermeyer haalde hetzelfde argument aan op het einde van een alinea en stelde sarcastisch:

*“Où serait alors l’effet eugénique de la stérilisation?”*³⁹⁰

Ondanks het feit dat sterilisatie werd afwezen, toont dergelijke argumentatie dat het doel van eugenetica allerm minst was opgegeven. De Guchteneere stelde dan ook in zijn bijdrage van 1936 dat katholieken te vaak de fout maakten om eugenetica volledig te vereenzelvigen met sterilisatie of andere maatregelen die abnormalen elimineerden. Daarmee zou de volledige discipline van eugenetica in diskrediet gebracht worden, terwijl eigenlijk alleen bepaalde aspecten, zoals dus sterilisatie, in vraag zouden gesteld moeten worden.³⁹¹ Het standpunt van De Guchteneere is emblematisch voor hoe bepaalde methodes van eugenetica in Saint-Luc werden afgewezen, maar het eugenetische doel *an sich* niet in vraag gesteld werd. Meer nog, dat doel moest zelfs bereikt worden door andere, ook negatief eugenetische, methodes.

2.3. “Le vrai moyen de défendre la société contre les entreprises des tarés”: segregatie als alternatief voor sterilisatie³⁹²

Het belangrijkste alternatief voor sterilisatie dat werd aangehaald, was segregatie. Dezelfde teksten die sterilisatie afwezen, stelden segregatie voor als alternatief.³⁹³ Gezien het feit dat segregatie (zeker op basis van geslacht) er ook voor zorgt dat de voortplanting van “ongeschikte” elementen beperkt wordt, valt segregatie ook onder de negatief eugenetische maatregelen.³⁹⁴ Sophie Hicorne toonde reeds aan dat dat in België in de jaren 1920 segregatie ook als dusdanig beschouwd werd.³⁹⁵ Binnen de internationale wetenschappelijke literatuur is er echter

³⁸⁸ Philip M. Ferguson, ‘Walter E. Fernald’, in *Encyclopedia Britannica*, 1 januari 2026.
<https://www.britannica.com/biography/Walter-E-Fernald>.

³⁸⁹ Harry Stroeken, ‘Carp, Eugène Antoine Désiré Emile’, in *Psychoanalytisch Woordenboek*, 23 september 2013,
<https://psychoanalytischwoordenboek.nl/lemmas/carp-eugene-antoine-desire-emile/>; Carp, ‘La stérilisation d’un point de vue d’Eugénésie négative’ 433.

³⁹⁰ Niedermeyer, ‘La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale’, 440.

³⁹¹ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 39. De Guchteneere gaat niet in op wat hij bedoelde met andere maatregelen die abnormalen elimineerden, maar op basis van zijn tekst schat ik in dat het gaat om euthanasie en abortus.

³⁹² Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 59.

³⁹³ Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, 3; De Guchteneere, ‘Les arguments contre la stérilisation des anormaux’, 108; Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 59.

³⁹⁴ Herzog, *Sexuality in Europe*, 25.

³⁹⁵ Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angloise’, 76.

nog maar relatief weinig aandacht besteed aan de negatief eugenetische maatregel van segregatie in de katholieke eugenetica. Vaak werd katholieke eugenetica voorgesteld als zijnde positief en de negatief eugenetische maatregel van segregatie werd gezien als iets van de protestantse eugenetica. De negatief eugenetische maatregelen die voorgesteld werden door katholieken en dus niet pasten in het narratief van louter positieve eugenetica, werden wel vermeld, maar zo goed als niet uitgewerkt.³⁹⁶

Zoals Langhendries en Hicorne reeds aantoonde, was eugenetische segregatie in België echter wel belangrijk.³⁹⁷ De meest verregaande eugenetische maatregel die in België is doorgevoerd, is dan ook segregatie, aangezien de publieke opinie daar relatief positief tegenover stond.³⁹⁸ De Provinciale kostschool voor “abnormalen” te Waterloo was een eugenetische maatregel op basis van segregatie, die ook wel als de eerste eugenetische instelling van België beschouwd wordt.³⁹⁹ De school werd opgericht in 1926 en had als doel om “*de voortplanting van afwijkende personen te voorkomen; anders zal het kwaad zich uitbreiden en wellicht onoverkomelijk worden.*”⁴⁰⁰ Over het instituut in Waterloo heb ik niets gevonden in de bijdragen van Saint-Luc dus daar zal in deze masterproef niet verder op in gegaan worden, maar de invoering van die maatregel in België toont wel dat segregatie de eugenetische maatregel was die in België het meest geaccepteerd werd.⁴⁰¹

Het is dus essentieel om ook te kijken hoe de leden van Saint-Luc zich verhielden tot segregatie als eugenetische maatregel. De Raes stelt in zijn eigen onderzoek naar de katholieken van Saint-Luc dat de leden van Saint-Luc segregatie voorstelden, maar nooit echt als doel hadden om eugenetische segregatie in te voeren. Hij reduceerde dat voorstel tot louter bijkomende argumentatie tegen het idee dat sterilisatie goedkoper zou zijn.⁴⁰² Dat is echter in strijd met het feit dat, zoals in het eerste hoofdstuk vermeld werd, Ferdinand Daubresse al in 1925 segregatie voorstelde als een noodzakelijke maatregel om te voorkomen dat ongeschikten zich voortplanten.⁴⁰³ Daubresse poneerde dat niet als argumentatie tegen sterilisatie, aangezien hij het nog voor de nazi-Duitse sterilisatiewetten voorgestelde en niet refereerde naar de Amerikaanse sterilisatiewetten. Segregatie was dus voor Daubresse niet louter een argument dat als alternatief voor sterilisatie werd gegeven. Dat toont opnieuw aan dat, in tegenstelling tot wat lang gesteld werd in de historiografie, negatief eugenetische maatregelen niet allemaal werden afgewezen in België.⁴⁰⁴

Sommige leden van Saint-Luc gebruikten het wel als argument tegen sterilisatie. Zo stelde De Guchteneere bijvoorbeeld meerdere keren dat segregatie zelfs bij gesteriliseerde mensen nog steeds noodzakelijk zou zijn,

³⁹⁶ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 10, 22, 145, 196.

³⁹⁷ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 208-213; Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angoisse’, 83, 91.

³⁹⁸ Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angoisse’, 83.

³⁹⁹ De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 436; Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angoisse’, 83.

⁴⁰⁰ Provincie Brabant, *Ferme-école provinciale pour enfants anormaux établie à Waterloo* (Brussel: Gouvernement provincial du Brabant, 1926), 3; Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angoisse’, 95.

⁴⁰¹ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 208-213.

⁴⁰² De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 456-457.

⁴⁰³ Daubresse, ‘Causerie sur l’Eugénique’, 3.

⁴⁰⁴ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 115.

omdat ze niet normaal kunnen functioneren in de maatschappij. Sterilisatie nam namelijk niet weg dat die gesteriliseerde mensen door hun seksuele gevaar of “antisociaal gedrag” nog steeds een gevaar konden vormen voor de samenleving. De Guchteneere concludeerde dus dat louter sterilisatie niet werkt, aangezien segregatie ook na sterilisatie vaak nog nodig zou zijn.⁴⁰⁵ Janssen voegde daar nog aan toe dat de sterilisatiewetten in de Verenigde Staten reeds hadden aangetoond dat het merendeel van de mensen dat onderworpen was aan de sterilisatiewetgeving nog steeds gesegregeerd zou moeten worden.⁴⁰⁶ Segregatie daarentegen, zou even efficiënt werken om “gedegeneerd nageslacht” te vermijden en daarbij was sterilisatie helemaal niet nodig.⁴⁰⁷ Kanunnik Kiselstein concludeerde:

*“Le vrai moyen de défendre la société contre les entreprises des tarés est la ségrégation ou l'internement.”*⁴⁰⁸

Daarnaast werd segregatie neergezet als een humaner alternatief dan sterilisatie, dat wel hetzelfde doel bereikte. Janssen gaf het voorbeeld van de segregatie in de instituten op de eilanden Livø en Sprogø in Denemarken.⁴⁰⁹ Het instituut op Livø werd opgericht in 1911 en was bedoeld voor mannen die als mentaal beperkt werden beschouwd.⁴¹⁰ Sprogø was de tegenhanger voor vrouwen en werd opgericht in 1923 door de Deense “expert in verstandelijke beperkingen” Christian Keller. Het was bedoeld voor vrouwen die als antisociaal, mentaal beperkt en seksueel losbandig werden gezien.⁴¹¹ Volgens Janssen waren dergelijke instellingen een veel beter alternatief dan sterilisatie. Niet alleen was voortplanting namelijk onmogelijk, de “gedegeneerde” mensen werden volgens Janssen zelfs beter behandeld dan ze zouden behandeld worden door hun familie, aangezien ze door hen toch maar als een last werden beschouwd.⁴¹² Opmerkelijk genoeg vermeldde Janssen hier niet bij dat sterilisatie ook gebruikt werd in de instituten op Sprogø en Livø. Het is onduidelijk of hij dat gewoonweg niet wist, maar het toont in ieder geval aan dat zelfs de oplossing die Janssen voorstelde niet vrij was van de maatregel die hij afwees.⁴¹³

Het feit dat segregatie werd aangehaald als argument tegen sterilisatie, wil echter niet zeggen dat het louter retoriek was. Dat werd vooral duidelijk uit het verslag van het Internationaal Congres der Katholieke Dokters in Wenen. Daarin staat expliciet dat segregatie onder de toe te laten (positief) eugenetische maatregelen valt, wat opvallend is, aangezien segregatie volgens de definitie onder negatief eugenetische maatregelen valt. Segregatie was zelfs niet enkel toe te staan, katholieken moesten zelfs niet “louter passief toekijken” en zich met andere woorden actief inzetten voor segregatie:

⁴⁰⁵ De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 76; De Guchteneere, ‘Les arguments contre la stérilisation des anormaux’, 108; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 38.

⁴⁰⁶ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 259.

⁴⁰⁷ De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 76.

⁴⁰⁸ Kiselstein, ‘La stérilisation légale devant la conscience chrétienne’, 59.

⁴⁰⁹ Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 260.

⁴¹⁰ Kirkebæk, ‘The Order of Classification and the Disorder of the Human Being’, 6.

⁴¹¹ Kirkebæk, ‘Sexuality as Disability’, 195.

⁴¹² Janssen, ‘Les lois sur la stérilisation’, 260.

⁴¹³ Kirkebæk, ‘Sexuality as Disability’, 204; Kirkebæk, ‘The Order of Classification and the Disorder of the Human Being’, 8.

*“L'appui aux efforts de l'Etat et de la commune en vue de la ségrégation et de l'isolement, en faveur des institutions sociales, de la lutte contre les plaies sociales (toxicomanie, alcoolisme, maladies vénériennes, etc.)”*⁴¹⁴

Het citaat toont dus dat segregatie en isolement actief ingezet moesten worden in de strijd tegen de sociale kwalen. Segregatie was dus niet louter retoriek, maar een expliciete strategie van niet alleen de leden van Saint-Luc, maar zelfs van de katholieke eugenetici op internationaal niveau. Dat spreekt de conclusie van Turda en Gillette tegen dat segregatie geen kenmerk was van de katholieke eugenetica, maar van de protestantse eugenetica.⁴¹⁵ Opvallend genoeg werd dezelfde argumentatie die men gebruikte tegen sterilisatie niet ingezet tegen segregatie: nu werd er wel expliciet opgeroepen dat de staat zich zou inzetten voor segregatie. Over het recht van die personen om kinderen te krijgen, werd niet meer gesproken.

2.4. Eugenetische sterilisatie in een nieuw jasje: het voorstel van therapeutische sterilisatie en castratie

Naast segregatie werd er op het einde van de jaren 1930 ook een ander voorstel gedaan, namelijk therapeutische sterilisatie of castratie.⁴¹⁶ Therapeutische sterilisatie wordt in de *Catholic Dictionary* gedefinieerd als “The action of depriving persons of their generative powers in order to relieve some pathological condition.” Het verschilt dus van eugenetische sterilisatie, aangezien het niet als doel heeft om nageslacht te vermijden, maar om de persoon zelf te genezen.⁴¹⁷ In de Verenigde Staten en Zwitserland werd therapeutische sterilisatie toegepast.⁴¹⁸ Daarnaast toonde Linda Roodenburg reeds aan hoe castratie van “sexuele misdadigers” in het verder eugenetisch gematigde Nederland voet aan grond kreeg.⁴¹⁹ Ook in België leek het idee een bepaalde belangstelling te genieten. In 1927 werd therapeutische sterilisatie voor het eerst vermeld door Vervaeck. In zijn bespreking van sterilisatiewetgevingen zei hij het volgende:

*“Actuellement une seule application des méthodes de stérilisation peut se justifier au point de vue scientifique et moral, celle qui se réclame de préoccupations nettement thérapeutiques [...]”*⁴²⁰

Vervaeck stelde dus expliciet dat er een vorm van sterilisatie was die wel toegelaten mocht worden, namelijk therapeutische sterilisatie. Volgens Vervaeck kon therapeutische sterilisatie een oplossing bieden voor de “zware

⁴¹⁴ ‘IIe Congrès International des Médecins Catholiques’, 323.

⁴¹⁵ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 10.

⁴¹⁶ Van der Meer wees reeds op het feit dat het verschil tussen sterilisatie en castratie door Nederlandse voorstanders niet goed geweten leek te zijn. Van der Meer, ‘Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938–1968)’, 198-199. Ook in de bijdragen van Saint-Luc lijkt er niet echt een logica te zijn in wanneer er wordt gesproken over sterilisatie of castratie. Volgens de bijdrage van Hendrickx werd therapeutische sterilisatie vaak als overkoepelende term gebruikt als men zowel therapeutische sterilisatie als castratie bedoelde. Hendrickx, ‘Het onvruchtbaar maken van den mens’, 67. Daarom zal ik in dit onderdeel spreken over therapeutische sterilisatie op momenten dat de auteurs zelf het onderscheid niet maakten en over therapeutische castratie als de auteurs zelf de term castratie gebruikten.

⁴¹⁷ ‘Therapeutic sterilization’, in *Catholic Dictionary*, geraadpleegd 27 mei 2026, <https://www.catholicculture.org/culture/library/dictionary/index.cfm?id=36846&randomterm=false>.

⁴¹⁸ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 385.

⁴¹⁹ Linda Roodenburg, ‘Oude en nieuwe schedelmeters’, in *Karakterkoppen. Over haviksneuzen en hamsterwangen*, onder redactie van Patrick Allegaert, Annemie Cailliau e.a., (Tielt: Lannoo. 2014), 56.

⁴²⁰ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 13.

mentale afwijkingen van zieken of abnormalen”, waarbij alle andere vormen van behandeling reeds “gefaald” hadden. Verschillende veelbelovende studies zouden namelijk “aantonen” dat sterilisatie een genezend effect had op de afwijkingen. Sterilisatie werd door Vervaeck gezien als een humanere optie dan mensen met “dergelijke afwijkingen” hun hele leven opgesloten houden in een instelling.⁴²¹

Het feit dat Vervaeck dat voorstel voor therapeutische sterilisatie lanceerde, is niet toevallig. Vervaeck is in de Belgische historiografie reeds een veelbesproken figuur, aangezien hij in de Belgische context opviel door zijn radicaliteit, bijvoorbeeld op vlak van eugenetische sterilisatie.⁴²² Toch werd hij, zoals reeds eerder vermeld, binnen Saint-Luc beschouwd als één van de experts op vlak van sterilisatie. In één van de bijdragen over sterilisatie wees Vervaeck sterilisatie af, maar de formuleringen die hij daarvoor gebruikte, vallen op:

*“[...] pour quelques-uns d’entre eux, la mutilation génitale serait une peine imméritée.”*⁴²³

Vervaeck stelde dus dat *voor sommigen onder hen*, sterilisatie een ontorechte straf is. Dat wil dus zeggen dat Vervaeck in sommige gevallen eugenetische sterilisatie wel gedoogde. Vervaeck benadrukte wel dat eugenetische sterilisatie “actuellement” niet mogelijk was.⁴²⁴ Zoals Langhendries reeds aanhaalde, wil dat wel zeggen dat Vervaeck de mogelijkheid openhield dat eugenetische sterilisatie in de toekomst eventueel wel mogelijk zou zijn, als er meer zou geweten zijn over de erfelijkheid van bepaalde degeneratieoorzaken.⁴²⁵ Tot slot stelde Vervaeck ook nog eens dat sterilisatie om puur eugenetische redenen moest afgewezen worden, *“[...] aussi fondées qu’elles puissent paraître.”* In al die verschillende formuleringen lijkt, ondanks de afwijzing van eugenetische sterilisatie, toch een soort hoop te zijn dat het ooit wel mogelijk zou worden. Uiteindelijk stelde hij zich tevreden met de andere eugenetische maatregelen die konden toegepast worden, namelijk voorhuwelijks verbod of “op zijn minst” een voorhuwelijks onderzoek, instellingen en werkkolonies.⁴²⁶ De schijnbare sympathie ten aanzien van eugenetische sterilisatie sluit aan bij de observatie die Langhendries reeds maakte over Vervaeck: *“The fact, however, that Vervaeck did not explicitly – and out of moral principle – reject eugenic sterilization under all circumstances, now or in the future, sets him apart in the Catholic medical context of the Société Saint Luc.”*⁴²⁷

Met zijn voorstel voor therapeutische sterilisatie zou Vervaeck opnieuw de grenzen opzoeken van wat acceptabel was binnen het katholieke standpunt rond sterilisatie. Om zijn standpunt acceptabel te maken binnen de katholieke context van Saint-Luc, zette Vervaeck therapeutische sterilisatie consistent neer als humaan. Hij gaf bijvoorbeeld wel toe dat er een aantal mensen zelfmoord hadden gepleegd na de ingreep, maar dat probeerde hij onmiddellijk te minimaliseren. Zo stelde hij bijvoorbeeld dat een gesteriliseerde persoon zelfmoord had gepleegd, maar dat dat

⁴²¹ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 13-14; Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 130-131.

⁴²² Zie de volledige publicatie van De Bont, ‘Metten en verzoenen’; zie het eerste deel van het derde hoofdstuk in Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 200-225; Patrick Allegaert, Annemie Cailliau, e.a., *Karakterkoppen. Over haviksneuzen en hamsterwangen*, 146.

⁴²³ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 13.

⁴²⁴ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 14.

⁴²⁵ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 213.

⁴²⁶ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 14.

⁴²⁷ Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 213.

vooral te maken had met “[...] *une longue période d'agitation avec dépression morale et misère matérielle.*” Met de castratie had het dus niets te maken. Vervolgens legde hij de nadruk op het feit dat in verschillende gevallen de therapeutische sterilisatie zelfs voor een afname in zelfmoordneigingen had gezorgd en stelde hij dat verschillende mensen zelfs hadden gezegd dat ze spijt hadden dat ze de operatie niet eerder ondergaan hadden.⁴²⁸ Moreel was er dus zagezegd niets tegen de maatregel in te brengen, want de patiënten waren er zelf tevreden van.

Die focus op een goed beeld creëren, illustreert de moeite die Vervaeck deed om de maatregel geaccepteerd te krijgen. Dat staat echter in scherp contrast met het feit dat Vervaeck zelf toegaf dat er geen eensgezindheid was onder de auteurs die hij besprak over in hoeverre therapeutische sterilisatie effectief was als bestrijding van die zogezegde “kwalen”. De voorbeelden van studies die hij aanhaalde, hebben uiteenlopende resultaten en spreken elkaar ook tegen.⁴²⁹ Desondanks concludeerde hij toch dat er al “excellente resultaten” geboekt waren met therapeutische sterilisatie. De gevallen waarbij therapeutische sterilisatie niet werkte, konden zogezegd vermeden worden als er gewoon op voorhand geselecteerd werd wie de operatie zou ondergaan.⁴³⁰ Net zoals in het eerste hoofdstuk is er dus te zien hoe de interpretatie van de wetenschappelijke waarde vooral afhing van de persoonlijke overtuiging. Vervaeck zijn persoonlijke overtuiging was dat het wel werkte, ondanks de tegenstrijdige bevindingen, waardoor hij bleef aandringen om de maatregel toe te passen.

De inspanningen van Vervaeck zouden aanslaan binnen Saint-Luc. In tegenstelling tot bij zijn standpunt rond eugenetische sterilisatie, stond Vervaeck niet alleen in zijn voorstel voor therapeutische sterilisatie of castratie: verschillende andere leden van Saint-Luc verklaarden zich ook voorstander van therapeutische sterilisatie of castratie. In totaal heb ik in *Saint-Luc Médical* elf artikelen gevonden waarin therapeutische sterilisatie aangebracht werd. Daarvan werden er drie door Vervaeck geschreven. Vier andere artikelen werden door De Guchteneere geschreven.⁴³¹ In 1931 schreef De Guchteneere een bespreking van *Casti Connubii*. Daarin verklaarde hij dat sterilisatie alleen uitgevoerd mocht om het hele lichaam te redden. Eugenetische of sociale sterilisatie wees hij dus in navolging van de woorden van paus Pius XI af. Volgens hem wilde dat echter wel zeggen dat therapeutische sterilisatie toe te staan was. Verder ging De Guchteneere in het artikel van 1931 niet in op dat standpunt.⁴³²

In een bijdrage van 1936 deed hij dat wel. Daarbij verwees De Guchteneere expliciet naar Vervaeck, wat het vermoeden bevestigt dat de theorie rond therapeutische sterilisatie door Vervaeck geïntroduceerd werd in de *Société de Saint-Luc*. Onder therapeutische sterilisatie beschouwde De Guchteneere sterilisatie die een genezend effect heeft op bepaalde categorieën van “abnormale criminelen” en mensen met “afwijkingen en perversies en bij

⁴²⁸ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 155, 164, 172.

⁴²⁹ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 142-164.

⁴³⁰ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 164, 166.

⁴³¹ Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 13; De Guchteneere, ‘La stérilisation des psychopathes et anormaux’, 76; De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 31-32; Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 142-145; Dr. Raoul De Guchteneere, ‘Les livres, revues et les journaux – Le monde moderne et le mariage chrétien par le R.P. Lavaud, O.P.’, *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936), 202-203; Vervaeck, ‘Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking’, 473-475.

⁴³² De Guchteneere, ‘En marge de l’Encyclique “Casti Connubii”’, 17-18.

de onbedwingbare erotische neigingen van bepaalde gedegenereerden". De Guchteneere leek er voorzichtig positief tegenover te staan. Hij benoemde therapeutische sterilisatie als "één van de meest interessante" vormen van sterilisatie en benadrukt dat er al positieve resultaten zijn geboekt in verschillende klinieken, vooral bij de castratie van "seksueel afwijkenden". Daarnaast maakte hij een duidelijk onderscheid tussen therapeutische en medische sterilisatie. Hij stond duidelijk negatief tegenover medische sterilisatie, aangezien hij het neomalthusianisme beschuldigde van verantwoordelijk te zijn voor de verspreiding van medische sterilisatie. Neomalthusianisme had, zoals eerder reeds vermeld, een zeer negatieve connotatie. Het feit dat De Guchteneere dat vermeldde bij medische sterilisatie, toont dus dat hij hier zeer negatief tegenover stond. Dat hij dan vervolgens het onderscheid tussen therapeutische en medische sterilisatie benadrukte en de verwarring als "regrettable" beschouwde, demonstreert de positieve houding van De Guchteneere tegenover therapeutische sterilisatie.⁴³³

Ook nog vier andere leden van Saint-Luc verdedigden het gebruik van therapeutische sterilisatie of castratie, namelijk pater Laureys, H. Hendrickx, Arthur Thulliez en kanunnik Kiselstein.⁴³⁴ Vooral Kanunnik Kiselstein valt op, aangezien hij over het algemeen een vrij gematigde stem was in het eugeneticadebat in Saint-Luc. Toch stelde hij in 1936 dat sterilisatie af te wijzen is, behalve op therapeutische basis. In de voetnoot die hij erbij plaatste, verwees hij naar de hierboven besproken bijdragen van Vervaeck en De Guchteneere.⁴³⁵ Dat toont dat het standpunt rond therapeutische sterilisatie relatief acceptabel was geworden binnen de gangbare mening over eugenetica in Saint-Luc. Daarnaast observeerden Vander Hulst en Vandendriessche reeds dat theologen in Saint-Luc de "moral high ground" innamen, waardoor er over hun standpunten zo goed als niet te discussiëren viel.⁴³⁶ Het feit dat Kiselstein, wiens woord een sterke autoriteit genoot, zich hier voorstander verklaarde van therapeutische sterilisatie, had dus ongetwijfeld een sterk effect op de algemene acceptatie van de eugenetische maatregel.

Dat wordt ook bevestigd door het feit dat therapeutische castratie zelfs tot op het Internationaal Congres der Katholieke Dokters in Wenen was geraakt. Uit het rapport met de "resultaten en conclusies" van dat congres blijkt dat, nadat er duidelijk gesteld werd dat eugenetische sterilisatie resoluut moest afgewezen worden, er tegen therapeutische castratie daarentegen geen grote bezwaren zijn:

*"[...] par ailleurs contre la castration, mesure thérapeutique envers des pervers sexuels psychopathes, on ne peut guère invoquer d'objection grave (VERVAECK, Belgique)"*⁴³⁷

⁴³³ De Guchteneere, 'À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation', 29-32.

⁴³⁴ Laureys, 'La valeur thérapeutique de la Castration', 179-180; Hendrickx, 'Het onvruchtbaar maken van den mens', 67-68; T. 'Stérilisation par ordre de l'Autorité', 156; Kiselstein, 'La stérilisation légale devant la conscience chrétienne', 52, 61-62. Deze masterproef gaat ervanuit dat de initialen A. Th. en A. T. over dezelfde persoon gaan, namelijk Arthur Thulliez. De standpunten zijn gelijkaardig en daarnaast schrijven ze beiden in zowel Frans als Nederlands. Zelfs als A. Th. en A. T. echter niet dezelfde persoon zijn, blijven de observaties wel overeen, aangezien er door beide versies van de afkorting zowel een Franstalige als een Nederlandstalige publicatie gepubliceerd werd die dergelijke standpunten poneerde.

⁴³⁵ Kiselstein, 'La stérilisation légale devant la conscience chrétienne', 52.

⁴³⁶ Vander Hulst en Vandendriessche, 'Physician-apostles for Christ', 153.

⁴³⁷ 'Ile Congrès International des Médecins Catholiques', 323.

Die expliciete verwijzing naar Vervaeck toont dus aan dat de Belgische eugenetische beweging in tegenstelling tot wat eerder gesteld werd in de historiografie, ook invloed had op de internationale opvattingen rond eugenetica.⁴³⁸

Een belangrijk aspect in die verdediging van therapeutische sterilisatie of castratie, was de manier waarop de voorstanders de maatregelen probeerden neer te zetten als een vorm van sterilisatie die compleet anders was dan eugenetische sterilisatie. Alle auteurs zijn namelijk heel duidelijk in hun afwijzing van eugenetische sterilisatie.⁴³⁹ Therapeutische sterilisatie was echter iets helemaal anders volgens de voorstanders, aangezien het, in tegenstelling tot eugenetische sterilisatie, op vrijwillige basis was.⁴⁴⁰ Daarnaast had het als doel om de persoon zelf te genezen, niet nageslacht van de persoon te vermijden.⁴⁴¹ Bij die genezing moesten eerst andere methodes geprobeerd worden, maar als die niet werkten, mocht therapeutische sterilisatie ingezet worden.⁴⁴² Toch stelt de vraag zich of eugenetische en therapeutische sterilisatie wel zo sterk van elkaar te scheiden vallen. Theo van der Meer toonde reeds aan dat in Nederland therapeutische sterilisatie wel degelijk doordrongen was van eugenetische terminologie en motivaties.⁴⁴³ De vraag is of hetzelfde te zien is in de Belgische casus.

Als er gekeken wordt naar het discours dat gehanteerd werd in de argumentatie voor therapeutische sterilisatie, valt namelijk al meteen op dat dezelfde terminologie uit het eugenetische discours hier opnieuw gehanteerd werden. Vervaeck bijvoorbeeld benoemde “abnormalen” en “mensen met zware mentale kwalen” (“tares”) als de doelgroep van therapeutische sterilisatie. Hicorne toonde in haar analyse van het discours van *la Revue d'Eugénique*, het tijdschrift van de *Société belge d'eugénique*, reeds aan dat het woord “tare” een eugenetische term was die op een amalgaam van allerlei “afwijkingen” of “kwalen” van “gedegeneerde” personen kon duiden. Die “kwalen” konden fysiologisch, psychologisch, sociaal, moreel of economisch zijn.⁴⁴⁴ Het feit dat Vervaeck dus een eugenetisch geladen term hanteerde in een context die volgens hem losstond van eugenetica, is opvallend. Ook De Guchteneere duidde “*les tendances érotiques incoercibles de certains dégénérés*” als één van de “ziektes” die door therapeutische sterilisatie genezen zou moeten worden.⁴⁴⁵ De term “dégénérés” komt opnieuw uit het eugenetische vocabularium.⁴⁴⁶ Het gebruik van de eugenetische geladen termen “tare” en “dégénérés” tonen dus

⁴³⁸ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 48; Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 204.

⁴³⁹ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 31-32; Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 174; De Guchteneere, ‘Le monde moderne et le mariage chrétien’, 202; Laureys, ‘La valeur thérapeutique de la Castration’, 180; Vervaeck, ‘Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking’, 473; Hendrickx, ‘Het onvruchtbaar maken van den mens’, 68; T. ‘Stérilisation par ordre de l’Autorité’, 156.

⁴⁴⁰ De Guchteneere, ‘Le monde moderne et le mariage chrétien’, 202; Vervaeck, ‘Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking’, 474.

⁴⁴¹ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 31; Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 15; Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 129.

⁴⁴² De Guchteneere, ‘Le monde moderne et le mariage chrétien’, 203; Vervaeck, ‘La stérilisation des criminels et anormaux dangereux’, 14; Vervaeck, ‘Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking’, 473; Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 157; Laureys, ‘La valeur thérapeutique de la Castration’, 180. Van der Meer observeerde gelijkaardige argumenten in de Nederlandse casus: Van der Meer, ‘Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938–1968)’, 201.

⁴⁴³ Van der Meer, ‘Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938–1968)’, 196.

⁴⁴⁴ Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angosse’, 47.

⁴⁴⁵ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 31-32.

⁴⁴⁶ Hicorne, ‘Socio-histoire d’une angosse’, 48.

aan dat ook bij therapeutische sterilisatie een eugenetisch discours aanwezig was.⁴⁴⁷ Daarnaast zei Vervaeck dat als therapeutische sterilisatie “*sans grand intérêt eugénique*” gebeurde, er goede resultaten mee geboekt zouden kunnen worden. Vervaeck stelde dus dat eugenetische redenen geen *te grote* motivatie mochten zijn, maar een volledige verwerping van eugenetische interesse deed hij niet.⁴⁴⁸ Waarschijnlijk hadden de voorstanders van therapeutische sterilisatie dus wel (al dan niet bewust) eugenetische motivaties, maar vermeldde ze die niet, aangezien dat standpunt niet meer te verdedigen was in de katholieke context. Paus XI had namelijk eugenetische sterilisatie expliciet verboden.⁴⁴⁹

Daarnaast moet ook de zogenaamde “vrijwilligheid” van therapeutische sterilisatie in vraag gesteld worden. Laureys stelde bijvoorbeeld voor dat eugenetische sterilisatie als voorwaarde voor vrijlating gesteld zou kunnen worden.⁴⁵⁰ Gezien het feit dat seksuele “afwijkingen” gezien werden als ongeneselijk, moesten ze vaak levenslang geïnterneerd worden. De keuze was dus tussen therapeutische sterilisatie of levenslange opsluiting, waardoor verschillende mensen noodgedwongen kozen voor therapeutische sterilisatie.⁴⁵¹ Dat toont aan dat er geen sprake was van volledige vrijwilligheid.⁴⁵² Daarnaast beschreef Dagmar Herzog reeds hoe er bij eugenetische sterilisaties die technisch gezien “vrijwillig” waren, ook vaak geen volledige vrije keuze aanwezig was.⁴⁵³ Bij dergelijke beslissingen zou er namelijk geen druk gezet mogen worden.⁴⁵⁴ Gezien het feit dat de katholieke artsen van Saint-Luc zich, zoals reeds eerder vermeld, een verregaande beslissingsmacht toe-eigenden over de reproductieve rechten van hun patiënten en zelf ook stelden dat er desnoods druk op patiënten gezet moest worden, speelde bij therapeutische sterilisatie waarschijnlijk hetzelfde mechanisme.

Bovendien waren er ook verschillende eugenetische overtuigingen die net gekenmerkt werden door die nadruk op vrijwilligheid. Geen verplichting wilde zeggen dat er ook geen regulatie was, waardoor de controle over de eugenetische maatregel volledig in handen lag van de persoon die het uitvoerde.⁴⁵⁵ Gezien het feit dat de leden van Saint-Luc alleen zichzelf als geschikt zagen om eugenetica toe te passen, bleef de controle op die manier in hun handen. Het onderscheid tussen eugenetische sterilisatie en therapeutische sterilisatie is dus veel vager dan de voorstanders het voorstelden. Verder bouwend op de observatie van van der Meer dat therapeutische sterilisatie ontstond in een eugenetische context en mijn observaties van de *Société de Saint-Luc* zou ik dus willen beargumenteren dat therapeutische sterilisatie een manier is om binnen de grenzen van de katholieke moraal toch

⁴⁴⁷ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 31-32.

⁴⁴⁸ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 129.

⁴⁴⁹ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 39; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 120.

⁴⁵⁰ Laureys, ‘La valeur thérapeutique de la Castration’, 181.

⁴⁵¹ Van der Meer, ‘Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938–1968)’, 199-200.

⁴⁵² Dinu en Barow, ‘The History of Eugenics’, 5.

⁴⁵³ Herzog, *Sexuality in Europe*, 82-83. Dat werd ook bevestigd door: Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 18.

⁴⁵⁴ Woskie en Roseman, ‘Contemporary Human Rights Violations in Female Sterilization Care’, 270.

⁴⁵⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 18, 550.

aan eugenetische sterilisatie te doen voor een selecte groep van mensen met mentale problemen of mensen die als “seksueel afwijkend” werden gedefinieerd.⁴⁵⁶

De groep die onder de maatregel van therapeutische sterilisatie zou moeten vallen, was ook niet zo klein als sommige bijdragen het deden uitschijnen. Vervaeck benadrukte in het begin van zijn uiteenzetting in het artikel ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’ vooral sterk dat therapeutische sterilisatie “un sexuel morbide” zou kunnen genezen.⁴⁵⁷ Hij begon dus met wat het meest acceptabel moet geleken hebben voor de katholieken, namelijk seksuele misdadigers. Aangezien de Katholieke Kerk reeds castratie als strafmaatregel toestond, leek Vervaecks oplossing bijna humaner. Het diende namelijk niet alleen als straf, maar zou de persoon genezen van zijn misdadige neigingen. Naarmate de tekst vorderde, werd die categorie van “seksuele misdadigers” echter steeds breder getrokken. Al vrij snel voegde hij “l’homosexualité ou la monomanie sexuelle” toe aan de personen die ook onder therapeutische sterilisatie zouden vallen. Volgens Jessica Slijkhuis duidde monomanie op het idee dat “intellectuele, emotionele en wilsfuncties onafhankelijke van elkaar konden opereren en zodoende ook onafhankelijk van elkaar gestoord konden zijn.” Dat resulteerde in een “gedeeltelijke krankzinnigheid”: de verstandelijke functies waren namelijk nog intact, maar het gevoel was wel “pathologisch verstoord”.⁴⁵⁸ Zowel homoseksuele als monomane mensen zouden volgens Vervaeck onder therapeutische sterilisatie moeten vallen, aangezien ze “min of meer vrijwillig” deelnamen aan de “immorele of strafbare daad”.⁴⁵⁹

Vervolgens gaf Vervaeck ook de cijfers van therapeutische sterilisatie en castratie van een studie van dokter Jacob Sanders, een dokter en enthousiaste eugenicus uit Amsterdam.⁴⁶⁰ Uit het overzicht dat Vervaeck gaf, werd al meteen duidelijk hoe divers de categorieën van mensen waren die onder therapeutische sterilisatie zouden vallen:

I. Sexualité.	
Exhibitionnistes récidivistes	37
Homosexuels	22
Auteurs d’attentats sur des fillettes	12
Attentats sur femmes adultes	3

Figuur 1: Oplijsting doelgroepen van therapeutische sterilisatie deel 1. Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 132.

⁴⁵⁶ Van der Meer, ‘Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938–1968)’, 196.

⁴⁵⁷ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 131.

⁴⁵⁸ Nys, de Smaele, Tollebeek, Wils, *De zieke natie*, 322.

⁴⁵⁹ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 131.

⁴⁶⁰ Vervaeck, ‘La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral’, 132.

Sexualité impérieuse et déviée de psychopathes	7
Malades mentaux et épileptiques	8
Femmes à sexualité morbide (dont 5 débiles, 4 aliénées, 1 épileptique et 1 hystérique)	11

II. Répartition psychiatrique.

Psychopathes et aliénés	30
Schizophrénie	12
Imbécillité	11
Débilité mentale	21
Epilepsie	7
Sans tares mentales nettes (exhibitionnistes 9, homosexuels 6, divers 4)	19
	100

Figuur 2: Oplijsting doelgroepen van therapeutische sterilisatie deel 2. Vervaeck, 'La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral', 133.

Onder de te bestrijden "kwalen" viel dus alles gaande van seksuele misdadigers, homoseksuele mensen, mensen met epilepsie, schizofrenie, psychopathie, mensen met mentale problemen of beperkingen tot vrouwen met een "morbide seksualiteit". Net zoals in het eerste hoofdstuk is hier te zien hoe vrouwen met een zogenaamde "morbide seksualiteit" worden uitgelicht, maar dat hetzelfde niet voor mannen gold. Op homoseksuele mannen daarentegen werd wel opvallend hard gefocust door Vervaeck. Zo expliciteerde hij meerdere keren of een bepaalde wet toegepast werd op homoseksualiteit of vermeldde hij dat een bepaalde behandeling het beste werkt op homoseksuele mensen. Hetzelfde deed hij niet bij andere "kwalen".⁴⁶¹ Ook baseerde hij het feit dat een homoseksuele man hervallen was na de operatie op het volgende:

*"amitiés déplacées qui révèlent une attirance homosexuelle, restant platonique d'ailleurs"*⁴⁶²

Het feit dat de homoseksuele man dus platonische vriendschappen was aangegaan, was al genoeg om te spreken van "terugval".

De bovenstaande categorieën die Vervaeck opnoemde, maken duidelijk hoe de categorie van mensen die "genezen" zouden moeten worden door therapeutische sterilisatie bijna iedereen omvatte die als (seksueel) afwijkend werd gezien. Dat sluit aan bij het bredere idee van die periode dat er "normale" seksualiteit was (namelijk heteroseksualiteit) en seksuele afwijkingen werden gezien als een gebrek aan

⁴⁶¹ Vervaeck, 'La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral', 132-133, 139, 162, 165.

⁴⁶² Vervaeck, 'La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral', 169.

zelfcontrole, waarvoor therapeutische sterilisatie dus gerechtvaardigd was.⁴⁶³ In de praktijk komt dat in sterke mate neer op dezelfde groepen die volgens Vervaeck ook onder een eugenetische wet zouden moeten vallen. Als ik het naast de oplijsting van de nazi-Duitse sterilisatiewetgeving leg, valt op dat elke groep die onder de nazi-Duitse sterilisatiewetgeving viel en waarvan Vervaeck kon beargumenteren dat die groep genezen kon worden door therapeutische sterilisatie of castratie, ook voorgesteld werd door Vervaeck.⁴⁶⁴

1. Imbécillité héréditaire	environ 200.000
2. Schizophrénie	80.000
3. Folie cyclique (maniaque-dépressive)	20.000
4. Epilepsie héréditaire	60.000
5. Mal de Saint Guy héréditaire	600
6. Cécité héréditaire	4.000
7. Surdit� héréditaire	18.000
8. Déformations corporelles graves et héréditaires	10.000
9. Alcoolisme grave	10.000

Figuur 3: Oplijsting doelgroepen nationaalsocialistische sterilisatiewetgeving. ‘La loi allemande sur la stérilisation’, 58.

Dat bevestigt dus opnieuw dat het onderscheid tussen eugenetische en therapeutische sterilisatie moeilijk te maken was, als er al een onderscheid was.

2.5. “Le problème sur le terrain « racial »”: naar een raciale eugenetica?⁴⁶⁵

Binnen de eugenetische ideeën in Saint-Luc werden er verschillende maatregelen voorgesteld die groepen viseerden die als “afwijkend” of als in het bezit van bepaalde “kwalen” werden gezien. Opvallend genoeg werden er bij de groepen die eruit zouden moeten gefilterd worden met die verschillende eugenetische maatregelen, geen raciale criteria gehanteerd, ondanks het feit dat rasdenken tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw opnieuw populair werd.⁴⁶⁶ In de meeste eugenetische opvattingen binnen Saint-Luc was rasdenken afwezig. Daarnaast waren er ook verschillende bijdragen in Saint-Luc die racisme in bijvoorbeeld de naziwetgevingen expliciet veroordeelden.⁴⁶⁷ De term “ras” werd wel in verschillende bijdragen in Saint-Luc gebruikt, maar zoals De Raes stelde, had het woord “ras” voor de Tweede Wereldoorlog nog geen “waardegeladen” connotatie. Het werd frequent gebruikt in de context van “het menselijk ras”, waarbij het dus sloeg op de mensheid in zijn geheel.⁴⁶⁸

⁴⁶³ Van der Meer, 'Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938–1968)', 199.

⁴⁶⁴ Vervaeck, 'La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral', 132-133; 'La loi allemande sur la stérilisation', 58.

⁴⁶⁵ Vervaeck, 'La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral', 128.

⁴⁶⁶ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 8.

⁴⁶⁷ 'La loi allemande sur la stérilisation', 57.

⁴⁶⁸ Zie voetnoot De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 401.

De Raes en Piet de Rooy beschreven ook hoe het soms gebruikt werd voor een mensengroep met gemeenschappelijke kenmerken. Die gemeenschappelijke kenmerken waren niet louter uiterlijke kenmerken, maar konden over elk kenmerk gaan dat mensen gemeenschappelijk hadden, zoals bijvoorbeeld sociale groep, intellectuele capaciteiten, nationaliteiten, gedrag, etc. Dat betekent dat het rasbegrip dus ook een synoniem kon zijn voor sociale groepen en klassen.⁴⁶⁹ De meeste bijdragen in Saint-Luc gebruiken de term “ras” op één van die twee manieren, wat de observatie bevestigt dat eugenetica niet altijd gepaard ging met rasdenken.⁴⁷⁰ Daarnaast toonde Marc Depaepe reeds aan dat de katholieken van het *Vlaamsch Opvoedkundig Tijdschrift* over het algemeen weinig ophad met de rasterterminologie die gehanteerd werd in bijvoorbeeld nazi-Duitsland.⁴⁷¹ Die observatie werd reeds eerder in dit hoofdstuk bevestigd: de nazi-sterilisatiewetgeving werd sterker afgekeurd dan de Amerikaanse, omwille van het feit dat de wet een sterke raciale basis had.

Toch moet de vraag gesteld worden of die afwijzing van de nazistische ras-opvatting wel wilde zeggen dat raciale opvattingen compleet afwezig waren in Saint-Luc. Vanpaemel haalde reeds aan dat de eugenetische beweging in België, ondanks het feit die niet op een raciale basis gestoeld was, wel door het gebruik van de term “ras” bijdroeg aan de verspreiding van het raciale discours in de bredere intellectuele kringen. Die terminologie werd later door rastheoretici overgenomen en kreeg dus door het reeds eerdere gebruik door eugenetici een veel ruimere draagwijdte.⁴⁷² Dat is ook te zien in de Société de Saint-Luc. Er zijn namelijk verschillende bijdragen in *Saint-Luc Médical* “ras” niet hanteerden voor de gehele mensheid en dus wel refereerden naar de overtuiging dat er meerdere rassen zijn. In 1928 benoemde dokter Van Langendonck bijvoorbeeld Vlamingen en Walen als twee aparte rassen en hij leek ook op die manier te spreken over Duitsers en Joden.⁴⁷³ Ook in 1932 verscheen er in de rubriek “Les livres, les revues et les journaux” een recensie genaamd “Hérédité et Races” van een zekere dokter R. Blanpain. De bijdrage valt op, aangezien het expliciet in de titel gaat over meerdere rassen.⁴⁷⁴ Blanpain gebruikte de term ras dus duidelijk niet om te wijzen op de mensheid in het algemeen. In zijn bijdrage recenseerde Blanpain de verschillende hoofdstukken van een werk dat een samenwerking was tussen verschillende specialisten uit Lyon in de geneeskunde, filosofie en biologie. Het achtste hoofdstuk dat hij besprak, was ‘Le problème biologique et physiologique des races’ van “Colonel” Constantin, oud-voorzitter van de *Société d’Anthropologie de Lyon*. “Colonel” Constantin stelde dat het een objectief feit is dat er verschillende rassen zijn. Het was volgens de auteur wel mogelijk voor rassen die naast elkaar leefden om “zich met elkaar te vermengen”.⁴⁷⁵

⁴⁶⁹ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 403; Piet de Rooy, "'Je gaat het pas zien als je het doorhebt': ras als ideaaltype in de 19^e eeuw", in *Karakterkoppen. Over haviksneuzen en hamsterwangen*, onder redactie van Patrick Allegaert, Annemie Cailliau e.a., (Tielt: Lannoo. 2014), 47; Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 21.

⁴⁷⁰ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 10. Zie bijvoorbeeld voor het gebruik van de term ras in de bredere betekenis van een groep met een gedeeld kenmerk: De Guchteneere, 'Le certificat pré-nuptial', 49; Vervaeck, 'La responsabilité des toxicomanes', 70; De Guchteneere, 'À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation', 40; Kiselstein, 'La stérilisation légale devant la conscience chrétienne', 59.

⁴⁷¹ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 13.

⁴⁷² Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 12, 48.

⁴⁷³ Van Langendonck, 'À propos des bases matérielles de l'hérédité', 27, 31.

⁴⁷⁴ Blanpain, 'Hérédité et Races', 53.

⁴⁷⁵ Blanpain, 'Hérédité et Races', 53-54.

Het volgende hoofdstuk dat Blanpain besprak, was 'Le problème social des races' van André Philip, professor aan de rechtenfaculteit in Lyon. Het hoofdstuk stelde dat rasbewustzijn het nationaal gevoel versterkt, aangezien het "de superioriteit van het witte ras" zou bevestigen, en "zijn recht om de gekleurde naties te domineren". Volgens Philip was het echter moeilijk om te weten of dat andere ras niet ook een respectabele cultuur heeft. Daarnaast heeft het christendom ook de neiging om raciale verschillen te doen vervagen, aangezien het allemaal kinderen van God blijven. Toch blijft de conclusie:

*"Les blancs ont pour devoir de favoriser l'éveil de ces races, de développer en elles ce qui peut être un apport à la civilisation mondiale."*⁴⁷⁶

Het is dus niet helemaal duidelijk of R. Blanpain het idee van witte superioriteit zelf deelde, aangezien het christendom deels raciale verschillen zou moeten uitwissen. In de informatie die hij deelde, werd echter het idee dat er verschillende rassen zijn, onkritisch naar voren geschoven en overheerste er een paternalistische toon ten aanzien van andere "rassen", die door het christendom dus geholpen moesten worden om een bijdrage te leveren aan de wereldbeschaving. Dat sluit aan bij de observatie van Marnix Beyen dat hoewel katholieke denkers het idee van een raciale superioriteit verwierpen, velen toch nog uitgingen van een zekere hiërarchie tussen de rassen.⁴⁷⁷

De vraag is hoe die ideeën evolueerden na de invoering van de sterilisatiewetgeving in nazi-Duitsland. Bij De Guchteneere had de sterilisatiewetgeving niet onmiddellijk impact. Zijn bijdragen van 1935 en 1936 zijn de eerste bijdragen die ik gevonden heb die een expliciet racistisch standpunt bevatten in de huidige betekenis van het woord. In 1935 besprak hij de impact van "Birth Control" in de Verenigde Staten. Daarbij stelde hij dat *Birth Control* ervoor zou zorgen dat de Verenigde Staten binnenkort zijn bestaan als een grootse natie zou beëindigen, aangezien de bevolkingscijfers van de Verenigde Staten zwaar aan het dalen waren. Een bijkomende factor voor die neergang was volgens De Guchteneere ook het probleem van wie er *niet* bereikt werd door de "Birth Control propaganda":

*"Ce sont les couches tout à fait inférieures, les inaptés, les indésirables, les tarés. Ce sont aussi les nègres. [...] Par ailleurs, les classes supérieures, les intellectuels n'augmentent guère leurs chiffres, malgré tous les efforts des propagandistes de l'Eugénique et du Birth Control."*⁴⁷⁸

De Guchteneere rekende dus zwarte mensen expliciet bij de inferieure klassen. Dat in combinatie met De Guchteneeres reeds eerder vermelde ambitie om door middel van eugenetische opvoeding op termijn ook "ongewenste verbintenissen vanuit een raciaal oogpunt" te verminderen, toont aan dat er in de eugenetische opvattingen van De Guchteneere wel degelijk een raciale en racistische component zat.⁴⁷⁹ Tegelijk ging de

⁴⁷⁶ Blanpain, 'Hérédité et Races', 54.

⁴⁷⁷ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 182.

⁴⁷⁸ Dr. Raoul De Guchteneere, 'Population et Birth Control aux Etats-Unis', *Saint-Luc Médical* 13.1. (1935), 11-12.

⁴⁷⁹ De Guchteneere, 'À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation', 41. Opvallend genoeg verwees hij in dat artikel naar *Mein Kampf* van Adolf Hitler. Het blijft bij de opmerking dat de toestand van "gedegenereerden" nog niet zo dramatisch is als het volgens *Mein Kampf* op dat moment had moeten zijn. Er is helaas geen literatuur beschikbaar over de populariteit van *Mein Kampf* in België in het interbellum, dus meer valt er niet af te leiden uit die verwijzing, maar het is wel opvallend dat De Guchteneere dat boek gelezen had.

sterilisatie van onder andere “Juifs, Nègres et Mongols” dan weer een stap te ver.⁴⁸⁰ “Raciaal gemengde” verbintenissen zouden dus volgens De Guchteneere vermeden moeten worden op termijn, maar sterilisatie was niet de manier dat te bereiken.

2.6. (Vlaamse) radicalisering naar aanloop van de Tweede Wereldoorlog

In de bijdragen zijn er dus verschillende, zij het subtiele, indicaties dat er ook binnen de *Société de Saint-Luc* verschillende leden racistische standpunten aanhingen, die invloed hadden op welke eugenetische maatregelen al dan niet als acceptabel werden gezien. Dergelijke standpunten doorbraken echter de gangbare consensus onder de katholieken van Saint-Luc. Zoals Reinout Vander Hulst en Joris Vandendriessche reeds opmerkten, was er een relatief eenduidige lijn in Saint-Luc. Afwijkende standpunten waren vrij zeldzaam. Ze kregen vooral ruimte in de kleinere rubrieken.⁴⁸¹ Zoals het voorbeeld van ‘Hérédité et races’ van R. Blanpain reeds aantoonde, waren er vooral in de rubriek “Les livres, les revues et les journaux” extremere stemmen te vinden dan gangbaar waren in de *Société de Saint-Luc*. Een mogelijke verklaring daarvoor is dat de boekrecensies mogelijk minder controle ondergingen dan de andere delen van het tijdschrift. Dat zorgde ervoor dat boeken aanraden een goede strategie was om dergelijke standpunten wel in Saint-Luc gepubliceerd te krijgen. Daarnaast kon de verantwoordelijkheid voor de extremere visie in een recensie bij de auteur van het werk dat ze aanraadden gelegd worden. Daarbij maakte de recensent echter nog steeds de keuze om een (vaak onkritisch) platform te geven aan die extremere visie.

De strategie waarbij er radicalere standpunten gelanceerd werden in boekbesprekingen, lijkt vooral gehanteerd te worden door Arthur Thulliez.⁴⁸² In 1936 besprak Thulliez het boek *Eugenetiek en Catholicisme* van de Hongaarse bisschop Toth Tihámer.⁴⁸³ De inhoud van de boekreview valt niet op, aangezien de standpunten perfect lijken aan te sluiten bij de gangbare eugenetische ideeën die heersten in Saint-Luc, namelijk een verwerping van negatieve eugenetiek en een pleidooi voor eugenetiek die aansloot bij katholieke leer.⁴⁸⁴ Wat Thulliez niet vermeldde, maar historicus Marnix Beyen reeds observeerde, is het feit dat Tihámer in dat boek expliciet waarschuwde voor een huwelijk tussen “verschillende rassen”.⁴⁸⁵ Het boek dat Thulliez dus aanraade als een “uitstekende uiteenzetting”, bevatte een expliciete waarschuwing tegen “raciaal” gemengde huwelijken.⁴⁸⁶

Er zou aangebracht kunnen worden dat Thulliez dat standpunt niet onderschreef en het daarom niet vermeldde in zijn recensie. Dat werd echter onderuitgehaald door de volgende recensie die Thulliez schreef. In die recensie werd

⁴⁸⁰ De Guchteneere, ‘À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation’, 44-45.

⁴⁸¹ Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 137.

⁴⁸² De enige informatie die ik over hem gevonden heb, is dat hij een lid was van een abolitionistische organisatie en bekend stond om zijn strijd tegen venerische ziektes. Uit: Catherine Jacques en Christine Machiels, ‘Féminisme et abolitionnisme aux xixe et xxe siècles en Belgique’, *Du sordide au mythe : L'affaire de la traite des blanches (Bruxelles, 1880)*, onder redactie van Jean-Michel Chaumont en Christine Machiels, (Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2013), 173.

⁴⁸³ Dr. A. Th., ‘Eugenetiek en Catholicisme door Mgr Tóth Tihámer. Uit het Hongaarsch vertaald door E. H. Dr A. Cardijn’, *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936), 383-384; informatie over Tihámer uit: Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 182, 197.

⁴⁸⁴ Th., ‘Eugenetiek en Catholicisme’, 383-384.

⁴⁸⁵ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 182, 197.

⁴⁸⁶ Th., ‘Eugenetiek en Catholicisme’, 383.

het boek *Bevolkingsproblemen: volkswelvaart of volksondergang* van J. De Roeck door Thulliez aan de lezers van Saint-Luc aangeraden als “een prachtige uiteenzetting” en “een meesterstukje”.⁴⁸⁷ In het boek werd het standpunt van de auteur uiteengezet tegenover de problemen die de huidige maatschappij teisteren. Volgens De Roeck waren de beginselen waarop de burgerlijke maatschappij gegrondvest was, “vals en in volstrekte tegenspraak” met “de wetten en eischen der natuur.”⁴⁸⁸ Hij identificeerde het individualistisch liberalisme als de oorzaak daarvan. Hij pleitte dan ook voor het herstel van de natuurlijke orde, waarin het “normale gezin” weer centraal zou staan. Als die natuurwetten niet nageleefd zouden worden, zou de volksgemeenschap onder andere “uitsterven en overwoekeren door vreemde rassen”.⁴⁸⁹ Die opvatting toont reeds aan dat de erfelijkheidsopvattingen van De Roeck een expliciete racistische basis hadden.

Het racistische element in het boek van dokter Jan De Roeck verbaast niet. De Roeck was namelijk één van de weinige Vlaams-nationalistische rassentheoretici.⁴⁹⁰ Reeds voor de Tweede Wereldoorlog had hij contact met nazikringen en in 1937 zou hij omwille zijn anti-Joodse opvattingen ook uitgenodigd worden op de partijdagen van Nürnberg. Tijdens de Tweede Wereldoorlog zou hij zich ontpoppen tot de drijvende kracht achter de antisemitische Volksverwering en lid van DeVlag en de Vlaamse SS.⁴⁹¹ De theorieën die De Roeck poneerde in *Bevolkingsproblemen* waren naast racistisch ook nog op andere vlakken radicaal. Zo propageerde hij het antidemocratische idee dat een “geestesaristocratie” de “minder begaafde scharen” zou moeten leiden. Daarnaast vormden vrouwenarbeid, gelijkheid van de geslachten en de verstedelijking en verfransing van Brussel bedreigingen voor de raszuiverheid van het “Dietse volk”.⁴⁹² Op het einde van het boek stelde De Roeck:

*“Of het nationaal-sociaal denkbeeld bij ons utopie zal blijven of werkelijkheid worden, dat zal alleen afhangen van het aantal aanhangers die onbaatzuchtig en met opoffering aan dat ideaal meewerken.”*⁴⁹³

In het boek dat sterk aangeprezen werd in de *Société de Saint-Luc* werd er dus expliciet een oproep gelanceerd voor het nationaalsocialisme.

De radicale ideeën van Jan De Roeck waren niet de meest gangbare binnen de *Société de Saint-Luc*. De subtiële manier waarop Thulliez het boek aanpreekt in combinatie met het feit dat er in *Saint-Luc Médical* weinig ruimte was voor afwijkende stemmen buiten in de kleinere rubrieken, lijkt te bevestigen dat de standpunten in het boek niet door de meerderheid van de leden van Saint-Luc werden gedeeld.⁴⁹⁴ Toch is het feit dat Thulliez wel de moeite heeft gedaan om *Bevolkingsproblemen* (zij het subtiel) aan te raden in het tijdschrift van Saint-Luc, opnieuw een bevestiging dat er binnen de *Société de Saint-Luc* leden waren die het racistische gedachtengoed op zijn minst

⁴⁸⁷ Dr. A. Th., ‘Les livres, les revues et les journaux – Bevolkingsproblemen van Dr. J. De Roeck’, *Saint-Luc Médical* 15.1. (1937), 68, 70.

⁴⁸⁸ Jan De Roeck, *Bevolkingsproblemen: volkswelvaart of volksondergang*, (Tielt: Lannoo, 1936), 12.

⁴⁸⁹ De Roeck, *Bevolkingsproblemen*, 25.

⁴⁹⁰ Herman Van de Vijver (2023) en Hendrik Defoort (1998), ‘De Roeck, Jan’, in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2023. <https://devb.be/id/per-004012>; Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 45-46, 52-53.

⁴⁹¹ Van de Vijver (2023) en Defoort (1998), ‘De Roeck, Jan’.

⁴⁹² Van de Vijver (2023) en Defoort (1998), ‘De Roeck, Jan’; De Roeck, *Bevolkingsproblemen*, 34-35, 73-75.

⁴⁹³ De Roeck, *Bevolkingsproblemen*, 110.

⁴⁹⁴ Vander Hulst en Vandendriessche, ‘Physician-apostles for Christ’, 137.

gedoogden. In het geval van Thulliez kwam ook nog eens het nationaalsocialistische gedachtengoed bij. Gezien het feit dat *Saint-Luc Médical* eind 1934 meer dan 1200 abonnees had, is dat absoluut niet onschuldig.⁴⁹⁵ Daarnaast toont het voorbeeld van *Bevolkingsproblemen*, in combinatie met de raciale overtuigen van bijvoorbeeld De Guchteneere, dat er ook in de Belgisch-katholieke eugenetica wel degelijk racistische aspecten speelden. Racistische eugenetica werd dus binnen Saint-Luc, zij het door een minderheid, op zijn minst gedoogd en mogelijk zelfs impliciet aangeraden. Dat is in tegenstrijd met de conclusie van De Raes dat de Belgische eugenetica nooit racistische aspecten had.⁴⁹⁶

Daarnaast leert een diepgaandere analyse van *Bevolkingsproblemen* ook dat extremere standpunten zoals die van De Roeck verschillende gelijkenissen vertonen met de meer gematigde standpunten van de katholieken van Saint-Luc. Op vlak van eugenetica hield De Roeck er bijvoorbeeld dezelfde opvattingen als de katholieken van Saint-Luc op na. Hij benadrukte namelijk het belang van positieve eugenetica en sociaal-hygiënisme. Daarnaast onderschreef ook hij het idee dat er door middel van opvoeding op eugenetisch vlak veel bereikt zou kunnen worden. Ook propageerde hij het belang van erfelijke kennis aan de bevolking aan te leren, wat ik eerder omschreef als de creatie van een eugenetisch bewustzijn.⁴⁹⁷ Naast al die gelijkenissen is de link tussen *Bevolkingsproblemen* en *Saint-Luc Médical* ook letterlijk terug te vinden, aangezien De Roeck ook in een voetnoot expliciet refereerde naar de bijdrage rond sterilisatie van kanunnik Janssen in Saint-Luc.⁴⁹⁸ Dat toont aan dat de bijdragen van Saint-Luc wel degelijk een invloed hadden op radicalere stemmen.

De overeenkomsten tussen de gematigdere standpunten van de katholieken van Saint-Luc en de extreme visie van De Roeck roepen de vraag op of de meer gematigde eugenetische ideeën van Saint-Luc mee een klimaat hebben gecreëerd waarin vervolgens ook extremere stemmen zoals die van Thulliez en De Roeck konden ontstaan. Donald J. Dietrich deed onderzoek naar twee Duits-katholieke eugenetici waarnaar De Roeck ook verwees in zijn boek, namelijk Hermann Muckermann en Joseph Mayer.⁴⁹⁹ Muckermann wees radicale maatregelen zoals sterilisatie en euthanasie af, maar toch concludeerde Dietrich voor bijvoorbeeld Muckermann:

“In hindsight, his discussion of genetically healthy individuals as necessary for the common good and the distinction he drew among peoples helped reinforce Nazi racist values, even though that was not his intention as he championed eugenic policies.”

Daarbij verwees Dietrich naar moderne discussies rond het concept van de zogenaamde *slippery slope*.⁵⁰⁰ *Slippery slope* wijst daarbij op afwijzing van een nieuw voorgestelde morele of legale grens, niet alleen uit overwegingen

⁴⁹⁵ Velle, 'De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?', 15.

⁴⁹⁶ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 464.

⁴⁹⁷ Zie voor de eugenetische opvattingen van De Roeck: De Roeck, *Bevolkingsproblemen*, 90-102.

⁴⁹⁸ De Roeck, *Bevolkingsproblemen*, 99.

⁴⁹⁹ Dietrich, 'Catholic Eugenics in Germany'; De Roeck, *Bevolkingsproblemen*, 99.

⁵⁰⁰ Dietrich, 'Catholic Eugenics in Germany', 587.

tegen de morele of wettelijke grens zelf, maar ook de gevolgen die daaruit zouden kunnen voortvloeien. In ethische debatten binnen de medische gezondheidszorg is het één van de centrale argumenten geworden.⁵⁰¹

Voor Saint-Luc lijkt het ook het geval te zijn dat de eugenetische ideeën die Saint-Luc promootte, bij andere leden tot extremere ideeën leidden. Zoals reeds gezegd werden er in Saint-Luc ook door sommigen scheidingslijnen tussen verschillende “rassen” getrokken. Daarnaast is het taalgebruik dat gehanteerd werd ten aanzien van de “gedegenereerde” mensen sterk ontmenselijkend. Ze werden bijvoorbeeld omschreven als “des anormaux, des révoltés, des pervers” en “inférieures, les inaptés, les indésirables, les tarés.”⁵⁰² Dergelijk taalgebruik reduceerde mensen tot de “kwalen” of “afwijkingen” die ze in de ogen van de eugenetici hadden. Voor de leden van Saint-Luc zou dus, net zoals Dietrich reeds deed voor Muckermann, gesteld kunnen worden dat ze wel deels verantwoordelijkheid droegen voor het opkomen van extremere ideeën. In tegenstelling tot in nazi-Duitsland, zijn er in België nooit eugenetische wetten ingevoerd, dus het discours dat de katholieken van Saint-Luc hanteerden, is nooit in wetgeving omgezet. Het ontbreken van wetgeving wil echter niet zeggen dat er geen ambitie was tot wetgeving of dat er geen voedingsbodem voor extreme ideeën was.⁵⁰³ Zo riep Thulliez in zijn boekrecensie ook expliciet op dat “politieke en sociale leiders” *Bevolkingsproblemen* moesten lezen. In *Bevolkingsproblemen* stond er een openlijke aanmaning aan de staat om de leiding te nemen voor “het welzijn van allen”, en onder andere eugenetische maatregelen in te voeren.⁵⁰⁴

Het idee dat de staat eugenetische maatregelen moest invoeren, probeerde Thulliez in 1939 nogmaals ingang te doen vinden in de vereniging van Saint-Luc, opnieuw door middel van een bespreking van een artikel, dit keer ‘Stérilisation par l’ordre de l’Autorité’ uit het Rooms-katholieke Artsenblad van 1938 van dokter L. Bender. In dat artikel zou Bender beargumenteren dat verplichte sterilisatie van seksuele psychopaten toegestaan zou moeten worden. Thulliez “gaf daarbij toe dat dat in tegenstrijd was met de encycliek *Casti Connubii*”, maar L. Bender beargumenteerde dat dat niet het geval was. De staat mocht namelijk volgens *Casti Connubii* geen *directe* interventie uitvoeren op zijn onderdanen, maar een sterilisatie, die als doel de genezing van de seksuele psychopaat had en dus alleen maar *indirect* het doel van zijn onderdanen te beschermen bereikte, zou wel toegestaan moeten worden.⁵⁰⁵

Opnieuw lijkt er een strategie te spelen waarbij Thulliez een controversieel standpunt poneerde waar hij zelf achterstond, maar de eindverantwoordelijkheid voor dat standpunt bij de auteur legde van het artikel dat hij besprak. De keuzes die Thulliez zelf maakte, zijn echter niet onschuldig. Thulliez stelde zelf namelijk dat de meningen verdeeld waren over of verplichte therapeutische sterilisatie al dan niet toe te staan was. Toch kiest hij ervoor om alleen het standpunt dat voorstander van een verplichte sterilisatie was, toe te lichten, zonder dat uit te

⁵⁰¹ David Lamb, *Down the Slippery Slope: Arguing in Applied Ethics*, (Londen: Croom Helm, 1988), vii.

⁵⁰² Delvaux, ‘La prophylaxie des maladies vénériennes’, 335; De Guchteneere, ‘Population et Birth Control aux Etats-Unis’, 11-12.

⁵⁰³ De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 424.

⁵⁰⁴ Th., ‘Bevolkingsproblemen’, 69; De Roeck, *Bevolkingsproblemen*, 106.

⁵⁰⁵ T., ‘Stérilisation par ordre de l’Autorité’, 156.

balanceren met een artikel dat het andere standpunt uiteenzet. Daarnaast erkende hij dat het standpunt in strijd was met *Casti Connubii*, maar vervolgens legde hij wel de argumentatie van de auteur van het artikel uit die dat weerlegde, zonder daar vraagtekens bij te plaatsen. Uiteindelijk concludeerde hij: “*Excellente mise au point.*”⁵⁰⁶ In dat standpunt dat L. Bender en Thulliez poneerden, lijkt er een soort van fusie te zijn van het idee van castratie als een straf (dat toe te staan was volgens de paus) en therapeutische castratie, wat opnieuw lijkt te wijzen op het gevaar van de *slippery slope* in eugenetica.⁵⁰⁷ Vrijwillige therapeutische sterilisatie werd door verschillende leden van Saint-Luc geaccepteerd. Daarna is er Thulliez die nog een stap verder gaat en ook pleit voor verplichte therapeutische sterilisatie.

Thulliez viel in de context van de Société de Saint-Luc op door zijn radicaliteit. Eind 1939 zou hij overigens zijn raciaal-eugenetische opvattingen expliciet terugtrekken, door opnieuw een boekbespreking te publiceren in het tijdschrift van Saint-Luc. Daarin veroordeelde hij opeens expliciet de racistische opvattingen van de Franse rassentheoreticus Arthur de Gobineau en van het nationaalsocialisme.⁵⁰⁸ Wellicht is de verandering in houding van Thulliez te wijten aan de geopolitieke gebeurtenissen op dat moment. In september 1939 hadden Frankrijk en Groot-Brittannië namelijk de oorlog verklaard aan Duitsland omwille van diens inval in Polen. Toch bleef de sympathie van Thulliez tegenover Duitsland in zijn bijdrage sluipen. Zo schreef hij bijvoorbeeld:

*“Le racisme n'est pas une invention allemande. Le premier ouvrage important est celui d'Arthur Gobineau (1816-1882), diplomate et philosophe français.”*⁵⁰⁹

Thulliez veroordeelde dus nu racisme wel sterk, maar toch voelde hij de noodzaak om nog steeds de verantwoordelijkheid voor racistische opvattingen bij Frankrijk leggen.

De vraag is of Thulliez alleen stond in zijn radicale standpunten binnen de vereniging van Saint-Luc. Uit zijn bespreking van *Bevolkingsproblemen* lijkt dat alvast niet zo te zijn. Naast een oproep tot alle politieke en sociale leiders, vraagt Thulliez ook “aan alle Vlaamsche intellectueelen, in het bijzonder aan onze confraters [...]” om het boek lezen.⁵¹⁰ Het feit dat de oproep louter gericht is aan de Vlaamse intellectuelen, is in de context van Saint-Luc zeer opvallend. Saint-Luc bevatte namelijk zowel Franstalige als Nederlandstalige bijdragen en voor de bijdrage van Thulliez heb ik geen enkel ander artikel gevonden dat dat onderscheid maakte. Waarom riep Thulliez niet op dat alle collega's van Saint-Luc het moesten lezen, maar maakt hij dat onderscheid? De vraag is dus of er een verschil te zien is tussen de attitudes tegenover eugenetica van de Vlaamse en de Waalse leden van Saint-Luc. Vooral op het einde van de jaren 1930 kwamen de Vlaamse stemmen meer aan bod, aangezien op dat moment de eerste Nederlandstalige bijdragen verschenen in de *Société de Saint-Luc*. Volgens Vanpaemel werd de

⁵⁰⁶ T., ‘Stérilisation par ordre de l'Autorité’, 156.

⁵⁰⁷ Betta, ‘From Biopolitics to Eugenics’, 56.

⁵⁰⁸ Dr. A. T., ‘L'Homme et sa Race par Dr. Johan Eugenius Schulte R. K. Artsenblad, janvier 1939’, *Saint-Luc Médical* 17.6. (1939), 468.

⁵⁰⁹ T., ‘L'Homme et sa Race’, 467.

⁵¹⁰ Th., ‘Bevolkingsproblemen’, 69.

“volksverbondenheid” binnen de Vlaamse beweging sterk benadrukt.⁵¹¹ Dat zou eventueel dus kunnen leiden tot een sterkere ontvankelijkheid ten aanzien van de raciale nazi-Duitse eugenetica.

Die sterkere ontvankelijkheid leek aanwezig te zijn. Als eerste is dat te zien in de boekbespreking van H. Hendrickx. Hendrickx het boek van de Duitse eugeneticus Muckermann en toonde daarbij opvallend veel sympathie voor Duitse radicale eugenisten. Zo schreef hij het volgende:

*“L'auteur traite largement objectivement la nouvelle législation allemande concernant la race et l'hérédité, tout en sauvegardant le point de vue catholique et en faisant la part de la sincère bonne volonté chez les non catholiques.”*⁵¹²

Volgens Hendrickx hield Muckermann dus goed rekening met de “oprechte goede wil” van de niet-katholieken. Daarnaast omschreef hij in 1939, ook opnieuw in het stramien van een boekrecensie, nazi-Duitsland op vlak van eugenetica als “aan het hoofd van den durf”.⁵¹³ Het is moeilijk in te schatten welke connotatie die woorden hadden in 1939, maar wat wel duidelijk is dat het niet veroordelend is, misschien zelfs positief. Uit die standpunten lijkt het dus alsof Hendrickx de radicale eugenisten in Duitsland zag als eugenisten die het weliswaar goed bedoelden, maar op sommige vlakken net iets te ver gingen. Volgens Hendrickx hielden ze zich tenminste wel goed bezig met de strijd tegen de “de ondergang van volkeren en het verval van het ras”.⁵¹⁴ Hoewel Hendrickx dus zelf eugenetische sterilisatie afwees, lijkt er in dat narratief toch een bepaalde sympathie te zitten tegenover de Duitse eugenisten die tenminste wel maatregelen durfden treffen, zij het de verkeerde. In de andere bijdragen van Saint-Luc is die sympathie afwezig.

Naast H. Hendrickx viel ook het standpunt van de jezuïet L. Arts op. In 1938 verscheen zijn artikel ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts.’⁵¹⁵ Het artikel bespreekt de toekomst van katholieke geneeskunde en hoever de staat mag gaan om zijn onderdanen te beschermen tegen bepaalde sociale kwalen die de hele samenleving aangaan. Wat meteen opvalt, is het feit dat de auteur het artikel opende met de volgende zin:

*“Het vraagstuk der sociale hygiëne en der volksgezondheid is niet enkel een kwestie van administratieve hervorming; daar is een « weltanschauung » mee gemoeid.”*⁵¹⁶

Het gebruik van de term “Weltanschauung” is zeer opvallend. Volgens Franz Dornseiff veranderde de betekenis van “Weltanschauung” in 1933. Vanaf dat moment werd de term “bloedserieus” en expliciet gelinkt met het naziregime. Daarbij werden alle interpretaties die “Weltanschauung” anders interpreteerden dan de

⁵¹¹ Beyen en Vanpaemel, *Rasechte wetenschap?*, 45.

⁵¹² Hendrickx, ‘L'Eugénique de point de vue catholique’, 199.

⁵¹³ Hendrickx, ‘Het onvruchtbaar maken van den mens’, 66.

⁵¹⁴ Hendrickx, ‘L'Eugénique de point de vue catholique’, 197.

⁵¹⁵ De exacte auteur van het artikel is niet duidelijk. Volgens de titel zou het E. H. Arts S. J. moeten zijn, maar op het einde van het artikel staat er L. Arts S.J. Vermoedelijk gaat het hier om een bespreking van een lezing of een boek van E. H. Arts door L. Arts.

⁵¹⁶ L. Arts S.J. ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.’, 105.

nationaalsocialistische opvatting als verkeerd gezien.⁵¹⁷ Gezien de snelheid waarmee informatie over nazi-Duitsland tot in Saint-Luc geraakte, zoals de wetgeving rond sterilisatie reeds aantoonde, lijkt het bijna onmogelijk dat die connotatie in 1938 door de auteur niet geweten was. Het feit dat de auteur daarmee zijn betoog opende, is een uiterst opvallende keuze.

Het is echter moeilijk te achterhalen door wat die keuze werd ingegeven. De rest van het artikel is heel verwarrend en bevat onafgemaakte zinnen.⁵¹⁸ Daarnaast lijkt de auteur zichzelf constant tegen te spreken. Hij besprak namelijk hoever de staat mag gaan om bepaalde ziekten te bestrijden. Zo stelde hij op een bepaald moment:

*“De mensch is een mensch: essentieel gelijkaardig en gelijkwaardig met alle andere mensen. Maar alle mensen zijn niet mensch op dezelfde manier en in dezelfde mate: accidenteel verschillen zij.”*⁵¹⁹

In dat stukje tekst beweerde de auteur dus zowel dat iedereen gelijk is, maar toch niet in dezelfde mate mens is. Daarnaast stelde de auteur zich de vraag hoeveel belang er aan gezondheid gehecht moet worden. Daarbij zette hij de theorie uiteen dat er twee verschillende soorten ziekten waren, namelijk persoonlijke en sociale ziekten. Hij ging alleen in op sociale ziekten, waarbij hij die uitlegde als ziekten die een gevaar konden vormen voor de gemeenschap. Op welke ziektes daaronder zouden vallen en hoe hij die grens wilde trekken, gaat hij niet in. Hij stelde enkel dat die ziekten onvermijdelijk als gevolg hebben dat de vrijheid van de persoon meer aan banden zou moeten worden gelegd door de staat, aangezien die het algemeen belang zou moeten beschermen.⁵²⁰

Op vlak van opvattingen rond hoe die staat dan ingericht moet worden, stelde de auteur twee gangbare staatsinrichtingen voor. Een eerste opvatting was de liberale staat, maar die erkende volgens de auteur alleen maar individuen, niet families, stand of klasse. Het gebrek aan erkenning van families was in de katholieke context een sterk argument en maakte die staatsopvatting volgens de auteur dus niet acceptabel.⁵²¹ Een tweede staatsopvatting was het collectivisme. Dat was al even erg, aangezien het daar niet het individu was dat als enige telde, maar het collectief. Opnieuw was volgens de auteur er geen ruimte voor iets anders, en dus ook niet voor “de persoonlijkheid van de medicus”. Beide staatsopvattingen waren dus af te wijzen. De auteur stelde zelf echter een verzoening tussen die twee opvattingen voor, namelijk de “organische” opvatting. Daarbij staat het individu in dienst van de “ras-klas- of volksgemeenschap-staat” en moet die bereid zijn om “niet enkel zijn gezondheid, maar desnoods zijn leven veil hebben voor het algemeen welzijn.” De staat heeft dus zeker recht om in te grijpen bij “algemene kwalen” die iedereen aangaan.⁵²² Die benoeming van zijn theorie als organisch in combinatie met zijn gebruik van de term *Weltanschauung*, doet denken dat de auteur wellicht op zijn minst bekend was met de theorieën van Hitler en

⁵¹⁷ Franz Dornseiff, *Sprache und Sprechender*, onder redactie van Jürgen Werner (Leipzig: Koehler und Amelang, 1964), 377; Fabian Van Samang, *Doodgewone woorden: NS-taal en de Shoah* (Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2010), 99.

⁵¹⁸ Zie bijvoorbeeld de zin: “Wie de stormachtige revolutie moet doordringen tot de ideologieën welke al deze hervormingen bezielen en leiden.” Uit: L. Arts S.J. ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.’, 105.

⁵¹⁹ L. Arts S.J. ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.’, 106.

⁵²⁰ L. Arts S.J. ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.’, 107-109.

⁵²¹ Pozzi, *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge*, 106; L. Arts S.J. ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.’, 109.

⁵²² L. Arts S.J. ‘Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.’, 109-111.

waarschijnlijk zelfs een voorstander ervan was. Verschillende fascistische ideologieën, waaronder die van de nazi's, hadden een organische component en waren ook zagezegd een alternatief voor het dilemma liberalisme en collectivisme.⁵²³

De tekst lijkt dus bijna een totalitaire opvatting te hebben van de staat, maar tegelijk brengt dat totalitarisme een probleem met zich mee voor katholieke geneesheren. Volgens de auteur mocht de staat namelijk niet te ver gaan in zijn controle en mocht hij niet overnemen wat "privaat" al "goed kan presteren".⁵²⁴ De echte reden die de auteur had werd duidelijk in het besluit:

*"Officialiteit veronderstelt neutraliteit en voert practisch tot anticlericalisme"*⁵²⁵

De auteur worstelde dus duidelijk met een probleem dat verschillende leden van Saint-Luc reeds eerder aankaartten, namelijk hoeveel macht de staat had inzake geneeskunde en het feit dat meer macht voor de staat minder macht voor de katholieke geneesheren zou kunnen betekenen. In tegenstelling tot de meeste van zijn collega's, bracht dat de auteur niet af van een wens voor een op zijn minst zeer sterke staat.

Met die sterke staat zouden katholieke artsen moeten meewerken, concludeerde de auteur in een zeer sterk verwoord besluit. Volgens de auteur zou het *"zo gaan [meewerken met de staat] of niet gaan"*. Want als katholieke dokters daar niet mee in zouden gaan, zou het toch gebeuren, maar dan gewoon zonder de katholieke artsen. Er zou dus meegegaan moeten worden met de staat, maar daarbij moest goed in het achterhoofd gehouden worden dat *"het recht van den geneesheer onaantastbaar [is]"*. Er moest dus meegewerkt worden met de staat, dat was zagezegd onvermijdelijk, maar daarbij moest de macht van de katholieke artsen zo veel mogelijk behouden blijven. De katholieke artsen waarover de dokter hier sprak, waren opnieuw expliciet louter de katholieke artsen uit het "Vlaamsche land", waar katholieke dokters nog in de meerderheid waren.⁵²⁶ Opnieuw werd er dus louter over Vlamingen en niet over België gesproken.

Er is weinig materiaal om op af te gaan, maar op basis van het relatief kleine aantal Vlamingen in Saint-Luc, lijkt er dus een verschil te zijn tussen de radicaliteit van de eugenetische standpunten van de Franstalige en Vlaamse leden van Saint-Luc op het einde van de jaren 1930. Het verschil toont zich vooral op vlak van kennis en gebruik van Duitse eugenetische en ideologische opvattingen. Daarnaast zijn er verschillende linken met het nazisme te vinden binnen die radicale stemmen. Tot slot moet daar nog aan toegevoegd worden dat alle voorstanders van therapeutische sterilisatie waarover ik informatie gevonden heb, Vlamingen waren. Verder onderzoek naar de eugenetische opvattingen in België en dan vooral in de jaren 1930, zou verder kunnen uitwijzen in welke mate de attitudes al dan niet verschilden. In de jaren 1930 was er namelijk een radicalisering van het overwegend katholieke Vlaams-nationalisme, waarbij de anti-Belgische strekking van het Vlaams nationalisme meer en meer gekenmerkt werd

⁵²³ Michael Mann, *Fascists*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 167, 364.

⁵²⁴ L. Arts S.J. 'Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.', 111.

⁵²⁵ L. Arts S.J. 'Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.', 113.

⁵²⁶ De auteur verwoordde het zelf als volgt: "Wat wij niet doen, zullen anderen doen zonder ons en tegen ons." Uit: L. Arts S.J. 'Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.', 114.

door rechts volksnationalisme en de afwijzing van burgerlijke vrijheden. Verschillende van hen werden ontvankelijk voor de ideeën van het nationaalsocialisme.⁵²⁷ De vraag is dus in welke mate die ontvankelijkheid voor radicalere ideeën en ideeën van het nationaalsocialisme ook een impact hadden op de eugenetische ideeën die ze onderschreven.

Dergelijk onderzoek is echter niet evident, aangezien, zoals De Raes reeds concludeerde: “Extreme eugenetici waren er onder de Belgische artsen nauwelijks, of lieten in elk geval zeer weinig van zich horen.”⁵²⁸ Zoals ik reeds aangetoond heb hierboven, zijn extreme eugenetici wel degelijk te vinden, maar is het probleem dat het weinige dat ze van zich lieten horen, vaak niet in de voor de hand liggende artikelen of rubrieken gebeurde. De meest opvallende en radicale standpunten waren ofwel te vinden als een korte zin in een lang artikel of net in een recensie of artikel die op basis van de titel niets te maken leken te hebben met eugenetica. Daarnaast is het, zoals bovenstaande voorbeelden aantonen, bij het onderzoeken van het weinige beschikbare materiaal belangrijk om aandacht te besteden aan het discours dat gehanteerd werd en de strategieën die radicalere eugenetici gebruikten om hun mening toch gepubliceerd te krijgen.

2.7. Besluit

De eugenetische sterilisatiewetgevingen in het buitenland en de mogelijke invoering daarvan in België werden door alle leden van Saint-Luc veroordeeld. Toch wilde dat niet zeggen dat eugenetica zelf in vraag gesteld werd. Sterilisatie werd veroordeeld omwille van de methode, maar het doel van sterilisatie werd amper in vraag gesteld. De paniek rond de degeneratie van de bevolking die door de leden van Saint-Luc verder verspreid werd, zorgde ervoor dat een andere negatief eugenetische maatregel, namelijk segregatie, geponeerd werd als alternatief. Daarnaast zijn er verschillende stemmen die de grenzen van de consensus rond sterilisatie binnen Saint-Luc opzochten en therapeutische sterilisatie verdedigden. Daarbij werd benadrukt dat therapeutische sterilisatie losstond van eugenetische sterilisatie, maar dat onderscheid viel niet zomaar te maken.

Het feit dat die twee negatief eugenetische binnen de *Société de Saint-Luc* gedoogd werden, stelt de aanname binnen de historiografie in vraag dat katholieke eugenetica vooral werd gekenmerkt door positieve eugenetica. Hoewel de katholieke eugenetici dat narratief zelf ook hanteerden, is er in de praktische opvattingen te zien dat niet het onderscheid positieve-negatieve eugenetica bepalend was voor welke eugenetische opvattingen geaccepteerd werden. Het was daarentegen de controle van de staat over bepaalde maatregelen die vooral zorgde voor een negatieve houding. De vraag is nu of katholieken in België op dat vlak een uitzondering waren, of dat ook het geval was voor andere katholieke landen. Mogelijk zorgde een sterkere invloed van informatie over de Duitse eugenetica voor een sterkere acceptatie voor die maatregelen. Tegelijk toonde dit hoofdstuk dat de raciale eugenetica van nazi-Duitsland maar door een kleine minderheid geaccepteerd werd, die zich vooral liet horen in de

⁵²⁷ Bruno De Wever, ‘Geschiedenis van de Vlaamse beweging’, in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, 2023, <https://devb.be/id/ter-001095>; Lieve Gevers, *Kerk in de kering: de katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980*, (Kalmthout: Pelckmans Uitgeverij, 2014), 22.

⁵²⁸ De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 461.

kleinere rubrieken. Vooral het recenseren van boeken leek daarbij een belangrijke strategie om die radicale stemmen toch gepubliceerd te krijgen. Die invloed van nazi-Duitsland lijkt zich ook te reflecteren in het feit dat Vlamingen de meest radicale stemmen waren op vlak van eugenetica.

3. Tussen taboe en continuïteit: eugenetica tijdens en na de Tweede

Wereldoorlog (1940-1956)

De Tweede Wereldoorlog had een grote impact op het Europese continent. Meer dan vijftig miljoen mensen waren wereldwijd gestorven. Daarnaast steeg het aantal venerische ziekten opnieuw.⁵²⁹ Op verschillende vlakken leek de nasleep van de Tweede Wereldoorlog dus sterk op de nasleep van de Eerste Wereldoorlog, wat eventueel opnieuw in een klimaat had kunnen resulteren dat zeer gunstig was voor eugenetische ideeën. Toch werd de naoorlogse periode niet gekenmerkt door een nieuwe paniek over venerische ziekten. In de jaren 1940 werd syfilis namelijk behandelbaar dankzij de ontdekking van penicilline en ook voor tuberculose werd het geneesmiddel streptomycine ontdekt.⁵³⁰ De eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog werden gekenmerkt door een opvallende openheid op vlak van seksuele moraal. Door de chaos van de eerste naoorlogse jaren en de economische ontberingen werden de realiteiten van de oorlog en de seksuele openheid van de eerste naoorlogse jaren echter meer en meer ontkend en onderdrukt. De morele discussie verschoof van seksuele vrijheid opnieuw naar seksuele deugdzaamheid.⁵³¹

De Katholieke Kerk speelde een belangrijke rol in die conservatieve tendens. Na de oorlog genoot de Katholieke Kerk namelijk van een heropleving van prestige. Een transnationaal populaire verklaring voor de opkomst van het nazisme was de toenemende secularisatie. Daarnaast werd het nationaalsocialistische regime voor bepaalde segmenten van de samenleving, namelijk heteroseksuele, niet-Joodse mensen zonder handicap gekenmerkt door een zekere mate van seksuele vrijheid. Voor hen had het regime niet als doel om seksualiteit te onderdrukken, maar moedigde het aan zodat het “Arische ras” verder aan zou groeien. De Katholieke Kerk zette zich als de tegenpool neer van het “promiscue” nazisme en cultiveerde het idee dat een herstel van de conservatieve katholieke waarden de enige manier was om het nazisme te overwinnen.⁵³² Ook in België leek het katholicisme een heropleving van prestige te genieten na de Tweede Wereldoorlog. Zo haalde de katholieke partij Christelijke Volkspartij in België bij de eerste naoorlogse verkiezingen in 1946 42% van de stemmen, wat een stijging was ten opzichte van de 32 procent die de voorgaande katholieke partij Blok der Katholieken had behaald in 1939. In 1947 vormde de katholieke partij samen met de socialistische partij een regering en in 1950 behaalde ze zelfs een absolute meerderheid, waardoor ze in 1954 alleen regeerden.⁵³³

Gezien het feit dat de naoorlogse periode in sterke mate gekenmerkt werd door een conservatieve reflex en een sterke positionering van de Katholieke Kerk tegen de (eugenetische) misdaden van het naziregime, namen onderzoekers zoals Barrett en Kurzman vaak aan dat de onthullingen van de misdaden van het naziregime de ondergang betekenden van eugenetica.⁵³⁴ Tot op de dag van vandaag wordt onderzoek naar eugenetica dan ook

⁵²⁹ Herzog, *Sexuality in Europe*, 115-116.

⁵³⁰ Nys, ‘De Ruiters van de Apocalyps’, 15, 20.

⁵³¹ Herzog, *Sexuality in Europe*, 97-99.

⁵³² Herzog, *Sexuality in Europe*, 67-70, 72, 99.

⁵³³ Gevers, *Kerk in de kering*, 47, 53.

⁵³⁴ Barrett en Kurzman, ‘Globalizing social movement theory’, 488, 510-515; Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 539-540.

vaak afgerond in 1945.⁵³⁵ Dat gaat echter voorbij aan het feit dat eugenetica pas vanaf de jaren 1970 en 1980 sterk aan nazisme en genocide werd gelinkt.⁵³⁶ Vanaf de jaren 1990 begonnen onderzoekers dus aan te tonen dat de verwerping van de (eugenetische) misdaden van het naziregime niet wilde zeggen dat eugenetica opgegeven werd. Herzog beschreef reeds hoe eugenetische attitudes ook na de Tweede Wereldoorlog verder leefden in verschillende Europese landen.⁵³⁷ Verschillende andere onderzoekers onderschreven die bevindingen.⁵³⁸ Daarbij toonden ze hoe verschillende eugenetici en rassenhygiënist tot in de jaren 1970 probeerden om eugenetica te rehabiliteren door een duidelijk onderscheid te maken tussen de "Rassenhygiëne" van de nationaalsocialisten en de zogenaamde "goede" eugenetica. Verschillende Europese landen, zoals Zwitserland en Zweden, behielden eugenetische wetgeving tot in de jaren 1960 en 1970.⁵³⁹

In dit hoofdstuk zal ik ingaan op hoe eugenetische ideeën evolueerden in België in de naoorlogse periode. De vraag of eugenetische ideeën verder leefden na de Tweede Wereldoorlog werd voor verschillende landen reeds beantwoord, maar in de historiografie is er nog maar weinig aandacht besteed aan hoe Belgische eugenetische ideeën evolueerden tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Volgens De Raes stopte de discussie over eugenetica al volledig een aantal jaren voor de Tweede Wereldoorlog.⁵⁴⁰ Langhendries haalde daarentegen kort aan dat eugenetische ideeën ook na de Tweede Wereldoorlog doorleefden.⁵⁴¹ In dit hoofdstuk bouw ik op die bevindingen verder en kijk ik hoe de eugenetische ideeën van Saint-Luc evolueerden tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Eerst schets ik kort de situatie in Saint-Luc tijdens de Tweede Wereldoorlog op basis van de beperkte informatie die overgeleverd is over de activiteiten van Saint-Luc tijdens de oorlogsjaren. Vervolgens ga ik in op de eugenetische ideeën van na de Tweede Wereldoorlog. In navolging van de recente trend in de historiografie zal ik daarbij breken met het narratief dat de misdaden van het naziregime een radicale breuk betekenden en ik zal aantonen dat er een sterke mate van continuïteit te zien is in de eugenetische ideeën van de *Société de Saint-Luc*.⁵⁴² Tegelijk zal ik uiteenzetten hoe de misdaden van het naziregime en het idee van mensenrechten twee nieuwe belangrijke interpretatiekaders vormden en hoe ze dienden als nieuwe argumentatie voor een katholieke eugenetica.

⁵³⁵ Vaak wordt de informatie over de periode na 1945 samengenomen in een epiloog, zoals bijvoorbeeld in: Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 242-249; Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 539-558.

⁵³⁶ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 543.

⁵³⁷ Herzog, *Sexuality in Europe*, 115-116.

⁵³⁸ Varsa en Szikra, "'New Eugenics'", *Gender and Sexuality*, 533-539; Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 552; Ekberg, 'Eugenics: Past, Present, and Future', 91-92; Dinu en Barow, 'The History of Eugenics', 6.

⁵³⁹ Varsa en Szikra, "'New Eugenics'", *Gender and Sexuality*, 535.

⁵⁴⁰ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416.

⁵⁴¹ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 222-224.

⁵⁴²

3.1. “In ’t Antwerpse niets nieuws! Of althans bitter weinig!”: de Tweede Wereldoorlog in Saint-Luc⁵⁴³

“De Duitse bezetting bracht aan onze Beweging een zwaren slag toe. Verschillende Gilden zagen zich om uiteenlopende redenen genoodzaakt hun werkzaamheden te staken of aanzienlijk te verminderen.”⁵⁴⁴

Uit het citaat blijkt hoe de Tweede Wereldoorlog duidelijk een sterk effect had op de werking van Saint-Luc. In 1947 verscheen een bijdrage die een opsomming gaf van wat de verschillende afdelingen hadden ondernomen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Verschillende afdelingen van Saint-Luc, zoals bijvoorbeeld de afdelingen in Gent, Charleroi en Oost-Vlaanderen, hadden hun activiteiten moeten staken. Sommigen, zoals de afdeling in Antwerpen, hadden reeds bij de start van de oorlog de werking moeten stilleggen en anderen na enkele jaren, zoals bijvoorbeeld de afdelingen in Luik. De afdelingen van West-Vlaanderen, Mechelen, Bergen en Verviers waren gestopt doordat de bezielers van de lokale afdeling tijdens de oorlog overleden waren. Alleen de verenigingen van Brussel, Leuven en de Luikse jeugdafdeling van Sint-Lucas waren er wel in geslaagd om minstens gedeeltelijk en soms clandestien hun activiteiten verder te zetten.⁵⁴⁵

Ondanks het feit dat enkele afdelingen er wel in geslaagd waren om actief te blijven, is er buiten de verslagen uit 1947 en enkele publicaties die niets met eugenetica te maken hadden, niets bewaard of mogelijk gedrukt gebleven van de *Société de Saint-Luc*. Hoe er in Saint-Luc tijdens de Tweede Wereldoorlog gekeken werd naar eugenetica, valt dus helaas niet te achterhalen. Toch zijn er in de verslagen van 1947 twee opvallende elementen te vinden die wel enkele interessante indicaties geven over de houding tegenover eugenetica tijdens de Tweede Wereldoorlog. De eerste indicatie kwam van een zekere dokter M. Snoeks, de persoon die de samenvatting schreef van (het gebrek aan) activiteiten van de afdeling in Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog. Opvallend genoeg gaf hij het volgende als verklaring voor het feit dat de activiteiten stilgevallen waren:

“Onze leiders hadden vroeger deelgenomen aan de campagne tegen sterilisatiewetten en veel andere antichristelijke beginselen. Wij kwamen onze tijdelijke meesters verdachtig voor.”⁵⁴⁶

Snoeks linkte de kritische houding van verschillende leden van de Antwerpse Sint-Lucasvereniging tegenover de nationaalsocialistische sterilisatiewetten dus expliciet aan een grotere argwaan van de Duitse bezetters tegenover de vereniging. Het valt niet te achterhalen of dat effectief zo was, maar het toont wel het belang dat er gehecht werd aan die negatieve houding ten opzichte van de Duitse sterilisatiewetgeving. De Antwerpse Sint-Lucasvereniging werd op die manier namelijk neergezet als onderdrukte helden, die zich al lang voor de inval van nazi-Duitsland aan het verzetten waren tegen de immorele wetten van het nazisme. Dat staat in contrast met het feit dat de Antwerpse clerus bijvoorbeeld minder hulp heeft geboden aan Joden dan de Brusselse.⁵⁴⁷ Ook de

⁵⁴³ Dr. Arthur Thulliez, ‘Sint-Lucas sedert 1940’, *Saint-Luc Médical* 19.1. (1947), 50.

⁵⁴⁴ Thulliez, ‘Sint-Lucas sedert 1940’, 49.

⁵⁴⁵ Thulliez, ‘Sint-Lucas sedert 1940’, 49, 50, 52-53, 55.

⁵⁴⁶ Er is helaas niet meer informatie te vinden over Dr. M. Snoeks. Thulliez, ‘Sint-Lucas sedert 1940’, 50.

⁵⁴⁷ Gevers, *Kerk in de kering*, 38.

Antwerpse Sint-Lucasvereniging heeft in tegenstelling tot verschillende andere Sint-Lucasverenigingen onmiddellijk de activiteiten stilgelegd bij de oorlog.⁵⁴⁸ Mogelijk was het sterke discours dat Snoeks hanteerde dus een soort compensatiedrang of verklaring voor het feit dat de Antwerpse clerus en de vereniging van Sint-Lucas zich minder verzet had dan hun collega's. Het narratief van Snoeks doet namelijk uitschijnen dat de Antwerpse Sint-Lucasvereniging zich al voor de oorlog verzet had, waardoor hun activiteiten van meet af aan sterk in het oog werden gehouden door de bezetter en ze dus geen andere keuze hadden gehad dan onmiddellijk de activiteiten stil te leggen.

Verschillende afdelingen hadden zoals de afdeling in Antwerpen dus onder druk van de bezetting hun activiteiten moeten staken, maar meerdere afdelingen hoopten dat de jeugd de verenigingen weer zou doen heropleven en verderzetten.⁵⁴⁹ De Sint-Lucasjeugd was tijdens de oorlog namelijk actief gebleven. In 1947 werd een lijst van besproken onderwerpen door de Sint-Lucasjeugd uit Luik gepubliceerd, waarbij er verschillende onderwerpen over eugenetica leken te gaan, of op zijn minst over aanverwante onderwerpen, zoals: "La finalité en biologie", "La responsabilité : péché et maladie", "Tuberculose et vie familiale", "Toxicomanies" en "La médecine en face des problèmes actuels : médecine étatiste et médecine personnaliste".⁵⁵⁰ Volgens de samenvattingen werd die trend ook na 1945 doorgezet. De Sint-Lucasjeugd van Leuven was bijvoorbeeld vanaf 1945 weer sterk actief en had vanaf dat moment verschillende vergaderingen en studiekringen georganiseerd. De onderwerpen daarvan werden opgelijst, en het viel opnieuw op dat drie van de zeventien onderwerpen expliciet over eugenetica en aanverwante onderwerpen, zoals venerische ziekten, gingen, namelijk: "Venerisch gevaar", "Prophylaxie van de tuberculose", "Sociaal probleem van de Tbc" en "Geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk".⁵⁵¹ Vooral het laatste onderwerp toont dus dat er expliciet een eugenetische maatregel besproken werd. In tegenstelling tot wat De Raes betoogde, was eugenetica tijdens en na de Tweede Wereldoorlog dus geen taboe geworden, maar werd er nog steeds over gesproken.⁵⁵² De onderwerpen lijken net een zekere mate van continuïteit te suggereren met de thema's die er voor de Tweede Wereldoorlog besproken werden.

⁵⁴⁸ Thulliez, 'Sint-Lucas sedert 1940', 50-51.

⁵⁴⁹ Thulliez, 'Sint-Lucas sedert 1940', 53-54.

⁵⁵⁰ Deze inschatting is gemaakt op basis van het feit dat ik in artikels met gelijkaardige titels voor de Tweede Wereldoorlog informatie over eugenetica heb gevonden. Aangezien er geen informatie bewaard is gebleven over wat er gezegd of geschreven werd over de onderwerpen, valt er helaas niet met zekerheid te zeggen of die artikelen effectief over eugenetica gingen. Volgens het artikel was het namelijk alleen maar mogelijk om onder de bezetting te publiceren in kleine brochures, die niet bewaard lijken gebleven te zijn. Lijst van onderwerpen uit: Dr. Arthur Thulliez, 'Jeunesse de Saint-Luc', *Saint-Luc Médical* 19.1. (1947), 44-45.

⁵⁵¹ Thulliez, 'Sint-Lucas sedert 1940', 54-55. Van de veertien andere onderwerpen zijn er verschillende onderwerpen die mogelijk ook met eugenetica te maken hebben. De onderwerpen waarvan ik vermoed dat ze mogelijk ook eugenetica vermeldden op basis van mijn vorige observaties, zijn: "Abortus Provocatus", "Sociale geneeskunde", "Psychopathologische afwijkingen in de jeugd" en "Psychische invloeden op de Physiologie".

⁵⁵² De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416.

3.2. Eugenetica na de Tweede Wereldoorlog: katholieke artsen als bastion tegen de “heidense” eugenetica van de nazi's

Ondanks de continuïteit in welke onderwerpen er verschenen, zijn er toch een aantal belangrijke veranderingen in de manier waarop de bijdragen over eugenetica verschenen in *Saint-Luc*. Ten eerste is er namelijk een duidelijke daling merkbaar van het aantal bijdragen die over eugenetica gaan. Van 1922-1939 heb ik 66 bijdragen gevonden die over eugenetica en aanverwante thema's gingen. Voor de periode 1946-1956 waren dat er nog maar 18. De periode na de Tweede Wereldoorlog is weliswaar 1/3 korter, maar als de cijfers zich dus doorgezet zouden hebben zoals voor de Tweede Wereldoorlog, zouden er 44 bijdragen gevonden moeten zijn. Die daling lijkt een indicatie te zijn dat eugenetica mogelijk deels taboe werd, zoals vaak wordt aangenomen. Aan de andere kant kan het echter ook te maken hebben met het feit dat er verschillende vooruitgangen geboekt waren op medisch vlak in de bestrijding van besmettelijke ziektes. In de jaren 1940 werden syfilis en tuberculose behandelbaar dankzij de ontdekking van de geneesmiddelen penicilline en streptomycine.⁵⁵³ De medische vooruitgangen die geboekt werden, zouden dus deels de daling van onderwerpen die gerelateerd zijn aan eugenetica kunnen verklaren.

Toch kan er niet gesteld worden dat eugenetica volledig taboe werd. Er werd namelijk wel degelijk nog over gesproken, maar de manier waarop eugenetica in de bijdragen verscheen, veranderde. Ten eerste is er te zien hoe de term “eugenetica” meer en meer lijkt te verdwijnen, vooral in de Franstalige bijdragen. In plaats daarvan lijken verschillende bijdragen te spreken over preventieve geneeskunde of werd er over specifieke eugenetische maatregelen, zoals sterilisatie, gesproken zonder ze onder de overkoepelende term eugenetica te plaatsen.⁵⁵⁴ In de Nederlandstalige bijdragen werd de term “eugenetica” wel nog meer gehanteerd.⁵⁵⁵ Een tweede verandering was een merkbare daling in het aantal bijdragen die nog specifiek over eugenetica gingen. Meestal werd eugenetica als een kleiner onderdeel vermeld van een breder narratief. Van de achttien bijdragen na de Tweede Wereldoorlog waren er maar negen die eugenetica als onderwerp hadden. Zes daarvan waren verslagen van hetzelfde congres uit 1950. In 1950 werd namelijk voor het eerst een volledig Vlaams congres georganiseerd. Opvallend genoeg ging dat congres over de toekomst van eugenetica.⁵⁵⁶ Het feit dat het eerste Vlaamse congres over eugenetica ging, onderschrijft de observatie dat er een verschil te zien is een de Vlaamse en Franstalige stemmen op vlak van eugenetische ideeën.

⁵⁵³ Nys, 'De Ruiters van de Apocalyps', 15, 20.

⁵⁵⁴ Prof. Dr. Luigi Gedda, 'Médecine individuelle et Médecine collective', *Saint-Luc Médical* 19.4. (1947), 219; Dr. Raoul De Guchteneere, 'L'Etat et la Médecine dans la Société contemporaine', *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947), 177; Dr. William Bernard Joseph Pemberton, 'La nationalisation de la Médecine', *Saint-Luc Médical* 19.4. (1947), 210.

⁵⁵⁵ Dat is alleen al in de titels te zien van bijvoorbeeld: Dr. Jan Lebeer, 'Erfelijkheid en Eugenetiek', *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950); Dr. Raoul De Guchteneere, 'De negatieve Eugenetiek', *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950); Dr. Jacques Spaey, 'De positieve Eugenetiek', *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950); Albert Snoeck, 'Eugenetiek en Moraal', *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950); E. P. Prof. Dr. A. Darquennes, S. J., 'Eugenetiek en sociale moraal', *Saint-Luc Médical* 28.2. (1956).

⁵⁵⁶ M. Snoeks, 'Voorwoord', *Saint-Luc Médical* 22.3 (1950), 152-153. Volgens Langhendries besprak het congres de nalatenschap en blijvende relevantie van eugenetica voor de Belgische en Nederlandse naoorlogse samenleving. Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 223.

Het verschil tussen de Franstalige en Vlaamse stemmen wordt ook opnieuw bevestigd door het auteurschap van de publicaties na de Tweede Wereldoorlog. Op één na waren alle Franstalige bijdragen geschreven door buitenlandse artsen of professoren uit onder andere Portugal, Spanje, Frankrijk en Canada naar aanleiding van het derde Internationaal Congres der Katholieke Geneesheren in Lissabon in 1947.⁵⁵⁷ Van de acht bijdragen die eugenetica als onderwerp hadden, zijn er zeven Nederlandstalig.⁵⁵⁸ De laatste bijdrage was geschreven door een Portugese professor.⁵⁵⁹ De Franstalige stemmen van Saint-Luc leken in het eugenetische debat zo goed als verdwenen te zijn. Een verklaring voor die divergentie is moeilijk te geven, maar mogelijk is er een gelijkaardig mechanisme dat zich hier speelde als bij de bestraffing van de collaboratie na de Tweede Wereldoorlog. Zoals Koen Aerts reeds omschreef, de grote mate waarin Vlaamse collaborateurs na de oorlog belangrijke sociale, politieke, economische en culturele posities konden (her)innemen uitzonderlijk in vergelijking met Wallonië.⁵⁶⁰ Zoals ik reeds aantoonde, waren er voor de Tweede Wereldoorlog verschillende linken te vinden met het nationaalsocialisme, vooral van Vlaamse auteurs in Saint-Luc. Verschillende van de radicale stemmen met banden met het nationaalsocialisme zouden ook in Saint-Luc gerehabiliteerd worden, zoals ik verder in dit hoofdstuk zal uitwerken. Mogelijk werd er dus ten aanzien van eugenetische opvattingen net zoals bij collaboratie een sterker gedoogbeleid gehanteerd onder de Vlaamse auteurs dan onder de Franstalige auteurs.

De verandering in de manier waarop eugenetica verscheen in bijdragen is overwegend te linken aan het feit dat eugenetica na de Tweede Wereldoorlog een kleiner onderdeel van een breder narratief werd. Zoals reeds in het tweede hoofdstuk vermeld werd, werd er al voor de Tweede Wereldoorlog sterk beargumenteerd dat de rol van de staat niet te overheersend mocht worden binnen de geneeskunde. Na de Tweede Wereldoorlog gingen de meeste bijdragen die eugenetica vermeldden over de rol die de staat moest spelen in de geneeskunde. Dat heeft te maken met het feit dat op dat moment in verschillende landen in West-Europa de welvaartstaat ontstond.⁵⁶¹ Ook in België was in 1944 een verplichte ziekteverzekering ingevoerd, de zogenaamde *Ziekte en Invaliditeitsvoorziening*. Belgische katholieken vreesden dat die invoering zou leiden tot concurrentie voor de katholieke medische voorzieningen, waardoor de invloed die katholieken via de geneeskunde konden uitoefenen, zou wegvallen. In België bleven mutualiteiten echter nog steeds de basis vormen van de wetgeving, waardoor die

⁵⁵⁷ Dr. Wibo, 'Le 3e Congrès International des Médecins Catholiques à Lisbonne', *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947), 131. De bijdragen zijn: Prof. Dr. João Pôrto, 'Discours d'inauguration', *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947); Prof. Dr. Vallejo De Simon, 'La Médecine, les Médecins et l'Action Catholique', *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947); Prof. Dr. Wilfrid Le Blond, 'La Collaboration du Médecin aux lois sociales', *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947); Prof. Dr. João Pôrto, 'Médecine individuelle et Médecine collective', *Saint-Luc Médical* 19.4. (1947); Gedda, 'Médecine individuelle et Médecine collective'; Pemberton, 'La nationalisation de la Médecine'; Prof. Dr. Joao Maria Porto, 'L'eugénique prématrimoniale', *Saint-Luc Médical* 22.1. (1950); Dr. Henri Grenet, 'Rapports présentés au IVe Congrès des Médecins catholiques à Rome : Les Droits et les Limites de la Médecine sociale vis-à-vis de la Personne humaine', *Saint-Luc Médical* 22.2. (1950).

⁵⁵⁸ Dr. Jacques Mertens, 'De sociale aspecten van het Bevolkingsvraagstuk', *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950); Dr. Antonius Theodorus Leonardus Maria Mertens, 'Medische aspecten van het Bevolkingsvraagstuk', *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950); Lebeer, 'Erfelijkheid en Eugenetiek'; De Guchteneere, 'De negatieve Eugenetiek'; Spaey, 'De positieve Eugenetiek'; Snoeck, 'Eugenetiek en Moraal'; Darquennes, 'Eugenetiek en sociale moraal'.

⁵⁵⁹ Porto, 'L'eugénique prématrimoniale'.

⁵⁶⁰ Koen Aerts, 'Repressie na de Tweede Wereldoorlog', in *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, (2023), <https://devb.be/id/ter-001533>.

⁵⁶¹ Samuel Moyn, *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*, (Londen: The Belknap Press of Harvard University Press, 2018), 12.

vrees niet zou uitkomen.⁵⁶² Dat werd ook bevestigd door De Guchteneere. Hij schreef in 1947 dat de Belgische gezondheidszorg “gelukkig” relatief goed beschermd was tegen “etatisme”, aangezien de ziekteverzekering in tegenstelling tot in Frankrijk niet in één nationaal fonds verzameld werd, maar over meerdere fondsen verspreid zat, waaronder een katholiek fonds.⁵⁶³ Toch betekende de invoering van de ziekteverzekering een belangrijk keerpunt in de Belgische gezondheidszorg. Voor het eerst speelde de staat namelijk een centrale rol in de gezondheidszorg.⁵⁶⁴ De leden van Saint-Luc beschouwden die “etatisering” van de geneeskunde duidelijk als een bedreiging van hun macht. Ze bleven dan ook aanhalen dat de geneeskunde niet volledig in handen mocht zijn van de staat, maar uitbesteed moest worden aan particuliere (lees: katholieke) privé-organisaties.⁵⁶⁵

Het idee dat de staat niet te veel controle zou mogen uitoefenen over geneeskunde kreeg ook een nieuwe urgentie in het licht van de misdaden van het naziregime in Duitsland. Verschillende leden van Saint-Luc benadrukten namelijk hoe de misdaden van het naziregime hadden aangetoond wat er kon gebeuren als de staat niet beperkt werd en de geneeskunde volledig in handen had.⁵⁶⁶ Zo schreef De Guchteneere in 1950: *“N'avons-nous pas vu ce processus à l'œuvre en Allemagne nazie, où la médecine était complètement asservie à l'Etat ?”*⁵⁶⁷ De misdaden van het naziregime werden dus quasi onmiddellijk geïnstrumentaliseerd in de katholieke argumentatie tegen de nationalisering van de geneeskunde, wat de macht van de katholieke artsen bedreigde. Daarin is hetzelfde mechanisme te zien als Herzog reeds omschreef bij verschillende religieuze autoriteiten, die de misdaden van het naziregime expliciet vermeldde om hun eigen morele gezag te verhogen.⁵⁶⁸

Ondanks die duidelijke verwerping van de (eugenetische) misdaden van het naziregime, werd eugenetica zelf opnieuw door bijna geen enkele auteur verworpen. Alle auteurs zijn heel duidelijk in hun afwijzing van *verplichte* eugenetische maatregelen zoals eugenetische sterilisatie, castratie, euthanasie, abortus en het huwelijksverbod.⁵⁶⁹ Tegelijk haalden de meeste auteurs aan dat de verwerping van de misdaden van het naziregime niet per se een verwerping van eugenetica over het algemeen wilde zeggen. Zo schreef de Vlaamsgezinde kinderarts Jan Lebeer uit Mechelen het volgende in zijn uiteenzetting over “erfelijkheid en eugenetiek”:

*“We hebben in deze uiteenzetting misschien de schijn verwekt gekant te zijn tegen alle eugenetische maatregelen of raadgevingen. Geloof me, niets is minder waar en eugenetiek is voor mij in principe niet uit den boze.”*⁵⁷⁰

⁵⁶² Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 73, 154, 224.

⁵⁶³ De Guchteneere, ‘L’Etat et la Médecine dans la Société contemporaine’, 169.

⁵⁶⁴ Vandendriessche en Majerus, *Medical Histories of Belgium*, 226.

⁵⁶⁵ De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 219.

⁵⁶⁶ De Guchteneere, ‘L’Etat et la Médecine dans la Société contemporaine’, 173, 181; Pemberton, ‘La nationalisation de la Médecine’, 210.

⁵⁶⁷ De Guchteneere, ‘L’Etat et la Médecine dans la Société contemporaine’, 181.

⁵⁶⁸ Herzog, *Sexuality in Europe*, 99.

⁵⁶⁹ P. L. Arts S. J., ‘Indrukken uit Lissabon’, *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947), 141; Pôrto, ‘Discours d’inauguration’, 156; De Guchteneere, ‘L’Etat et la Médecine dans la Société contemporaine’, 181; Porto, ‘L’eugénique prématrimoniale’, 62; Grenet, ‘Les Droits et les Limites de la Médecine sociale vis-à-vis de la Personne humaine’, 97, 99; Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 240; De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 212, 214; Spaey, ‘De positieve Eugenetiek’, 229.

⁵⁷⁰ Lebeer, ‘Erfelijkheid en Eugenetiek’, 205. Zie voor een biografie van Lebeer: Luc Vandeweyer (2023), Luc Vandeweyer (1998), ‘Lebeer, Jan’, In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2023. <https://devb.be/id/per-007935>.

Uiteindelijk concludeerde hij dat eugenetica *“evenmin om erfelijke als om ethische redenen in principe te verwerpen”* was.⁵⁷¹

Verschillende auteurs van Saint-Luc sloten zich daarbij aan. In bijna alle bijdragen is dan ook te zien hoe dezelfde maatregelen die ook voor de Tweede Wereldoorlog als acceptabel werden geacht, ook na de Tweede Wereldoorlog werden aangehaald. Verschillende auteurs pleitten voor de invoering van een vrijwillig voorhuwelijks onderzoek of een voorhuwelijks certificaat.⁵⁷² Zo stelde dokter João Porto van Portugal op het derde Internationaal Congres der Katholieke Geneesheren bijvoorbeeld dat “mensen met kwalen” eigenlijk het huwelijk zouden moeten afgeraden worden. Als dat niet ging, zouden ze “op zijn minst” moeten trouwen met iemand die “geen sporen van kwalen vertoonde”.⁵⁷³ In het kader van die prenuptiale maatregelen werd opnieuw door verschillende leden van Saint-Luc beargumenteerd dat het aan de (katholieke) arts was om druk te zetten tegen ongeschikte huwelijken.⁵⁷⁴ Daarnaast voegde De Guchteneere ook opnieuw segregatie toe aan de noodzakelijke eugenetische maatregelen.⁵⁷⁵ Therapeutische sterilisatie of andere verregaande maatregelen werden echter niet meer voorgesteld. Dat lijkt erop te wijzen dat de onderhandelingsruimte over welke eugenetische maatregelen eventueel goed te keuren vielen, in grote mate weg leek te zijn na de Tweede Wereldoorlog.

De meningen over welke eugenetische maatregelen noodzakelijk waren, waren opvallend gelijklopend, met opnieuw een sterke focus op vrijwillige maatregelen. Net zoals voor de Tweede Wereldoorlog wezen de leden van Saint-Luc eugenetica en het eugenetische doel dus niet af, maar ging de discussie over welke maatregelen toe te staan zouden moeten zijn.⁵⁷⁶ Slechts één auteur, arts en secretaris-generaal van de Nationale Raad van Wetenschapsbeleid Jacques Spaey, stelde de noodzaak van eugenetische maatregelen zoals een prenuptiaal onderzoek of een huwelijksverbod volledig in vraag.⁵⁷⁷ Eugenetische maatregelen waren namelijk volgens Spaey *“heel gewaagd en willekeurig”*. Volgens hem zouden de resultaten die dergelijke maatregelen zouden opleveren *“heel gering [zijn] tegenover de inspanning, de psychologische en sociale nadelen waarmede men deze uitslagen zou moeten verkrijgen.”* Volgens hem was louter een goede opvoeding in combinatie met medisch-sociale instellingen voldoende. Dan werden de *“zogenaamde specifieke eugenetische middelen overbodig”*.⁵⁷⁸

De meeste auteurs trachtten dus wel nog bepaalde aspecten van eugenetica te redden. Zoals gezegd werd in het tweede hoofdstuk, probeerden ze dat te doen door een onderscheid te maken tussen een katholieke eugenetica,

⁵⁷¹ Lebeer, ‘Erfelijkheid en Eugenetiek’, 206.

⁵⁷² Le Blond, ‘La Collaboration du Médecin aux lois sociales’, 161; Porto, ‘L’eugénique prématrimoniale’, 63; Grenet, ‘Les Droits et les Limites de la Médecine sociale vis-à-vis de la Personne humaine’, 99; Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 240; Darquennes, ‘Eugenetiek en sociale moraal’, 145, 150.

⁵⁷³ Porto, ‘L’eugénique prématrimoniale’, 63.

⁵⁷⁴ De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 215; Darquennes, ‘Eugenetiek en sociale moraal’, 143.

⁵⁷⁵ De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 209.

⁵⁷⁶ Dat werd ook letterlijk benoemd in bijvoorbeeld: Darquennes, ‘Eugenetiek en sociale moraal’, 138; Arts, ‘Indrukken uit Lissabon’, 141.

⁵⁷⁷ Spaey, ‘De positieve Eugenetiek’, 234. Biografische info uit: ‘Personalia’, *Streven* 21, (Brugge: Desclée de Brouwer, 1967-1968), binnenkant achterplat.

⁵⁷⁸ Spaey, ‘De positieve Eugenetiek’, 235.

die als moreel juist beschouwd werd, en de andere soorten eugenetica, die te verwerpen waren. Na de Tweede Wereldoorlog werd de nationaalsocialistische rassenhygiëne het voorbeeld van de “slechte” eugenetica. De nationaalsocialistische eugenetica werd weggezet als iets dat niets te maken had met de originele eugenetica, een strategie die reeds in de jaren 1930 gehanteerd werd door katholieke eugenetici en die verschillende eugenetici nog tot in de jaren 1970 zouden hanteren.⁵⁷⁹ Daarbij werd de “slechte” eugenetica omschreven als “heidense” of “vrijschutters” eugenetica, of en in rechtstreekse oppositie geplaatst met de “ware”, “menselijke” of “gezonde en breedvertakte” eugenetiek.⁵⁸⁰ Het feit dat die “slechte” eugenetica uitvoerders had gevonden in het regime van nazi-Duitsland, was volgens De Guchteneere dan ook *“het ongeluk van onze tijd”*. Door leerlingen van Galton, die *“stoutmoediger waren en minder gewetensbezwaren hadden dan hij”*, was volgens De Guchteneere de volledige wetenschap van eugenetica in diskrediet gebracht.⁵⁸¹ Het was dan ook aan katholieke artsen om zich actief te verzetten tegen immorele eugenetica en wetten die niet behoorden tot die “goede” eugenetica niet te volgen.⁵⁸² Ook de Vlaamse dokter en jezuïet Achiel Darquennes sloot zich daarbij aan en stelde in zijn bijdrage dat *“het eugenetische probleem”* meestal *“op een verkeerd plan”* werd voorgesteld, maar dat niemand eigenlijk iets zou kunnen hebben tegen het doel van eugenetica, namelijk de mensheid verbeteren.⁵⁸³

De opgave was echter hoe men een onderscheid kon maken tussen die “ware” en “heidense” eugenetica. Volgens de leden van Saint-Luc was het grote verschil tussen die twee soorten eugenetica het feit dat bij de “heidense” eugenetica de macht in handen lag van de staat. Net zoals in het eerste hoofdstuk, werd de verantwoordelijkheid voor die “ware” eugenetica opnieuw in de handen van de katholieke artsen gelegd.⁵⁸⁴ Zo stelde jezuïet en moralist Albert Snoeck bijvoorbeeld: *“Laat de dokter doen wat hij zedelijk kan, en er zal reeds zeer veel bereikt zijn op eugenetisch gebied.”*⁵⁸⁵ Binnen de eugenetica waren zij zagezegd de enigen die het onderscheid konden maken tussen “ware” en “heidense” eugenetica. De voornaamste reden dat die verantwoordelijkheid voor eugenetica volgens Snoeck aan katholieke artsen toevertrouwd moest worden, was dat katholieke artsen, in tegenstelling tot atheïstische artsen, de mensenrechten mee in rekening namen.⁵⁸⁶ Dat hadden ze reeds bewezen door het feit dat zij zich wel verzet hadden tegen bepaalde eugenetische maatregelen, zoals bijvoorbeeld de sterilisatiewetgevingen van onder andere nazi-Duitsland.⁵⁸⁷ Het argument van mensenrechten dat Snoeck hanteerde, wijst op een nieuw element in het discours dat gehanteerd werd door de artsen van Saint-Luc. Zoals Varsa en Szikra reeds observeerden, veranderde de eugenetische argumentatie na de Tweede Wereldoorlog van een discours dat stelde dat individuen zich moesten onderwerpen aan het gemeenschappelijke belang naar een discours dat net de

⁵⁷⁹ Lebeer, ‘Erfelijkheid en Eugenetiek’, 198-199; De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 212; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 117; Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, 543.

⁵⁸⁰ Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 254; De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 211; Spaey, ‘De positieve Eugenetiek’, 231.

⁵⁸¹ De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 210, 212.

⁵⁸² Grenet, ‘Les Droits et les Limites de la Médecine sociale vis-à-vis de la Personne humaine’, 97.

⁵⁸³ Darquennes, ‘Eugenetiek en sociale moraal’, 138-139. Zie voor een overzicht van andere publicaties en de geboorte- en sterfdatum van Darquennes: “A. Darquennes”, DBNL, geraadpleegd 18 mei 2026, <https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=darq002>.

⁵⁸⁴ Darquennes, ‘Eugenetiek en sociale moraal’, 148, 151.

⁵⁸⁵ Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 248.

⁵⁸⁶ Pôrto, ‘Discours d’inauguration’, 156.

⁵⁸⁷ Le Blond, ‘La Collaboration du Médecin aux lois sociales’, 161.

individuele vrije keuze en mensenrechten benadrukte.⁵⁸⁸ Dat discours past in een bredere evolutie na de Tweede Wereldoorlog, die ook gelinkt was aan het ontstaan van de welvaartstaat. In 1948 publiceerde de Verenigde Naties de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens. Samuel Moyn beschreef echter hoe die focus op mensenrechten niet louter te herleiden is tot dat document, maar past in een breder discours uit de jaren 1940 dat focuste op gelijkheid en sociale rechten.⁵⁸⁹

Dat discours komt terug in verschillende bijdragen in Saint-Luc.⁵⁹⁰ Wilfrid LeBlond, een Canadese dokter en professor in “industriële hygiëne” aan de Université Laval in Quebec stelde bijvoorbeeld:

*“Une propagande constante en faveur du respect des droits de la personne humaine et des consciences, est le seul moyen de prévenir des dispositions législatives où le médecin chrétien devra choisir entre le martyr ou la lâcheté.”*⁵⁹¹

Die keuze tussen “martelaar” en “lafheid” die Wilfrid LeBlond hanteerde, wijst op de keuze waarvoor verschillende dokters onder het naziregime stonden. Ofwel voerden ze onder druk van het naziregime bepaalde maatregelen zoals bijvoorbeeld eugenetische sterilisatie uit, wat brak met hun morele waarden, ofwel weigerden ze dat, en kon het zijn dat ze dat met hun leven moesten bekopen.⁵⁹² Het gebruik van de religieus geladen term “martelaar” illustreert hier hoe katholieke artsen werden verheven tot een bijna onaantastbare morele positie. Die positie verleende hen de autoriteit dat zij de enigen waren die konden voorkomen dat eugenetica opnieuw zou ontaarden in misdaden en dus schendingen van de rechten van de mens zoals die onder het naziregime.

In de argumentatie rond eugenetica na de Tweede Wereldoorlog in Saint-Luc ontstond er dus een driedelige argumentatie. De macht over geneeskunde, en dus ook over eugenetica, moest in de handen blijven van katholieke dokters, waartoe dus verschillende leden van Saint-Luc behoorden. Als de macht in de handen van de staat terecht zou komen, zou er namelijk gezegd weer het risico gelopen dat eugenetica zou ontaarden in misdaden zoals die onder het nationaalsocialistische regime in Duitsland. Als katholieke dokters de controle over geneeskunde behielden zou dat volgens de leden van Saint-Luc niet gebeuren, aangezien katholieke dokters de rechten van de mens mee in rekening namen. Op die manier vonden de katholieke leden van Saint-Luc een oplossing voor het probleem dat het nieuwe discours van de mensenrechten met zich meebracht. Verschillende voorstanders van mensenrechten maakten zich namelijk zorgen dat de staat een te grote rol zou krijgen in het verzekeren van die rechten en dat persoonlijke autonomie ondergeschikt zou gemaakt worden aan de mensenrechten.⁵⁹³ Het feit dat

⁵⁸⁸ Varsa en Szikra, ‘“New Eugenics”, Gender and Sexuality’, 536.

⁵⁸⁹ Moyn, *Not Enough*, 41-42, 44.

⁵⁹⁰ Arts, ‘Indrukken uit Lissabon’, 138; Le Blond, ‘La Collaboration du Médecin aux lois sociales’, 161; Grenet, ‘Les Droits et les Limites de la Médecine sociale vis-à-vis de la Personne humaine’, 88; Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 248.

⁵⁹¹ Le Blond, ‘La Collaboration du Médecin aux lois sociales’, 161; biografische informatie uit: Wilfrid LeBlond, ‘Rehabilitation in Industry’, *Relations Industrielles / Industrial Relations* 8, no. 2 (1953): 190–203, 190. Op basis van de naam, het beroep, het land en de periode gaat het hier ongetwijfeld om dezelfde persoon.

⁵⁹² Michael H. Kater, *Doctors Under Hitler*, (Chapel Hill en Londen: The University of North Carolina Press, 1989), 74, 222.

⁵⁹³ Moyn, *Not Enough*, 55-56.

de leden van Saint-Luc katholieke dokters naar voren schoven om dat te voorkomen, was dus een poging om de macht van katholieke dokters te doen stijgen.

Ondanks die sterke focus op mensenrechten in het discours van de leden van Saint-Luc, werden de mensenrechtenschendingen die in andere landen dan nazi-Duitsland onder het mom van eugenetica waren doorgevoerd echter geminimaliseerd. De Guchteneere vermeldde bijvoorbeeld de sterilisatiewetgevingen van Verenigde Staten, maar volgens hem was er pas na de invoering van de nazi-Duitse wet een verhoging in de toepassing van de Amerikaanse sterilisatiewetgeving te zien. Dat deed hem concluderen dat de nazi-Duitse wetgeving een impact had gehad op hoe vaak de Amerikaanse sterilisatiewet uiteindelijk toegepast werd.⁵⁹⁴ In dat narratief is er dus te zien hoe De Guchteneere de verantwoordelijkheid van een sterkere toepassing van de Amerikaanse sterilisatiewetgeving bij de nazi-Duitse wet. Dat is in tegenstrijd met het feit dat, zoals ik reeds toonde in het vorige hoofdstuk, de Amerikaanse sterilisatiewetgeving net een sterke invloed had gehad op de nazi-Duitse wetgeving.⁵⁹⁵ Daarnaast heeft de Guchteneere voor de Tweede Wereldoorlog die link op geen enkel moment gelegd. Op dat moment benadrukte hij vooral het verschil tussen de twee wetgevingen. De manier waarop De Guchteneere de historische realiteit in die redenering omdraaide, wijst op een verlangen om nazi-Duitsland te zien als de enige aberratie op vlak van eugenetische maatregelen. Zo stelde hij ook dat de Europese en Canadese eugenetische maatregelen van een compleet andere orde waren.⁵⁹⁶

Twee auteurs braken echter met het idee dat die “foute” eugenetica alleen in nazi-Duitsland toegepast werd. Zo schreef Snoeck: “men mag niet denken dat alleen de Nazi’s hatelijke maatregelen hebben getroffen op dit gebied.”⁵⁹⁷ Verschillende auteurs verwezen naar voorbeelden van andere landen die eugenetische sterilisatiewetgevingen hadden ingevoerd, zoals bijvoorbeeld de als protestants beschouwde landen van de Verenigde Staten, Zweden en Zwitserland.⁵⁹⁸ Eén enkele stem, namelijk Darquennes, benoemde zelfs de interesse die er in België was voor eugenetische maatregelen, zowel bij de start van de invoering van eugenetische sterilisatiewetten als op dat moment zelf:

*“Niet dat bij ons de dokters geen belangstelling tonen voor de in andere landen opgedane ervaringen. Integendeel. Met een zeker ontzag werd uitgezien naar de Verenigde Staten van Amerika waar sinds 1897 reeds eugenetische sterilisatiewetten werden voorgesteld.”*⁵⁹⁹

Darquennes bevestigde in zijn artikel dus wat ik in het vorige hoofdstuk reeds aantoonde, namelijk dat er ook in België belangstelling was voor negatief eugenetische maatregelen.

⁵⁹⁴ De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 215-217.

⁵⁹⁵ Zie voor een overzicht hierover: Kühl, *The Nazi Connection*.

⁵⁹⁶ De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 216.

⁵⁹⁷ Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 249.

⁵⁹⁸ Zie bijvoorbeeld: Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 249; De Guchteneere, ‘De negatieve Eugenetiek’, 213.

⁵⁹⁹ Darquennes, ‘Eugenetiek en sociale moraal’, 146.

De meeste artsen lieten hun eigen rol in de belangstelling voor (negatieve) eugenetiek echter achterwege. De Guchteneere bijvoorbeeld, die voor de Tweede Wereldoorlog één van de meest actieve stemmen was op vlak van eugenetiek en gepleit had voor therapeutische sterilisatie, veroordeelde in zijn bijdrage van 1947 zeer expliciet de praktijken van het naziregime. Daarbij stelde hij met een toon van afgrijzen vast dat “[...] *le malade y a été vraiment considéré comme un parasite de la société [...]*”⁶⁰⁰ Het feit dat hij zelf voor de oorlog een taalgebruik gehanteerd had dat bijgedragen had tot een dergelijke ontmenselijking, vermeldde hij niet. Bovendien werd na de Tweede Wereldoorlog dergelijk ontmenselijkend taalgebruik zelfs verdergezet door andere leden van de Société de Saint-Luc. Zo omschreef Snoeck bijvoorbeeld het vermoorden van een “gedegenereerd” kind bij de geboorte als het “*doden van het kleine monstertje*”.⁶⁰¹ Ook arts en decaan in de geneeskunde aan de universiteit van Leuven Ernest van Campenhout omschreef Siamese tweelingen als “*een dubbel monster*”.⁶⁰² Daarnaast sprak Snoeck consistent over mensen met een zogenaamde slechte erfelijkheid als “*(amper in het leven gedulde) afval*”.⁶⁰³ De gevaren van dergelijk ontmenselijkend taalgebruik werden dus opnieuw niet aangekaart, ondanks het feit dat De Guchteneere op dat moment zelf waarschuwde voor dergelijke reducering van mensen onder het naziregime. Als hoofdredacteur was hij in de positie om daar iets aan te doen, maar dat gebeurde dus niet.

Hetzelfde is te zien in de behandeling van mensen die banden hadden met het naziregime of de nationaalsocialistische ideologie. Arthur Thulliez bijvoorbeeld had voor de Tweede Wereldoorlog, zoals in het vorig hoofdstuk vermeld, het boek *Bevolkingsproblemen* van Jan de Roeck aangeraden, waarin een expliciete promotie van het nationaalsocialisme stond. Hoewel de leden van Saint-Luc de praktijken van naziregime duidelijk verwierpen in de naoorlogse bijdragen, was er ondanks het pro-nationaalsocialistische standpunt van Thulliez geen verandering te zien in zijn reputatie. Hij werd zelfs kort na de bevrijding “bijna eenstemmig” tot voorzitter van de Brusselse Sint-Lucasgilde verkozen.⁶⁰⁴ Ook de Italiaanse arts Luigi Gedda werd na de Tweede Wereldoorlog gepubliceerd in Saint-Luc, ondanks het feit dat hij een medestander van het nazisme was.⁶⁰⁵ Verschillende onderzoekers wezen reeds op het feit dat verschillende stemmen die zeer invloedrijk geweest waren in de eugenetische “wetenschap” voor de Tweede Wereldoorlog ook na de Tweede Wereldoorlog vaak hun aanstelling of invloed behielden.⁶⁰⁶ Hetzelfde lijkt dus het geval te zijn voor Saint-Luc. Mogelijk waren de leden van Saint-Luc niet (meer) op de hoogte van de ideologische overtuigingen van Thulliez en Gedda, maar nog waarschijnlijker toont het aan dat de sterk afwijzende houding ten opzichte van de eugenetische misdaden van het naziregime toch deels selectief of retorisch was.

⁶⁰⁰ De Guchteneere, ‘L’Etat et la Médecine dans la Société contemporaine’, 181.

⁶⁰¹ Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 239.

⁶⁰² Ernest Van Campenhout, ‘Transmission héréditaire des caractères psychiques et intellectuels’, *Saint-Luc Médical* 27.5. (1955), 353. Zie voor een biografie van Van Campenhout: ‘Ernest VAN CAMPENHOUT, Ancien membre du Conseil général de l’Université, Professeur ordinaire à la Faculté de Médecine, 1904-1968. Discours prononcé aux funérailles du Professeur Ernest Van Campenhout, à Louvain, le 26 septembre 1968, par Mgr A. Descamps, Recteur Magnifique’, *Annuaire UCL* 96, nr. 2 (1966-1970): XXII-XXVI, geraadpleegd via: <https://sites.uclouvain.be/md-histoire/vancamp/vancampannu.pdf>.

⁶⁰³ Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 249, 250, 254.

⁶⁰⁴ Thulliez, ‘Sint-Lucas sedert 1940’, 54-55.

⁶⁰⁵ Francesco Cassata, *Molti, sani e forti: l'eugenetica in Italia*, (Torino: Bollati Boringhieri, 2006), 276.

⁶⁰⁶ Dinu en Barow, ‘The History of Eugenics’, 1; Varsa en Szikra, ‘“New Eugenics”, Gender and Sexuality’, 537.

Diezelfde selectiviteit ten aanzien van het naziregime is ook te zien in het feit dat er enkele bijdragen waren die de eugenetische resultaten van de nazi-experimenten als leerschool hanteerden. Zo haalde Van Campenhout tweelingexperimenten aan als een belangrijke bron van informatie over de erfelijkheid van bepaalde eigenschappen, waarna hij onmiddellijk zei dat hij “*hier niet wilde ingaan op de overwegingen rond de herkomst van de studies.*”⁶⁰⁷ Vervolgens verwees hij naar verschillende studies uit Duitsland, onder andere van Otmar Freiherr von Verschuer.⁶⁰⁸ Von Verschuer was een nazi-Duitse rassenhygiënist en eugeneticus. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was hij de directeur van het *Kaiser-Wilhelm-Institut für Anthropologie, menschliche Erblehre und Eugenik* en de mentor van Josef Mengele, die later berucht zou worden om zijn experimenten op tweelingen.⁶⁰⁹ Op het moment dat de publicatie van Van Campenhout uitkwam, was er reeds een lange discussie geweest in Duitsland over de rol die Von Verschuer gespeeld had tijdens het naziregime. In 1946 was hij echter gecategoriseerd als een “meeloper” en “gedenazificeerd”. In 1951 werd Von Verschuer reeds volledig gerehabiliteerd en aangesteld als leerstoelhouder Menselijke Genetica aan de universiteit van Münster.⁶¹⁰

Van Campenhouts expliciete standpunt dat hij niet wilde ingaan op de “oorsprong” van de tweelingenstudies, is een duidelijke indicatie dat hij wel degelijk op de hoogte was van het feit dat bepaalde tweelingstudies uitgevoerd waren onder het naziregime en dus behoorden tot de “heidense” eugenetica. Het feit dat hij de noodzaak voelde te verduidelijken dat hij er niet op zou ingaan, toont ook dat hij beseftte dat de herkomst van zijn informatie mogelijk voor controverse zou kunnen zorgen. Dat wordt nogmaals bevestigd door het feit dat in een andere bijdrage in Saint-Luc expliciet werd vermeld dat Von Verschuer eugenetica omschreef als “rassenhygiëne”.⁶¹¹ Verschuer was dus niet louter een eugeneticus die onder het nationaalsocialistische regime geleefd had, maar had actief meegewerkt aan de nationaalsocialistische rassenhygiëne, in die mate dat eugenetica voor hem volledig overeenkwam met rassenhygiëne. Het feit dat dat in de naoorlogse periode vermeld werd, toont dat de leden van Saint-Luc, waaronder Van Campenhout, dus wel degelijk op de hoogte waren van het feit dat Von Verschuer aan de “heidense” eugenetica had meegedaan. Dat hield Van Campenhout echter niet tegen om te verwijzen naar de studies die Von Verschuer had uitgevoerd en daar conclusies voor de eugenetica uit te trekken.

Ook Snoeck trok expliciete lessen uit de eugenetische experimenten van nazi-Duitsland. Zo stelde hij dat het “kweken” van “vaderschap en moederschap” essentieel was om aan positieve eugenetica te kunnen doen, maar dat dat moeilijk was: “*Doch mogelijk is het wel, daar getuigen weer de experimenten van de nazi's voor [sic].*” Snoeck schreef namelijk dat de Duitse propaganda rond het aantal geboorten had aangetoond dat de omvang van de

⁶⁰⁷ Van Campenhout, ‘Transmission héréditaire des caractères psychiques et intellectuels’, 352.

⁶⁰⁸ Van Campenhout, ‘Transmission héréditaire des caractères psychiques et intellectuels’, 355-358.

⁶⁰⁹ Sheila Faith Weiss, ‘The Loyal Genetic Doctor, Otmar Freiherr von Verschuer, and the Institut Für Erbbiologie Und Rassenhygiene: Origins, Controversy, and Racial Political Practice’, *Central European History* (New York, USA) 45, nr. 4 (2012): 631-68, 631-633, 636; Benno Müller-Hill, ‘The Blood from Auschwitz and the Silence of the Scholars’, *History and Philosophy of the Life Sciences* (Londen, Philadelphia, PA, New York, NY) 21, nr. 3 (1999): 331-65, 332; Sheila Faith Weiss, ‘After the Fall: Political Whitewashing, Professional Posturing, and Personal Refashioning in the Postwar Career of Otmar Freiherr von Verschuer’, *Isis* (Chicago, IL) 101, nr. 4 (2010): 722-58, 724, 727.

⁶¹⁰ Weiss, ‘After the Fall’, 724, 726, 730.

⁶¹¹ Lebeer, ‘Erfelijkheid en Eugenetiek’, 198.

familie bepaald werd door de “gangbare opinie van de gemeenschap” en dat die “opinie kan beïnvloed worden”.⁶¹² Snoeck haalde uit de experimenten die de nazi’s hadden uitgevoerd dus expliciet een positieve les, die volgens hem ook op de Belgische samenleving toegepast zou moeten worden. Ook in België moest er volgens hem namelijk ingezet worden op propaganda die dat vaderschap en moederschap promootte. Tenslotte vermeldde ook Darquennes de verregaande eugenetische maatregelen van nazi-Duitsland en stelde vervolgens de vraag:

*“[...] zou het duitse volk, na de 180 000 à 200 000 eugenetisch onvruchtbaargemaakten in 1934 als ras verbeterd zijn? De oorlog heeft een antwoord op deze vraag verhinderd.”*⁶¹³

Darquennes behandelde de eugenetische sterilisaties in nazi-Duitsland dus net als Van Campenhout en Snoeck als een interessante eugenetische *case study*. “Helaas” waren de resultaten van de doorgevoerde maatregelen door de oorlog niet meer beschikbaar.

De voorbeelden van Snoeck, Van Campenhout en Darquennes tonen aan dat ondanks de sterke retorische verwerping van de nazi-Duitse eugenetica, er nog steeds werd aangenomen dat er uit die extreme eugenetica lessen getrokken konden worden. Dat toont dus aan dat, hoewel de wetenschappelijke literatuur de Tweede Wereldoorlog vaak als een breekpunt beschouwt, waarbij de nationaalsocialistische eugenetica deels eugenetica tot de taboesfeer delegeerde, in de praktijk er toch een sterke continuïteit te zien is in de opvattingen van de eugenetici.⁶¹⁴ Dat onderschrijft dus de bevinding van de wetenschappelijke literatuur dat de periode voor en na de Tweede Wereldoorlog gekenmerkt werden door een sterke mate van continuïteit.⁶¹⁵ Tegelijk kan er niet gesteld worden dat de Tweede Wereldoorlog op bepaalde vlakken geen enkele breuk betekend heeft. Als er gekeken wordt naar de retoriek die men hanteerde, is er te zien hoe de misdaden van het nationaalsocialisme wel degelijk een verandering in de retoriek en de argumentatie die men hanteerde betekende. Op dat vlak zou dus de Tweede Wereldoorlog wel geassocieerd kunnen worden als een breuk. Ik zou dus willen beargumenteren dat er in de wetenschappelijke literatuur over eugenetica rond de Tweede Wereldoorlog meer aandacht besteed moet worden aan het feit dat die periode zowel elementen van discontinuïteit als continuïteit bevat.

3.3. Besluit

Als de eugenetische standpunten van na de Tweede Wereldoorlog samengelegd worden met de bevindingen van het vorige hoofdstuk, moet ik concluderen dat er een sterke mate van continuïteit aanwezig is in de eugenetische standpunten van de leden van de Société de Saint-Luc na de Tweede Wereldoorlog. Het eugenetische doel werd niet in vraag gesteld en opnieuw werd de noodzaak voor een vrijwillig voorhuwelijks onderzoek, een prenuptiaal

⁶¹² Snoeck, ‘Eugenetiek en Moraal’, 252-253.

⁶¹³ Darquennes, ‘Eugenetiek en sociale moraal’, 147.

⁶¹⁴ De Raes, ‘Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum’, 416, 463. Zelfs wetenschappelijke literatuur die wel de continuïteit benadrukt, hanteert nog steeds vaak de Tweede Wereldoorlog als eindpunt. Zie daarvoor bijvoorbeeld: Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 242-249.

⁶¹⁵ Bashford en Levine, *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*, viii-ix; Langhendries, ‘Catholic Doctors at the Cradle’, 195; Bashford, ‘World Population from Eugenics to Climate Change’, 505-519; Herzog, *Sexuality in Europe*, 6-95; Mark Mazower, *Dark Continent* (Londen: Penguin books, 1999), 77-105; Van der Meer, ‘Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938–1968)’, 196.

certificaat of segregatie benadrukt. De veranderingen zijn vooral te zien op het vlak van de argumentatie die gehanteerd werd. Daarin zijn twee nieuwe interpretatiekaders te zien. Een eerste belangrijk aspect van het eugenetische discours na de Tweede Wereldoorlog was de tegenstelling die men creëerde met het naziregime. De leden van Saint-Luc probeerden een sterk onderscheid te maken tussen de “heidense” rassenhygiëne die uitgevoerd werd in het naziregime en de “ware” eugenetica die de leden van Saint-Luc aanhingen. Om dat argument extra kracht bij te zetten, werd er sterk ingezet op het idee dat katholieke dokters de mensenrechten wel respecteerden, in tegenstelling tot de misdaden van het naziregime. In dit hoofdstuk heb ik echter aangetoond dat de sterke veroordeling van de nationaalsocialistische eugenetica tot op zekere hoogte louter retorisch was. In de praktijk is er te zien hoe het naziregime nog steeds als een bron van eugenetische informatie gezien werd. Op vlak van retoriek zou de Tweede Wereldoorlog dus beschouwd kunnen worden als een breuk met de voorgaande periode, maar de eugenetische opvattingen werden in de praktijk gekenmerkt door een sterke mate van continuïteit.

Conclusie

*"[Eugenics is] the meddlesome interference of an arrogant, scientific priestcraft"*⁶¹⁶

De bovenstaande uitspraak is van Alfred Russel Wallace, een Britse humanist, naturalist, geograaf en sociaal criticus. In de tweede helft van de negentiende eeuw werd hij een publiek figuur in Engeland, die bekend stond om zijn sociale, wetenschappelijke en spirituele inzichten. Nog voor Charles Darwin publiceerde hij ook een theorie van natuurlijke selectie.⁶¹⁷ De woordkeuze die Wallace in 1912 hanteerde om eugenetica te beschrijven, namelijk een "scientific priestcraft" is opvallend. Het woord "priestcraft" heeft namelijk twee verschillende betekenissen volgens Merriam Webster. Aan de ene kant betekent het volgens het woordenboek de "professional knowledge and skill in respect to the exercise of priestly functions". Tegelijk heeft het ook een negatieve betekenis, waarbij het "the scheming and machinations of priests: priestly intriguing" betekent.⁶¹⁸ Het feit dat Wallace dat woord gebruikte om eugenetica te omschrijven, is opvallend. Het toont dat reeds in de twintigste eeuw eugenetica in het taalgebruik sterk geassocieerd werd met de religieuze figuur van priesters.

De dubbele betekenis van het woord sluit aan bij wat ik in deze masterproef heb aangetoond. Aan de ene kant toonden de leden van Saint-Luc zich namelijk sterke tegenstanders van bepaalde aspecten van eugenetica en gebruikten ze hun morele functie als katholieke dokters en theologen om argumenten tegen verschillende eugenetische maatregelen te vinden. Aan de andere kant toonde ik ook aan dat hun katholiek geloof, in tegenstelling tot wat tot de jaren 1990 werd aangenomen, niet in tegenstrijd was met alle eugenetische ideeën.⁶¹⁹ De leden van Saint-Luc eigenden zich in sterke mate het recht toe om te bepalen welke eugenetische maatregelen al dan niet moreel acceptabel waren. Vervolgens riepen ze expliciet op om hun invloed als katholiek en dokter aan te wenden om die inzichten ook ingang te doen vinden bij hun patiënten. Dat maakte door de overheid verplichte eugenetische maatregelen tot op zekere hoogte overbodig. De afwezigheid van eugenetische maatregelen in België wilde dus niet zeggen dat het eugenetische gedachtegoed niet breder circuleerde dan vroeger aangenomen werd.⁶²⁰ Er was net sprake van een toe-eigening van de eugenetische ideeën binnen het katholieke geloof, dat vervolgens werd neergezet als de enige juiste eugenetica.

In de historiografie werd er vaak een dichotoom onderscheid gemaakt tussen positieve eugenetica, waar de katholieke denkers voorstanders van waren, en negatieve eugenetica, waar katholieke denkers tegenstanders van

⁶¹⁶ Frederick Rockell, 'The last of the great Victorians: Special interview with Dr. Alfred Russel Wallace', *Millgate Monthly* 7 (1912): 657–663, 663, geciteerd in: David Stack, 'Alfred Russel Wallace's Darwinian Opposition to Eugenics', *Journal of the History of Biology* (Dordrecht) 57, nr. 4 (2024): 557–79, 559.

⁶¹⁷ Jane R. Camerini, 'Alfred Russel Wallace', in *Encyclopedia Britannica*, geraadpleegd 30 juni 2026, <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Russel-Wallace>.

⁶¹⁸ 'Priestcraft', in *Merriam Webster Dictionary*, geraadpleegd 2 augustus 2026, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/priestcraft>.

⁶¹⁹ Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 194–197; De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416.

⁶²⁰ De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 424.

waren.⁶²¹ Deze masterproef heeft echter aangetoond dat in de Belgische eugenetica dat onderscheid in de praktijk niet zo strikt was. De casus van Saint-Luc demonstreerde dat, hoewel de leden van Saint-Luc in navolging van de Katholieke Kerk negatieve eugenetica retorisch verwierpen, in de praktijk verschillende negatief eugenetische maatregelen wel degelijk ondersteund werden. Eugenetische sterilisatie werd radicaal verworpen, maar vrijwillige prenuptiale maatregelen, segregatie en therapeutische sterilisatie (wat in de praktijk zo goed als neerkwam op vrijwillige eugenetische sterilisatie), werden wel gedoogd en vaak zelfs noodzakelijk geacht. De positieve houding ten opzichte van verschillende negatief eugenetische maatregelen werd ook breder gedragen dan vaak wordt aangenomen in de historiografie.⁶²² Het beeld van een katholieke eugenetica die over het algemeen tegen negatief eugenetische maatregelen was, is dus niet toepasbaar op de Belgische casus.

Zelfs na de Tweede Wereldoorlog bleven negatief eugenetische maatregelen geaccepteerd. De misdaden van het naziregime hadden duidelijk een sterke impact op het discours dat gehanteerd werd omtrent eugenetische maatregelen. In tegenstelling tot het discours van voor de Tweede Wereldoorlog, legden ze nu sterk de nadruk op het belang van mensenrechten. De katholieke leden van Saint-Luc werden neergezet als de enigen die die rechten konden waarborgen en konden vermijden dat eugenetica opnieuw zou resulteren in mensenrechtenschendingen zoals die onder het naziregime. Ondanks die morele positie die werd ingenomen, was er weinig verandering waarneembaar op vlak van welke eugenetische maatregelen als acceptabel gezien werden. Dat toont aan dat de Tweede Wereldoorlog zowel als een breekpunt als een verderzetting van de eugenetische ideeën beschouwd kan worden. Het discours veranderde namelijk sterk, maar de eugenetische opvattingen bleven een sterke mate van continuïteit vertonen.⁶²³

Daarnaast heb ik in deze masterproef aangetoond dat de eugenetische ideeën in België, een land waarvan voordien werd aangenomen dat eugenetische ideeën relatief weinig aandacht genoten, in de jaren 1920 tot 1950 een sterkere ingang hadden gevonden dan tot nu toe werd aangenomen.⁶²⁴ Dat vertaalde zich in eerste instantie vooral in het discours dat gehanteerd werd. Doorheen de verschillende hoofdstukken van deze masterproef heb ik gedemonstreerd hoe het eugenetische taalgebruik in grote mate overgenomen werd door de leden van Saint-Luc. Zo werd eugenetische sterilisatie bijvoorbeeld afgewezen, maar om die maatregel af te wijzen, werd er ook eugenetische argumentatie gehanteerd. Hetzelfde gebeurde in de afwijzing van anticonceptie. Ook daar werd eugenetische argumentatie gehanteerd tegen de maatregel. Dat gebruik van een eugenetisch argumentatie toont aan dat, hoewel niet alle eugenetische maatregelen geaccepteerd werden door de leden van Saint-Luc, het

⁶²¹ Dinu en Barow, 'The History of Eugenics', 2; De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 53, 78, 89, 103; Dietrich, 'Catholic Eugenics in Germany', 577.

⁶²² De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416; Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 53, 78, 89, 103; Dietrich, 'Catholic Eugenics in Germany', 577.

⁶²³ Turda en Gillette, *Latin Eugenics in Comparative Perspective*, 242-249; De Raes, 'Eugenetika in de Belgische medische wereld tijdens het interbellum', 416.

⁶²⁴ De Bont, 'Verdelgen of Verheffen?', 503-18; De Bont, 'Metten en verzoenen', 213; Langhendries, 'Catholic Doctors at the Cradle', 191-270.

eugenetische discours sterk doorgedrongen was en deel geworden was van het wetenschappelijk denken. Daarin speelde informatie over eugenetica uit andere landen een belangrijke rol.

De manier waarop de leden van Saint-Luc in grote mate de eugenetische retoriek overgenomen hadden en retorisch negatief eugenetische maatregelen verwierpen, maar in de praktijk wel degelijk verschillende maatregelen ondersteunden, is een belangrijke indicatie voor verder onderzoek naar Belgische en internationale eugenetica. De discrepantie tussen het afwijzende narratief dat gehanteerd wordt, maar de maatregelen die in de praktijk wel getolereerd werden, duidt op het belang om in het historisch onderzoek naar de eugenetische opvattingen verder in te gaan op dergelijke contradicties. Daarnaast toont het ook de moeilijkheid om een eenduidige lijn te trekken in de opvattingen. Het is dus belangrijk om aandacht te besteden aan de argumentatie die men gebruikte rond de verschillende eugenetische maatregelen. In de Belgische casus had de verwerping van bepaalde eugenetische maatregelen namelijk eerder te maken met wie de controle zou hebben over de uitvoering van die eugenetische maatregelen. Het idee van een staat die verregaande eugenetische maatregelen zou opleggen, werd bijna iedere keer afgewezen. Als de katholieke dokters van Saint-Luc echter zelf de mogelijkheid zagen om bij een eventuele invoering van een eugenetische maatregel de controle te behouden over de uitvoering van die maatregel, was er een veel sterkere positieve houding waarneembaar, zelfs ten opzichte van bepaalde negatieve eugenetische maatregelen. Om dat doel te bereiken, moest een “eugenetisch bewustzijn” gepropageerd worden, waarbij eugenetische denken een expliciet deel werd van de bredere katholieke opvoeding. Dat had een dubbel doel. Ten eerste zorgde het voor een morele verbetering, wat ook een positief eugenetisch effect zou hebben. Ten tweede zou die eugenetische opvoeding er op termijn voor zorgen dat verregaandere eugenetische maatregelen geaccepteerd zouden worden.

De casus van de Société de Saint-Luc en zeker het idee van het eugenetische bewustzijn doet vermoeden dat eugenetische opvattingen wijder verspreid waren in de Belgische samenleving dan eerder aangenomen werd en niet te reduceren vallen tot een paar radicale figuren. In de vereniging van Saint-Luc was er een breed gedragen consensus over de noodzaak van verschillende eugenetische maatregelen. Bovendien hadden de leden van Saint-Luc ook expliciet als doel om het eugenetische gedachtegoed ingang te laten vinden in de samenleving. De vraag stelt zich in welke mate eugenetische ideeën ook in niet-katholieke delen van de samenleving verspreid geraakt waren. Verder onderzoek naar bijvoorbeeld de berichtgeving over eugenetica in andere tijdschriften of kranten zou daar een blik op kunnen bieden. Daarnaast toont de Belgische casus het belang van het in vraag stellen van het rigide onderscheid dat er in de wetenschappelijke literatuur gemaakt worden tussen de positieve katholieke eugenetica en de negatieve eugenetica. Vooral de interesse in andere negatief eugenetische maatregelen dan sterilisatie van katholieke actoren blijft daardoor onderbelicht.

Ook werd er in de masterproef aandacht besteed aan de radicalere stemmen binnen het Belgische eugeneticadebat. Daaruit kwamen verschillende aanwijzingen dat eugenetische ideeën sterker leefden bij Vlaamse auteurs dan bij Franstaligen. Verder onderzoek naar Belgische eugenetica met een specifieke focus op de

gelijkenissen en verschillen tussen de Franstalige en de Vlaamse stemmen zou dat inzicht verder kunnen uitwerken. Tot slot heb ik mijn onderzoek afgerond in 1956, maar ook in de jaren 1960 zijn er in het tijdschrift van Saint-Luc artikelen verschenen over eugenetica. Dat zou dus eventueel een onderdeel kunnen vormen van een onderzoek naar eugenetische ideeën na 1956. Verschillende onderzoekers benadrukken het voortbestaan van eugenetische ideeën tot op de dag van vandaag. Volgens Rebecca Sear zouden eugenetische ideeën vandaag zelfs aan een opmars bezig zijn.⁶²⁵ Onderzoek naar eugenetica is dus uiterst relevant, ook in België, zoals de aanstelling van Cofnas aantoont.

⁶²⁵ Rebecca Sear, 'Demography and the rise, apparent fall, and resurgence of eugenics', *Population Studies* (2021), vol. 75, nr. S1, S201-220.

Bibliografie

Bronnen

- Arts, L. 'Gezondheid en gemeenschap door E. H. Arts S. J.'. *Saint-Luc Médical* 16.2. (1938).
- Arts P. L. 'Indrukken uit Lissabon'. *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947).
- Blanpain, R. 'Les livres, les revues et les journaux – Hérité et Races'. *Saint-Luc Médical* 10.1. (1932).
- Carp, Eugène Antoine Désiré Emile. 'La stérilisation d'un point de vue d'Eugénésie négative'. *Saint-Luc Médical* 14.5. (1936).
- Casters, Fernand. 'Tuberculose et Vie familiale'. *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936).
- Cordier, Edmond, 'L'Eugénique vue par le Puériculteur'. *Saint-Luc Médical* 10.1 (1932).
- Darquennes, A. 'Eugenetiek en sociale moraal'. *Saint-Luc Médical* 28.2. (1956).
- Daubresse, Ferdinand. 'Causerie sur l'Eugénique'. *Saint-Luc Médical* 3.3. (1925).
- Daubresse, Ferdinand. 'La lutte contre les maladies vénériennes, dans ses rapports avec la morale catholique'. *Saint-Luc Médical* 1.2. (1922).
- Daubresse, Ferdinand. 'L'examen médical avant le mariage'. *Saint-Luc Médical* 4.3. (1926).
- De Guchteneere, Raoul. 'À propos de la Loi allemande sur la Stérilisation'. *Saint-Luc Médical* 14.1. (1936).
- De Guchteneere, Raoul. 'De negatieve Eugenetiek'. *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950).
- De Guchteneere, Raoul. 'En marge de l'Encyclique "Casti Connubii", considérations médico-morales'. *Saint-Luc Médical* 9.1. (1931).
- De Guchteneere, Raoul. 'La réponse de la biologie aux mesures de stérilisation eugénique par le professeur A. Fraser (The Linacre Quarterly décembre 1933)'. *Saint-Luc Médical* 12.6. (1934).
- De Guchteneere, Raoul. 'La vie médicale catholique – à l'Etranger - Le certificat pré-nuptial'. *Saint-Luc Médical* 7.2. (1929).
- De Guchteneere, Raoul. 'Les catholiques, doivent-ils être eugénistes? Les méfaits de la stérilisation'. *Saint-Luc Médical* 7.4. (1929).
- De Guchteneere, Raoul. 'Les arguments contre la stérilisation des anormaux: Par le Dr. J. Mac Sweeney (Catholic Medical Guardian, juillet 1929)'. *Saint-Luc Médical* 7.4. (1929).
- De Guchteneere, Raoul. 'Les livres, revues et les journaux – Le monde moderne et le mariage chrétien par le R.P. Lavaud, O.P.'. *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936).
- De Guchteneere, Raoul. 'L'Etat et la Médecine dans la Société contemporaine'. *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947).
- De Guchteneere, Raoul. 'Population et Birth Control aux Etats-Unis', *Saint-Luc Médical* 13.1. (1935).
- De Guchteneere, Raoul. 'Quelques Etudes de Sociétés Médicales Catholiques étrangères - « Melius est sic esse, quam penitus non esse » par le Rév. P. F. v. d. Loo'. *Saint-Luc Médical* 7.4. (1929).
- De Guchteneere, Raoul. 'Quelques études des Sociétés médicales catholiques hollandaises et anglaises – La stérilisation des psychopathes et anormaux, Par le R.P. Davis, S. J. (The Catholic Medical Guardian) – Avril 1929'. *Saint-Luc Médical* 7.3. (1929).
- Delvaux, J. 'La prophylaxie des maladies vénériennes, au point de vue moral et social'. *Saint-Luc Médical* 12.5. (1934).

- Dermine, J. 'La Morale catholique et les Problèmes nouveaux que posent les progrès de l'Hygiène sociale, notamment la Médecine préventive, le Certificat prénuptial, l'Eugénique'. *Saint-Luc Médical* 15.1. (1937).
- Dermine. 'L'état et la médecine'. *Saint-Luc Médical* 16.6. (1938).
- Dermine. 'Note sur une Politique d'Hygiène, d'Assistance d'Hygiène et de Santé publique'. *Saint-Luc Médical* 16.3. (1938).
- De Roeck, Jan. *Bevolkingsproblemen: volkswelvaart of volksondergang*. Tielt: Lannoo, 1936.
- De Simon, Vallejo. 'La Médecine, les Médecins et l'Action Catholique'. *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947).
- D. G. 'Quelques aspects du problème de la dénatalité en Italie par le R. P. Gemelli, Recteur de l'Université catholique de Milan (Bulletin de la Fédération italienne des hommes catholiques Supplément médical, février 1929)'. *Saint-Luc Médical* 8.2. (1930).
- 'Documents et Faits – La loi allemande sur la stérilisation'. *Saint-Luc Médical* 12.1. (1934).
- 'Editorial'. *Saint-Luc Médical* 14.1. (1936).
- Fairfield, Loetitia. 'Le point de vue catholique sur la loi allemande de stérilisation'. Vertaald door Dr. F. Verdoodt. *Saint-Luc Médical* 17.5. (1939).
- Gedda, Luigi. 'Médecine individuelle et Médecine collective'. *Saint-Luc Médical* 19.4. (1947).
- Gemelli, Agostino. 'Lacunes et incertitudes de l'eugénique comme fondement de l'inadmissibilité de la stérilisation préventive'. *Saint-Luc Médical* 14.5. (1936).
- Grenet, Henri. 'Rapports présentés au IVE Congrès des Médecins catholiques à Rome : Les Droits et les Limites de la Médecine sociale vis-à-vis de la Personne humaine'. *Saint-Luc Médical* 22.2. (1950).
- Hendrickx, H. 'Les livres, les revues et les journaux : Het onvruchtbaar maken van den mens als medische maatregel'. *Saint-Luc Médical* 17.1. (1939).
- Hendrickx, H. 'Les livres, revues et les journaux – L'Eugénique de point de vue catholique'. *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936).
- Hendrickx, H. 'Les obstacles et les empêchements au mariage'. *Saint-Luc Médical* 8.3. (1930).
- H., H. 'Investigations into the causes of Mental Deficiency. Par H. O. Wildenskov, Copenhagen, Levin et Munksgaard, éditeurs, 1934'. *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936).
- H., H. 'Les livres, revues et les journaux – Sterilisatie en erfelijke aanleg (Dr. J. G. Schulte, R. K. Artsenblad, nr. 7, Juli 1934)'. *Saint-Luc Médical* 13.5. (1935).
- 'Ile Congrès International des Médecins Catholiques : VIENNE – PENTECOTE, 1936 : RÉSULTATS ET CONCLUSIONS'. *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936).
- 'INVESTIGATIONS INTO THE CAUSES OF MENTAL DEFICIENCY'. *The Journal of Nervous and Mental Disease* 80, nr. 6 (1934): 731-33.
- Janssen, Arthur. 'Les lois sur la stérilisation'. *Saint-Luc Médical* 12.4. (1934).
- Kiselstein. 'La stérilisation légale devant la conscience chrétienne'. *Saint-Luc Médical* 14.1. (1936).
- Kiselstein. 'L'Eugénique: erreurs fondamentales'. *Saint-Luc Médical* 10.1. (1932).
- Laduron, Edouard. 'Compte rendu du Ile Congrès International des Médecins Catholiques'. *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936).

'La stérilisation chez la femme au point de vue moral'. *Saint-Luc Médical* 8.2. (1930).

Laureys, Jan. 'La valeur thérapeutique de la Castration. Le point de vue moral'. *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936).

Lebeer, Jan. 'Erfelijkheid en Eugenetiek'. *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950).

Le Blond, Wilfrid. 'La Collaboration du Médecin aux lois sociales'. *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947).

'Le certificat pré-nuptial en Hollande'. *Saint-Luc Médical* 5.4. (1927).

Mertens, Antonius Theodorus Leonardus Maria. 'Medische aspecten van het Bevolkingsvraagstuk'. *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950).

Mertens, Jacques. 'De sociale aspecten van het Bevolkingsvraagstuk'. *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950).

Niedermeyer, Albert. 'La stérilisation devant le tribunal de la science et de la morale'. *Saint-Luc Médical* 14.5. (1936).

Okinczyc, J. 'Premier Congrès International des Médecins Catholiques – Les conditions d'un ordre social chrétien et le rôle du Médecin catholique dans son avènement'. *Saint-Luc Médical* 13.4. (1935).

Pemberton, William Bernard Joseph. 'La nationalisation de la Médecine'. *Saint-Luc Médical* 19.4. (1947).

Pôrto, João. 'Discours d'inauguration'. *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947).

Porto, Joao Maria. 'L'eugénique prématrimoniale'. *Saint-Luc Médical* 22.1. (1950).

Pôrto, João. 'Médecine individuelle et Médecine collective'. *Saint-Luc Médical* 19.4. (1947).

Provincie Brabant. *Ferme-école provinciale pour enfants anormaux établie à Waterloo*. Brussel: Gouvernement provincial du Brabant, 1926.

Snoeck, Albert. 'Eugenetiek en Moraal'. *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950).

Snoeks, M. 'Voorwoord'. *Saint-Luc Médical* 22.3 (1950).

Spaey, Jacques. 'De positieve Eugenetiek'. *Saint-Luc Médical* 22.3. (1950).

Subrizi, Ange. 'Actes du Saint-Siège – L'Éducation sexuelle - L'Eugénisme'. *Saint-Luc Médical* 9.2. (1931).

T., A. 'Heeft het celibaat een dysgenetische uitwerking? Door J. E. Schulte, R. K. Artsenblad, september 1936'. *Saint-Luc Médical* 16.5. (1938).

T., A. 'Les livres, les revues et les journaux – Stérilisation par ordre de l'Autorité, Par le Dr. L. Bender, O. P. – R.K. Artsenblad, juin 1938'. *Saint-Luc Médical* 17.2. (1939).

T., A. 'L'Homme et sa Race par Dr. Johan Eugenius Schulte R. K. Artsenblad, janvier 1939'. *Saint-Luc Médical* 17.6. (1939).

Th, A. 'Eugenetiek en Catholicisme door Mgr Tóth Tihámer. Uit het Hongaarsch vertaald door E. H. Dr A. Cardijn'. *Saint-Luc Médical* 14.4. (1936).

Th., A. 'Les livres, les revues et les journaux – Bevolkingsproblemen van Dr. J. De Roeck'. *Saint-Luc Médical* 15.1. (1937).

Thulliez, Arthur. 'Jeunesse de Saint-Luc'. *Saint-Luc Médical* 19.1. (1947).

Thulliez, Arthur. 'Sint-Lucas sedert 1940'. *Saint-Luc Médical* 19.1. (1947).

Van Campenhout, Ernest. 'Transmission héréditaire des caractères psychiques et intellectuels'. *Saint-Luc Médical* 27.5. (1955).

Van Laethem. 'Le Mariage des femmes tuberculeuses'. *Saint-Luc Médical* 1.4. (1923).

- Van Langendonck. 'A propos des bases matérielles de l'hérédité'. *Saint-Luc Médical* 6.2. (1928).
- Veeger, Lucas Antonius. 'Premier Congrès International des Médecins Catholiques – De maatschappelijke taak van den katholieken Geneesheer'. *Saint-Luc Médical* 13.4. (1935).
- Vervaeck, Louis. 'La Castration au point de vue thérapeutique, pénal, social et moral'. *Saint-Luc Médical* 14.2. (1936).
- Vervaeck, Louis. 'La responsabilité des toxicomanes'. *Saint-Luc Médical* 7.3. (1929).
- Vervaeck, Louis. 'Het vraagstuk der Onvruchtbaarmaking. Considérations développées par divers professeurs et médecins néerlandais au Congrès de l'Association catholique des médecins d'asile, tenu à Nimègue, le 16 juin 1936. Roermond, J. J. Romen'. *Saint-Luc Médical* 15.6. (1937).
- Vervaeck, Louis. 'La défense sociale contre le péril toxique'. *Saint-Luc Médical* 6.1 (1928).
- Vervaeck, Louis. 'La stérilisation des criminels et anormaux dangereux'. *Saint-Luc Médical* 5.3. (1927).
- Wibo. 'Le 3e Congrès International des Médecins Catholiques à Lisbonne'. *Saint-Luc Médical* 19.3. (1947).

Werken

- Aerts, Koen. 'Repressie na de Tweede Wereldoorlog'. In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2023.
<https://devb.be/id/ter-001533>.
- Allegaert, Patrick, Cailliau, Annemie, e.a. *Karakterkoppen. Over haviksneuzen en hamsterwangen*. Tielt: Lannoo. 2014.
- Axelsson, Thom en Jonas Qvarsebo. 'Telling a Scientific Story and Governing the Population: The Kallikak Story and the Historical Mutations of the Eugenic Discourse'. *History of Psychology (United States)* 27, nr. 3 (2024): 246-66.
- Barrett, Deborah en Charles Kurzman. 'Globalizing social movement theory: The case of eugenics'. *Theory and Society* 33 (2004): 487–527.
- Bashford, Alison en Philippa Levine. *The Oxford Handbook of the History of Eugenics*. Oxford: Oxford University Press. 2012.
- Beckers, Lotte en Dieter De Cleene. "Hoe een zelfverklaarde 'race realist' aan de UGent belandt: komst van Nathan Cofnas veroorzaakt beroering". *De Morgen*, 7 maart 2026.
- Betta, Emmanuel. 'From Biopolitics to Eugenics: The Encyclical Casti Connubii'. *The Journal of Religious History, Literature and Culture* 4, nr. 2 (2018): 39-59.
- Beyen, Marnix. *De taal van de geschiedenis: hoe historici lezen en schrijven*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2019.
- Beyen, Marnix en Geert Vanpaemel. *Rasechte wetenschap? Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek vóór de Tweede Wereldoorlog*. Leuven: Acco, 1998.
- Bowler, Peter J. *Evolution: The History of an Idea*. Berkeley: University of California press, 2003.
- Bowler, Peter J. *The Mendelian Revolution: The Emergence of Hereditarian Concepts in Modern Science and Society*. Londen: Athlone, 1989.

- Camerini, Jane R. 'Alfred Russel Wallace'. In *Encyclopedia Britannica*. Geraadpleegd 30 juni 2026, <https://www.britannica.com/biography/Alfred-Russel-Wallace>.
- Cassata, Francesco. *Molti, sani e forti: l'eugenetica in Italia*. Torino: Bollati Boringhieri, 2006.
- De Bont, Raf. 'Verdelgen of Verheffen? De evolutietheorie en de maakbaarheid van de mens'. *Bijdragen en mededelingen betreffende de geschiedenis der Nederlanden* 122, nr. 4 (2007): 503-18.
- Deichmann, Ute. 'Gemmules and Elements: On Darwin's and Mendel's Concepts and Methods in Heredity'. *Journal for General Philosophy of Science* (Dordrecht) 41, nr. 1 (2010): 85-112.
- De Raes, Wouter. 'Eugenetika in de Belgische Medische Wereld Tijdens Het Interbellum.' *Belgisch Tijdschrift Voor Nieuwste Geschiedenis* 20, nr. 3 (1989), 399-464.
- De Wever, Bruno. 'Geschiedenis van de Vlaamse beweging'. In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2023. <https://devb.be/id/ter-001095>.
- Dietrich, Donald J. 'Catholic Eugenics in Germany, 1920–1945: Hermann Muckermann, S.J. and Joseph Mayer'. A *Journal of Church and State* (Waco, Texas) 34, nr. 3 (1992): 575-600.
- Dinu, Radu Harald en Thomas Barow. 'The History of Eugenics'. In *The Palgrave Encyclopedia of Disability*, onder redactie van G. Bennett en E. Goodall. Cham: Palgrave Macmillan, 2026.
- Dolan, Brian. *Malthus, Medicine and Morality: Malthusianism after 1798*. Wellcome Institute Series in the History of Medicine. Amsterdam: Brill, 2000.
- Dornseiff, Franz. *Sprache und Sprechender*, onder redactie van Jürgen Werner. Leipzig: Koehler und Amelang, 1964.
- Dormandy, Thomas. *The White Death: A History of Tuberculosis*. Londen: The Hambledon Press, 1999.
- Dozono, Tadashi. 'Eugenic Ideology and the World History Curriculum: How Eugenic Beliefs Structure Narratives of Development and Modernity'. *Theory and Research in Social Education* (Silver Spring) 51, nr. 3 (2023): 408-37.
- Duffy, Luci en Robyn Powell. 'Manifestations of Eugenic Ideology in New York Termination of Parental Rights Decisions Involving Parents Labeled with Intellectual Disabilities, 2013–2023'. *Journal of Public Child Welfare*, 2025, 1-20.
- Dujardin, Vincent, e.a., *Nieuwe geschiedenis van België*. Tielt: Lannoo, 2005.
- Dupont, Wannes. *Unwilling to know : male homosexuality at the crossroads of Europe, 1870-1965*. Cambridge: Cambridge University Press, 2026.
- 'Edmond Cordier'. In Wikipédia: L'encyclopédie libre. Geraadpleegd 27 mei 2026, https://fr.wikipedia.org/wiki/Edmond_Cordier.
- Ekberg, Merryn. 'Eugenics: Past, Present, and Future'. In *Crafting Humans: From Genesis to Eugenics and Beyond*, onder redactie van Marius Turda. Göttingen: V&R Unipress, 2013.
- 'Ernest VAN CAMPENHOUT, Ancien membre du Conseil général de l'Université, Professeur ordinaire à la Faculté de Médecine, 1904-1968. Discours prononcé aux funérailles du Professeur Ernest Van Campenhout, à Louvain, le 26 septembre 1968, par Mgr A. Descamps, Recteur Magnifique'. *Annuaire UCL* 96, nr. 2 (1966-1970): XXII-XXVI. Geraadpleegd via: <https://sites.uclouvain.be/md-histoire/vancamp/vancampannu.pdf>.

- Ferguson, Philip M. 'Walter E. Fernald'. In *Encyclopedia Britannica*. 1 januari 2026.
<https://www.britannica.com/biography/Walter-E-Fernald>.
- Furtado, Rafael Nogueira, Juliana Aparecida de Oliveira Camilo en George Moraes de Luiz. 'Social Hygiene Movement and Psychology: Towards Another Paradigm in Mental Health'. *Psychology* 9 (2018), 934-944.
- Gevers, Lieve. *Kerk in de kering: de katholieke gemeenschap in Vlaanderen 1940-1980*. Kalmthout: Pelckmans Uitgeverij, 2014.
- Gillette, Aaron. 'Agostino Gemelli and the Latin Eugenics Movement'. *Römische Quartalschrift für Christliche Altertumskunde und Kirchengeschichte* 109, nr. 1-2 (2014), 92-102.
- Herzog, Dagmar. *Sexuality in Europe: A Twentieth-Century History*. New Approaches to European History. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.
- Hicorne, Sophie. 'Socio-histoire d'une angoisse: Le discours eugénique en Belgique à travers la Revue d'Eugénique (1921-1924)'. Onuitgegeven masterproef, Université catholique de Louvain, 2004.
- Hopwood, Nick, e.a. *Reproduction: Antiquity to the Present Day*. Cambridge: Cambridge University Press, 2018.
- Jacques, Catherine en Christine Machiels. 'Féminisme et abolitionnisme aux xixe et xxe siècles en Belgique'. In *Du sordide au mythe : L'affaire de la traite des blanches (Bruxelles, 1880)*, onder redactie van Jean-Michel Chaumont en Christine Machiels. Louvain-la-Neuve: Presses universitaires de Louvain, 2013.
- Kater, Michael H. *Doctors Under Hitler*. Chapel Hill en Londen: The University of North Carolina Press, 1989.
- Kershaw, Francine. 'The Intricacies of Recessive Traits: A Journey into Genetics'. *Research and Reports on Genetics* 6, nr. 3 (2024): 201.
- Kevles, Daniel J. *In the Name of Eugenics: Genetics and the Uses of Human Heredity*. New York: Knopf, 1985.
- Kirkebak, Birgit. 'Sexuality as Disability: The Women on Sprogø and Danish Society', *Scandinavian Journal of Disability Research* 7, nr. 3-4 (2005-09), 194-205.
- Kirkebak, Birgit. 'The Order of Classification and the Disorder of the Human Being', *Scandinavian Journal of Disability Research* 1, nr. 1 (1999): 4-12.
- Klautke, Egbert. 'The Germans Are Beating Us at Our Own Game: American Eugenics and the German Sterilization Law of 1933'. *History of the Human Sciences* (Londen, England) 29, nr. 3 (2016): 25-43.
- Kösters, Gundula e.a., 'Ernst Rüdin's Unpublished 1922-1925 Study "Inheritance of Manic-Depressive Insanity": Genetic Research Findings Subordinated to Eugenic Ideology', *PLoS Genetics* (United States) 11, nr. 11 (2015).
- Kühl, Stefan. *The Nazi Connection: Eugenics, American Racism, and German National Socialism*. New York: Oxford university press, 2002.
- Lamb, David. *Down the Slippery Slope: Arguing in Applied Ethics*. Londen: Croom Helm, 1988.
- Lamberts, Emiel. 'Liberal State and Confessional Accommodation: The Southern Netherlands'. In *Political and Legal Perspectives: The Dynamics of Religious Reform in Northern Europe, 1780-1920*, onder redactie van Keith Robbins. Leuven: Leuven University Press, 2010.

- Langhendries, Maarten. 'Catholic Doctors at the Cradle. The Persona of the Catholic Physician in Relation to Reproductive Health in Belgium and the Belgian Congo, 1909-1968.' Onuitgegeven doctoraatsproefschrift, KU Leuven, 2022.
- LeBlond, Wilfrid. 'Rehabilitation in Industry'. *Relations Industrielles / Industrial Relations* 8, nr. 2 (1953): 190-203.
- Leon, Sharon M. *An Image of God: The Catholic Struggle with Eugenics*. Chicago: Chicago University Press, 2013.
- Lepicard, Etienne. 'Eugenics and Roman Catholicism An Encyclical Letter in Context: Casti Connubii, December 31, 1930'. *Science in Context* 11, nr. 3-4 (1998): 527-44.
- Lombardo, Paul A. "'The American Breed': Nazi Eugenics and the Origins of the Pioneer Fund'. *Albany Law Review* (Verenigde Staten) 65, nr. 3 (2002): 743-830.
- Mann, Michael. *Fascists*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Mazower, Mark. *Dark Continent: Europe's twentieth century*. Londen: Penguin books, 1999.
- Mehler, Barry Alan. 'A history of the American Eugenics Society, 1921-1940'. Doctoraatsproefschrift, University of Illinois, 1988.
- Moyn, Samuel. *Not Enough: Human Rights in an Unequal World*. Londen: The Belknap Press of Harvard University Press, 2018.
- Müller-Hill, Benno. 'The Blood from Auschwitz and the Silence of the Scholars'. *History and Philosophy of the Life Sciences* (Londen, Philadelphia, PA, New York, NY) 21, nr. 3 (1999): 331-65.
- Nys, Liesbet, de Smaele, Henk, Tollebeek, Jo en Kaat Wils, *De zieke natie: over de medicalisering van de samenleving 1860-1914*. Denken over cultuur 6. Groningen: Historische uitgeverij, 2002.
- Organisatoren, "Eugenics – Critical perspectives on a creeping concept between science and ideology", lezing aan de UGent, Gent, 17 februari 2026.
- Packard, Alpheus Spring. 'The Relations between Lamarckism and Darwinism; Neolamarckism'. In *Diacronia* (Iași), nr. 5 (2017): 1-6.
- 'Personalialia', *Streven* 21. Brugge: Desclée de Brouwer, 1967-1968.
- Pozzi, Lucia. *The Catholic Church and Modern Sexual Knowledge, 1850-1950*. Genders and Sexualities in History. Cham: Springer International Publishing, 2021.
- 'Priestcraft'. In *Merriam Webster Dictionary*. Geraadpleegd 2 augustus 2026, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/priestcraft>.
- Reilly, Philip R. *The Surgical Solution: A History of Involuntary Sterilization in the United States*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1991.
- Schneider, William H. *Quality and Quantity: The Quest for Biological Regeneration in Twentieth-Century France*. Cambridge Studies in the History of Medicine. Cambridge: Cambridge University Press, 1990.
- Sear, Rebecca. 'Demography and the rise, apparent fall, and resurgence of eugenics'. *Population Studies* (2021), vol. 75, nr. S1, S201-220.
- Sear, Rebecca en Cathryn Townsend. "'Dysgenic Fertility" Is an Ideological, Not a Scientific, Concept. A Comment on: 'Stability and Change in Male Fertility Patterns by Cognitive Ability across 32 Birth Cohorts' (2023), by Bratsberg & Rogeberg'. *Biology Letters* 19, nr. 11 (2023): 1-4.

- Stack, David. 'Alfred Russel Wallace's Darwinian Opposition to Eugenics'. *Journal of the History of Biology* (Dordrecht) 57, nr. 4 (2024): 557-79.
- Stroeken, Harry. 'Carp, Eugène Antoine Désiré Emile'. In *Psychoanalytisch Woordenboek*. 23 september 2013. <https://psychoanalytischwoordenboek.nl/lemmas/carp-eugene-antoine-desire-emile/>.
- Struys, Bruno. "Nieuwe generatie eugenetici uit radicaalrechtse hoek vindt ingang in onze universiteiten". *De Morgen*, 15 maart 2025.
- Teicher, Amir. 'Why Did the Nazis Sterilize the Blind? Genetics and the Shaping of the Sterilization Law of 1933', *Central European History* (New York, USA) 52, nr. 2 (2019): 289-309.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. 'Reginald Punnett'. In *Britannica Academic*. Geraadpleegd 5 juni 2026, <https://academic-eb-com.kuleuven.e-bronnen.be/levels/collegiate/article/Reginald-Punnett/61918>.
- 'Therapeutic sterilization'. In *Catholic Dictionary*. Geraadpleegd 27 mei 2026, <https://www.catholicculture.org/culture/library/dictionary/index.cfm?id=36846&randomterm=false>.
- Tollebeek, Jo, Geert Vanpaemel en Kaat Wils. *Degeneratie in België 1860 - 1940: een geschiedenis van ideeën en praktijken*. Symbolae Facultatis Litterarum Lovaniensis. Series B 32. Leuven: Universitaire pers Leuven, 2003.
- Turda, Marius en Aaron Gillette. *Latin Eugenics in Comparative Perspective*. Londen: Bloomsbury Publishing, 2014.
- Van Camp, Bart en Geert Vanpaemel (2023), Bart Van Camp en Geert Vanpaemel (1998). "Wetenschap". In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2023. <https://devb.be/id/ter-001123>.
- Van de Vijver, Herman (2023) en Defoort, Hendrik (1998). 'De Roeck, Jan'. In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2023. <https://devb.be/id/per-004012>.
- Van Samang, Fabian. *Doodgewone woorden: NS-taal en de Shoah*. Leuven: Universitaire Pers Leuven, 2010.
- Vandendriessche, Joris en Benoît Majerus. *Medical Histories of Belgium. New Narratives on Health, Care and Citizenship in the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Manchester University Press: Manchester, 2021.
- Van der Burg, Vincent. 'Felix van de Loo'. In *Biografisch Woordenboek Gelderland deel 6: Bekende en onbekende mannen en vrouwen uit de Gelderse geschiedenis*. Onder redactie van Ingrid Jacobs. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2007, 87-89.
- Vander Hulst, Reinout en Joris Vandendriessche. 'Physician-apostles for Christ. The Belgian Saint Luc Society and the making of a Catholic medical identity, 1900-1940'. In *Histoire, médecine et santé* 17. Presses universitaires du Midi, 2021: 133-154.
- Van der Meer, Martijn. 'Sown Without Care: Dutch Eugenicists and their Call for Optimising Developmental Conditions, 1919-1939'. *Social History of Medicine* 37, nr. 3 (2024), 473-493.
- Van der Meer, Theo. 'Eugenic and Sexual Folklores and the Castration of Sex Offenders in the Netherlands (1938-1968)'. *Studies in History and Philosophy of Science. Part C, Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* (England) 39, nr. 2 (2008): 195-204.
- Vandeweyer, Luc (2023), Luc Vandeweyer (1998). 'Lebeer, Jan'. In *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. 2023. <https://devb.be/id/per-007935>.

- Van Nieuwenhoven, P. J. 'In memoriam Dr. J.E. Schulte'. In *Natuurhistorisch Maandblad* 66, nr. 8 (1977): 125–126.
Geraadpleegd via: <https://natuurtijdschriften.nl/pub/1006606/NAHM1977066008001.pdf>.
- Varsa, Eszter en Dorottya Szikra. "'New Eugenics', Gender and Sexuality: A Global Perspective on Reproductive Politics and Sex Education in Cold War Europe'. In *The History of the Family* (Abingdon) 25, nr. 4 (2020): 527-49.
- Velle, Karel. 'De geneeskunde en de R.K. Kerk (1830-1940): een moeilijke verhouding?'. In *Trajecta: Religion, Culture and Society in the Low Countries* (Leuven) 4, nr. 1 (1995): 1-21.
- Velle, Karel. 'De Syfiliskwestie in België in de 19de en het begin van de 20ste eeuw'. In *Tijdschrift voor Sociale Wetenschappen* 32, nr. 4 (1987), 331-363.
- Vleugels, An. *Narratives of Drunkenness: Belgium, 1830 – 1914*. Perspectives in Economic and Social History 25. Londen: Routledge, 2015.
- Weiss, Sheila Faith. 'After the Fall: Political Whitewashing, Professional Posturing, and Personal Refashioning in the Postwar Career of Otmar Freiherr von Verschuer'. *Isis* (Chicago, IL) 101, nr. 4 (2010): 722-58.
- Weiss, Sheila Faith. 'The Loyal Genetic Doctor, Otmar Freiherr von Verschuer, and the Institut Für Erbbiologie Und Rassenhygiene: Origins, Controversy, and Racial Political Practice'. *Central European History* (New York, USA) 45, nr. 4 (2012): 631-68.
- Whitman, James Q. *Hitler's American model: the United States and the making of Nazi race law*. Princeton: Princeton University Press, 2017.
- Winfield, Ann Gibson. 'The Burden Our Children Bear: The Legacy of Eugenic Ideology'. In *Contemporary issues in equity, democracy, and public education : multidisciplinary perspectives from education, social Sciences, and health*, onder redactie van Felicity A. Crawford, e.a. New York: Routledge, 2025.
- Witte, Els, Craeybeckx, Jan en Alain Meynen. *Politieke geschiedenis van België van 1830 tot heden*. Antwerpen: Standaard, 2010.
- Woskie Liana en Mindy Jane Roseman. 'Contemporary Human Rights Violations in Female Sterilization Care: Legal and Ethical Considerations When Coerced Patients Do Consent', *Monash Bioethics Review* (Cham) 43, nr. 2 (2025): 268-88.

Digitale informatie

- "A. Darquennes". DBNL. Geraadpleegd 18 mei 2026, <https://www.dbnl.org/auteurs/auteur.php?id=darq002>.
- Albert Severyns, "Notice nécrologique 1900-1970". Orbi Liège Université. Geraadpleegd 25 mei 2026.
https://orbi.uliege.be/bitstream/2268/117311/3/Albert%20Severyns_notice.necrologique_1900-1970.pdf.
- Grommen, Stefan. "'IQ hangt samen met ras': dit is Nathan Cofnas, de 'rassenrealist' die ophef veroorzaakt aan UGent". *VRT Nieuws*, 17 maart 2024.
- "Institut Puériculture de Bruxelles". Neonatology on the web. Geraadpleegd 27 mei 2026,
<https://neonatology.net/gallery/hospitals/institut-puericulture-de-bruxelles/>.